

TISZATAJ

*BERCZELI A. KÁROLY, SZ. SZIGETHY VILMOS,
ZSÁMBÉKI LÁSZLÓ, BANNER JÁNOS, JUHÁSZ
KÁLMÁN, ZOLTAI ISTVÁN, ZALOTAY ELEMÉR,
SZÁSZ FERENC
ÍRÁSAI*

*

*RÓNAY GYÖRGY, VIDOR MIKLÓS, BORSI D.
JÓZSEF, DONÁSZY KÁLMÁN, SOÓKY ANDRÁS,
BADÁNYI B. JÓZSEF
VERSEI*

1947. OKT.-NOV.

8-9

I. ÉVFOLYAM

KETTŐS SZÁM ÁRA 10 FORINT

T I S Z A T Á J

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

Szerkeszti: MADÁCSY LÁSZLÓ Társszerkesztő: ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

Felelős szerkesztő: ERTSEY PÉTER

Szerkesztőbizottság:

ANTALFFY GYÖRGY, BÁLINT SÁNDOR, BIBÓ ISTVÁN, DARÁZS ENDRE,
DONÁSZY KÁLMÁN, LÓKÖS ZOLTÁN, MAGYAR LÁSZLÓ, SERES JÓZSEF

KIADJA A SZEGEDI SZABADMŰVELŐDÉSI TANÁCS

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

SZEGED, KLEBELSBERG-TÉR 3. (Postafiók 205)

Postacsekkszám: 40.397

Budapesti kiadóhivatal: VIII., Rákóczi-út 29.

Minden cikkért írója felel — Kéziratokat nem őrzünk meg.

Az előfizetés díja egy évre 60 forint, félévre 30 forint, negyedévre 15 forint.
Egy szám ára 5 forint

T A R T A L O M

	Oldal
<i>Berczeli A. Károly</i> : Mesterhegedű (Regényrészlet)	1
<i>Rónay György</i> : Szeptember (Vers)	12
<i>Vidor Miklós</i> : Esztendők útján, Ad sodales (Versek)	12
<i>Sz. Szigethy Vilmos</i> : A kitört palánk (Novella)	14
<i>Borsi D. József</i> : Hazaérkezés (Vers)	25
<i>Donászy Kálmán</i> : Forró szeptemberi délután (Vers)	26
<i>Zsámbéki László</i> : A tiszatáji ifjúság megoldatlan kérdései	27
<i>Soóky András</i> : Kérdés, A velő (Versek)	32
<i>Badányi B. József</i> : Három vers	33

AZ ISMERETLEN SZEGED

<i>Banner János</i> : Szeged és környékének őstörténete	35
<i>Juhász Kálmán</i> : Egy szegedi bíró-fi	47

CSONGRÁDI LÁTHATÁR

<i>Zoltai István</i> : Szabadművelődés a tanyavilágban	52
<i>Zalotay Elemér</i> : A Tiszatáj települése	56
Szentesi gyermekvilág a XVIII. században	66

SZÍNHÁZ

<i>Szász Ferenc</i> : Beszámoló	69
---------------------------------	----

SZÁMADÁS

Kálmány Lajos hagyatéka	71
-------------------------	----

KÖNYVEK

Tóth Árpád: Összes versei, Zelk Zoltán: Gyermekbánat, Rába György: Búvár, Kormos István: Dülöngélünk, Vas István: Kettős örvény, Szabó Magda: Bárány, Illés Endre: Kevélyek, Bóka László: Zenekíséret, Rónay György: Az alkony éve, Sinclair Lewis: Elmer Gantry, A szeretet breviáriuma, Szabó Dezső: Ének a révben, Oláh Gábor: Deák György, a bérkocsis, Szabó Pál: Macska az asztalon, Molter Károly: Örökmozgó, Veres Péter: Húsz év, Karácsony Sándor: A magyar béke, Eric Linklater: A gyáva Angelo, J. B. Priestley: Három civilruha, Palotai Boris: Anyák, Sándor Kálmán: Neandervölgyi főkönyvelő, Nagy István: Erdélyi úton, Szántó György: Messiások, Pantheon, A Duna-Tisza csatorna, Gombos Imre: Szövetkezeti mozgalom.	82
--	----

Mesterhegedű*

Az asszony betakarta a gyermeket, aki félrebiccent fejfel, édesen aludt a diványon, aztán kapta a szatyrot s kisurrant az ajtón. A műhelyből halk kopácsolás kísérte, amíg átsietett az udvaron, de a kapuban már egészen szabadnak érezhette magát s megkönnyebbülten lépett ki az utcára. A gondok azonban még sokáig ott felhőztek az arcán, kapaszkodtak belé, mint a tüskés ágak, s görcsösen nyultak utána, amíg egy merész és határozott mozdulattal ki nem tépte magát közülük. De éles nyomuk sokáig sajgott benne s már a második sarkon is befordult, amikor még mindig úgy érezte, hogy sűrű, kócos bozótton küzdötte magát keresztül.

A nyüzsgő utca azonban élénk nyári tarkaságával lassan elzsongította nyugtalan szorongását, a hőség kábítóan örvénylett az aszfalt felett, mint valami nehéz bódító illat, s áthangolta benne a sivár ott-hon kísértő emlékét. A nagy meleg ellenére ruganyosabban szedte lábait s legszivesebben rohant volna, hogy szelet kavarjon maga körül s vad, kéjes karolással küzdje le a levegő gyöngéd ellenállását. A rohanásból természetesen semmi sem lett, maga is elmosolyodott a féktelen gondolaton, de az első nagyobb kirakat előtt megállt s önkéntelen illegitással végigsimitotta karcsú alakját. Valamit a haján is igazgatott, sőt a száját is végignyalta hegyes nyelvével, s aztán úgy sietett tovább, olyan öntudatos, szinte kihívó nőiséggel, mint aki minden eddigi mulasztását percek alatt, a helyszínen akarja kárpótolni.

Egy öreg, csoszogó szórmók meghökkenve felejtette rajta éhes tekintetét s zavarában mélyen megemelte a kalapját.

Az asszony keményen biccentett, de szája körül betelt, gúnyos mosoly játszadozott. Hirtelen megérezte, hogy minden szem rátapad, hogy többen megállnak s utána fordulnak, amint elhalad mellettük, s teste megtelik titokzatos villamossággal. A sóvár pillantások bizsergetően delejezik végig a cipője talpától a feje búbjáig s ő gyűjti, halmozza e reszkető sugarakat, melyek végighullámoznak rajta, hogy olykor-olykor egy-egy kacér vállrándítással vagy szájbiggyesztéssel oldja fel a megrekedt feszültséget.

Az egyik üzlet előtt két fiatal férfi állt s mintha elakadt volna a lélekzetük, egy pillanatra elhallgattak. Az asszony tudta, hogy nem állják meg megjegyzés nélkül s lassított.

— Ez igen — mondta valóban az egyik s nagyot csettintett a nyelvével.

* Részlet a szerző most készülő regényéből.

— Remek példány — hunyorgott a másik szakértelemmel s alig tudta leküzdeni a kisértést, hogy utána ne iramodjék. De a váratlan jelenés így is sokáig foglalkoztatta s abban a hiú reményben bámult utána, hogy a júliusi verőfény irgalmas lesz hozzá s keresztülvilágítja az asszony habkőnyű ruháját.

A verőfény azonban közömbösen omlott alá a magasból, a nap gögösen trónolt az égen tüzes palástjában és uralkodott. Nem volt se jó, se kegyes, mint a titokzatos zsarnokok, akik időnként megmutatják ábrázatukat az alattvalók előtt s aztán újra bezárkóznak váraikba. A nyár ontotta melegét, pazarul és köteleességszerűen, a mezők kában fetrengve itták magukba a termékenyítő sugarakat s iti-ott már duzzadó anyai beteltséggel vajúdták világra a megújult életet. Csak a folyó lapított ellenségesen, mint valami fölingerelt óriási hulló, mely tehetetlenül sziszeg, morog s egyre mélyebbre vájja magát a langyosodó mederbe. De a fűzfák árnyékában már újra megnyílnak, szinte új erőre kap s amíg sietős céltudatossággal küszik tovább, kéjesen, lomhán meghimbálja hűvös testét.

Az idő tizenegy óra felé járt s a forróság, — mintha a pokol fakadt volna föl, — végigsistergett a városon. A kánikula már egy hete tartott s az emberek bágyadtan ténferegtek, hogy elvégezzék halaszthatatlan dolgaikat. A munkakedv ellankadt, a szellem ellustult, a nyár, mint valami tropusi vérszívó szörnyeteg, ránehezült a házakra s részvétlenül szedte áldozatait. Sokan rosszul lettek, elájultak, nedves törülközőkbe csavarták a fejüket s elborult tekintettel kapkodtak levegő után.

Csak az asszony libegett felfrissülten, szinte súlytalanul, mint aki még nyomasztóbb légkörből szabadul s most a tág utcák áttüzesedett katlanában is enyhe megkönnyebbülést érez. Az ura enyves kék kötényében néha még fölremlt előtte, de aztán sietve fordult a kirakatok csábító tarkaságai felé, hogy elterelje a reménytelen gondolatokat. Az egyik kalapszalón reklámai különösen lekötötték menekülő figyelmét, percekig elábrándozott fölöttük s aztán nagyot sóhajtván sietett tovább. A hatalmas üvegtáblák csillogva tükrözték vissza körvonalait. Némi megelégedettséggel sandított feléjük s az örökös ösztönzésre szoruló önbizalom kesernyességével állapította meg magában, hogy még nincs elveszve minden. Még szép és fiatal, valami még történhetik. S egy fekete, tompán fénylő üvegcséger előtt, mely aranybetűkkel hirdette az üzlet megbízhatóságát, reménykedve mustrálta végig halványan imbolygó tükökéjét.

A haja szőke volt, kissé tarka, s úgy fésülte kétoldalt, hogy domború homloka szabadon érvényesüljön. De a homlok inkább nyugtalan képzelőerőt, vagy elmélyülő képességet, mint valami kipallérozott, esetleg száraz értelmet sejtetett. Szeme a kék és zöld árnyalatai között bizonytalanokodott, s zavarbaejtő, nyílt tekintete leplezetlenül árulta el, hogy az asszonyt éhes és mohó vágyak gyötrik s tartózkodó, szinte kimért magatartása nagy belső küzdelmek eredménye. Orrának finom, szimatoló hegyessége csak fokozta az ajkak puha, duzzadó érzékiségét, melyek csak ritkán zárultak egészen megcsillantva a hibátlan fogakat. Nyakában apró aranykereszt lógott s a könnyű, mintás kék ruha lágyan domborította ki nyúlánk alakját. Csak a lába volt egy kissé me-

rev, kemény, s ha járt, sarkai határozottan, szinte elszántan koppan-
tak, mint azokéi, akik szigorú önfegyelemre szorulnak, hogy el ne árul-
ják minduntalan olvatag lágységukat.

A piactér felől lármas, zümmögő zsvivaj duruzsolt, egyöntetűen és
vészesen, mint a rajzoló méhek dongása. Kőtekedő háziasszonyok, nagy-
szájú kofák és szófukar parasztok mérköztek egymással az alkudozás
szenvedélyes lázában s heves kiszólásaik egyetlen hangzavarrá ele-
gyedtek a szekerek nyikorgásával és a lovak türelmetlen nyerítésével.
Hetipiac volt s az ideges nyüzsgés, a látvány sokfélesége egy kissé föl-
rázta az eltompult kisvárost. Kocsik dőcögtek mindenfelé, s nagy meg-
rakott kosarakat cipelő falusi asszonyok vonszolták magukat, átkozva
az irgalmatlan meleget.

Mert a hőség egyre fokozódott, az alföldi nyár tombolt, mintha
tűzhalálra akarná ítélni a világot. A végtelen mezők felől szabadon
áradt a forróság s mint a dagály, betört a széles utcák közé s előzönlötte
a legrejtettebb zugokat is. Az alacsony, lapos házak, mint a sivatagi
sziklák, szinte parázslottak tehetetlen kiszolgáltatottságukban. A me-
leg ömlött, terjengett, hullámozott, csak ott torpant meg egy pillanatra,
ahol valami szokatlan magas bérház zátonyába ütközött. De aztán per-
dült egyet s még tikkasztóbban hömpölygött tovább.

Az alföldi nyárban nincs ocsudás, enyhülés, a kövek gőzölögnek,
a megpuffedt aszfaltot lágy hólyagok lepik el, melyek a szekerek ke-
rekei alatt kifakadnak, mint az égési sebek. A tágölű terek, mint öb-
lök, megrekesztik a lusta, alig észrevehető áramlást, mindent megpos-
hasztanak s lapos serpenyőikben szinte felforralják az egyre ritkuló le-
vegőt. S a por mindenütt ott libeg, imbolyog, meg-megcsillan a fény-
ben, mint apró bogarak milliói s finomszövésű hálójával ráborul az
egész látóhatárra. S a pihegő, megpállott emberek hiába menekülnek a
sütő falak közül, a gyér fák fonnyadtan lógatják leveleiket, a folyó el-
pocsolyásodik, a hőség gyűrűzik, kigyózik, zuhog, behatol a szervek
nyirkos gőzébe, kiszáritja az orr nyílásait, a száj tapadó üregét s mint
a felkavart, szitáló homok, maga alá temet élet és élettelen. S a kocs-
mák és sörcsarnokok is hiába telnek meg, a hús italok fortyogva csap-
nak ki a test átfutott kohóiból s nehéz, sós-savanyú illatot árasztva
már el is párolognak, mielőtt lehűtötték volna a gyöngyöző bőr gyul-
ladt felületét.

S ilyenkor mindenkit csak ez foglalkoztat, mint valami hátbor-
zongató szenzáció. Az újságok erről írnak s az alföld fásítását sürgetik,
a járókelők fejcsóválva pillantanak a kiszegezett hőmérőkre s törölge-
tik a homlokukat s a fürdők éjszaka is hangosak a moslékos víz locso-
gásától. S nyugtalanul ténferegnek pultjaik előtt a kereskedők is, kü-
lönösen a kövérek, akik fáradhatatlanul legyezgetik magukat s olykor-
olykor elkeseredetten fújják a levegőt kigömbölt ingük alá. Még a ve-
vőkre sem ügyelnek szokott éberségükkel, elfásultan rakják ki áruikat,
s a lelkiismeretesen kiszámított árakhoz sem ragaszkodnak a végkime-
rülésig, csakhogy elkerüljék az alkudozásnak esetleg végzetes izgalmát.

De a nagytestű, vérmes emberek ilyenkor általában megszeli-
dülnek, engedékenyek lesznek s a fokozódó hőségben egyre megbékélteb-
ben gondolnak a gutaütésre.

— Kibírhatatlan — szíszeg valahol egy hórihorgas tisztviselő asztalára görnyedve s ingerülten emelgeti hátsőfelét, mely minduntalan odaragad a székhöz. De nyirkos a tenyere is, s amíg körmöl nekikeresedetten, átizzad kezének éle nedves nyomot hagy az aktákon.

— Vigyázz, mert napszúrást kapsz — kiált egy buzgó anya rakoncátlan gyermeke után, aki félpucéran rohangász a ház előtt s kopaszranyírt feje már gőzölög a nap sugaraitól.

Csak a szerelmesek találják föl magukat az általános kábultságban s találkáiik időpontját a késő esti órákban állapítják meg, tekintettel az elviselhetetlen nappali melegre. S az esték nemcsak enyhébbek valamivel, hanem sötétebbek is s a folyópanti fűzfák gőzölögő függőyei biztos menedéket nyújtva borulnak édes titkaik fölé.

*

Ilyen volt a kánikula azon délelőttön is, mikor az asszony, Lenke, a heti piac természetes ürügyével kiszökött otthonából a városka s kis szatyorral a karján nagy kerülővel suhant az utcákon. Nem volt éppen sok vásárolnivalója; s azt a néhány szem gyümölcsöt vagy petrezselyemzöldjét, amire még tellett, megvehette volna a szomszéd szatócsnál is, de látni akarta a sokadalmat, az élet túlhajtott pezsdülését, hogy egy kicsit elringassa magát az elképzelt szabadság andalító csapongásában. S még valami. A piactér közvetlen közelében lakott Tóbiás tanár úr is, a vörös tégláival éktelenkedő gimnázium tőszomszédságában, aki az asszonyt az utóbbi időben egyre leküzdhetetlenebbül foglalkoztatta.

Lenke a tanárt még lánykorából ismerte s ő volt az első számottevő férfi, aki ráébesztette a szerelem kínzó szomjúságáa. A férfi tartózkodó modorú volt s bár sokszor rajta felejtette epedő tekintetét a serdülő leányon, soha meg sem kísérelte, hogy a közelébe jusson. Évekig sétálgattak, beszélgettek, sóhajtoztak, s Lenke mindent elkövetett a tisztesség s a jómodor határain belül, hogy a férfit valami végzetes merészségre ragadtassa, de Tóbiás mindenben kitért a gyöngéd célzások elől s aztán beteg édesanyjára hivatkozva újra eltűnt egy időre. Lenkét ez a hűvös és józan magatartás elkeserítette és megalázta, sőt néha őszintén bizalmatlanná tette eszközei s főként szépségének hatékonysága iránt. Sokszor csüggedten állt meg a tükör előtt s érthetetlenül vizsgálgatta önmagát:

— Hát lehetséges, hogy nem kellek neki? — kérdezte szorongva gondolatban s aztán egy gőgös fejrándítással elhatározta, hogy konok és hideg lesz s ha Tóbiás újra közeledik hozzá a maga gyámoltalan tétozásával, egyszerűen kiadja az útját. De ez az elszánt elhatározás hamar meghátrált, a tanár néma, szinte elfojtott rajongása újra felzaklatta érzékeit s éjszakánként, miként a váltóláz, forró hullámok perzselték végig hánykolódó testét.

Már a tizennyolcadik életévébe fordult, mikor egy alkalommal minden köntörfalazás nélkül kérdőre vonta a tanárt:

— Mondja, Imre, szeret maga engem?

Tóbiás lángvörös lett, mint akit lelepleznek s dadogva vallotta be, hogy igen. De aztán újra beteg és öreg anyjával hozakodott elő, részletesen kifejtette, hogy neki kötelességei vannak a szerencsétlen öreg-

asszony iránt, eltartásáról kell gondoskodnia, ami lényegesen megterheli különben sem busás jövedelmét, de anyja különben is nehéz terhelészetű, ingerlékeny s főként féltékeny a fia »nőügyeire«, szinte parancsolóan írja elő számára, hogy senkivel se foglalkozzék komolyan, amíg ő él, mert nem szeretne más cselédje lenni; egyszerűen, bármennyire is áhítja Lenke szerelmét, házasságra nem gondolhat.

Lenkének hevesen dobogott a szíve, amig mindezt végighallgatta, de uralkodott magán. Fásultan nyújtotta a kezét a tanárnak, s a haragnak vagy elkeseredésnek parányi látszata nélkül fejedelmi fejtar-tással sarkon fordult. Otthon aztán bezárkózott szobájába és keserve-sen sirt. Tömerdek átsóvárgott éjszakája vált percek alatt örökre hiú ábránddá s egy-két napig alig tudta elképzelni, hogy ez a csapás egy-általán elviselhető. A harmadik napon azonban vad szenvedélye a má-sik végletbe csapott át s már csak a bosszú foglalkoztatta.

Sötét és jövőtélhetetlen bosszú, mely gyorsan hat, mint a legve-szélyesebb mérég.

Igy kötött házasságot meglepő meggondolatlansággal Boda Bálint hangszerésszel, jelenlegi férjével.

*

Lenke családja meglehetősen kiterjedt volt s a kisváros megbes-csült és jónevű familiái közé tartozott. A magyar alföld elhanyagolt-sága, városainak nehézkes fejlődése vonzotta az idegeneket, akik a gyorsan iparosodó nyugaton már-már fölöslegesnek érezvén magukat, nagyszerű tervekkel s még vérmesebb reményekkel indultak el kiakná-zatlan tájak felé új otthon alapítani. A szinmagyar városban gembamód szaporodtak az üzletek és vállalatok, s bár tulajdonosaik egy árva szót sem tudtak még magyarul, mint gazdagodó s közkedvelt polgá-rok, lelkesen csatlakoztak a már-már csak szőlőkben eleven magyar függetlenségi mozgalmakhoz. Korábbi nemzeti mivoltuk fokozatosan elhalványodott bennük, gyerekeik magyar iskolákba jártak s már csak kínosan verejtékezve róttak össze egy-egy épkezláb német mondatot. A második generáció leánykái már magyar ruhában szavalták március tizenötödikén a »Nemzeti dal«-t s őszintén megdöbbenek, ha nevük után ítélve valaki megemlítette idegen származásukat. A monarchia zagyválta a népeket, mindennaposak lettek a keresztvezdések, vegyes házasságok, mert az idegenek közt sok volt az evangélikus, s a pároso-rlást e furcsa henfoglalásban csak a fölgerjedt ösztönök vagy a kedve-zőbb anyagi és családi érdekek szabályozták. Lenke nagyszülei még bécsiek voltak s az öreg Unterreiner egy csöppet sem csalódott, amikor optikus üzletet nyitott az alföldi kisvárosban, mert vagyona nőtton-nőtt s néhány esztendő múltán a város legtehetősebb polgárai között emlegették. Fia, aki örökölte a jólmenő üzletet, már Urbánra magya-rosította a nevét, díszmagyart csináltatott s alföldi tájszóvalással, izesen káromkodott, ha valaki kétségbe merte vonni nemzeti érzései őszinte-ségét. S hogy egyszer mindenkorra véget vessen minden gyanakvásnak, magyar lányt vett feleségül, kiskunságit, aki sötétbarna volt, szeme egy küssé ferdemetszésű s olyan macskásan tudott dorombolni a hosszú szőke férfi ölében, hogy az újdonsült Urbán nemcsak öbelé lett szerel-mes csillapíthatatlanul, hanem az egész magyarságba s megtiltotta, hogy gyermekei az iskolai oktatáson kívül is németül tanuljanak.

Lenke még emlékezett az öreg Unterreinerre, a kissé nyersmodorú nagypapára, aki szórakozottan csiszolgatta a szemüvegeket s a nagyító lencsétet lábbalhajtható köszörűkővén s izléses, tiszta műhelyét teleaggatta jutalmul nyert díszoklevelekkel és kitüntetésekkel. Arról is hallott beszélni a családban, hogy az öreg optikus nyakas és merészfőfogású ember volt, s ha valamit sérelmezett, a királyig is elment audenciára. Egyszer volt is Ferenc József előtt, aki kegyesen kezét fogott vele a trieszti nagy nemzetközi kiállításon kapott páratlan sikeréért. Mert az öreg Unterreiner feltaláló is volt, sok újfajta szemüveget és pápaszemet szerkesztett, csíptetővel és anélkül s mikroszkópjai is kelendők voltak Európaszerte. Az alföldi város lakói eleinte nehezen tűrték határozott és kemény jellemét, de amikor a nagy árvíz idején ő is ladikba ugrott s élete kockáztatásával huzigálta ki a vadul hömpölygő áradásból a fuldoklókat, egyszeribe fölmelegedtek iránta. Beválasztották az árvíz bizottságokba kikérték az elpusztult város újjáépítésére vonatkozó józan és leleményes tanácsait, amit ő úgy hálált meg, hogy amikor a király előkelő kíséretével megjelent a romok között s kilátásba helyezte hathatós támogatását a szerencsétlenül járt város helyreállítása érdekében, ő az ünnepélyes fogadtatás résztvevőinek soraiból már nem németül, hanem magyarul éltette az uralkodó nagylelkűségét.

Fia, Vilmos, már jómódban nőtt fel s keveset örökölt apja pénzszerező készségéből. A vagyont azért csorbítatlanul megőrizte, de már szívesebben költött szenvedélyeire, sokat utazott, gyakran látogatta a kávéházakat s a sörcsarnokokat s bár feleségét változatlanul szerette és ragaszkodott hozzá, a családi pletyka arról is tudott, hogy egy színésznőnek is tette a szépet s a kései kaland jónéhány hónapra kizökentette a tisztos polgári kerékvágásból. Az asszony ugyan sokat tett ezért neki szemrehányást, de amikor Vilmos egy pohár jeges sörrel tüdőgyulladást kapott s két nap múlva hirtelen, alig ötvenéves korában meghalt, s ő egy esztendő múltán két gyermekének felnevelése érdekében kénytelen volt új házassági tervével foglalkozni, mentségül az elkövetendő hűtlenségért, s egy kicsit talán önigazolással is, e félrelépés kínos emléke is megfordult az agyában.

Lenke hét éves volt, mikor elvesztette apját s vele igazi otthonát is. Nővére, Ilma, négy évvel volt idősebb nála, de természetük annyira különbözött, hogy csak az anya éber szigora tudta elegyengetni, úgy ahogy, az egyre kirívóbb ellentéteket. Ilma külsőleg is kiütközött a családból s tulajdonképpen senkire sem hasonlított. Alacsonyabb volt Lenkénél, a haja barna, mint az anyjáé, de arcvonásaiban szeszélyesen keverődtek a kun és a germán ősök, szinte torzul és szabálytalanul, anélkül azonban, hogy kellemetlenül hatottak volna. Szeme kékes szürkésege feltűnően és vadul villant ki az arc barnás alapszíneiből, de orra nagy volt s kissé hajlott, mint az Unterreiner nagypapáé s szája zárt keskenysége ki tudja hányadik szívós s engesztelhetetlenül önző fükszülőre mutatott. De voltak percek, amikor Ilma kissé diszharmónikus tekintete megejtő és ígésző tudott lenni s nem egy férfi akadt, aki több izgalmat gyanított szerelmében, mint a család szépségeként kezelt Lenkében. Külső megjelenése azonban csak távolról körvonalazta mindenkiétől elütő belső adottságait. Anyja derűje s behízlgő macskás modora benne számító, rideg kapzsisággá módosult, apja nagy-

vonulása, szinte bohêmes közvetlensége pedig céltudatos törtetessé, szinte zsarnoki fölünyeskedéssé. Egy kicsit mindenkit igénybe vett az uralkodni vágyás természetességével, de magából semmit sem volt hajlandó mások rendelkezésére bocsátani. Az apa néha meg is jegyezte jó hangulatában, ha Ilma vele szemben is követelőzőleg lépett fel, hogy ez a leány olyan, mint valami kakukfiók s ha nem hinne rendületlenül felesége hűségében, kész volna őt valami gondosan elpalástolt félrelépéssel is meggyanúsítani. Legtöbbet azonban Lenke szenvedett Ilma természete miatt. Játékait elszedte, babáit megtépázta vagy összetörte; sehogysem tudott beletörödni, hogy másnak is legyen valamije. Kötőködő és ingerlékeny volt s csak akkor bizonyult jó testvérnek, ha Lenke szolgálai alázattal igazodott kiszámíthatatlan szeszélyeihez. Később az optikus üzletben is úgy grasszált, mintha az a sok csillogó szemüveg, látszó és hőmérő egyedül az ő tulajdona volna s a kétségbevonhatatlan birtoklás e természetességével dözsmálta meg a kasszát is, ha kedve szottyant valamit vásárolni. Ugyanakkor azonban rigyer festé lenkét, hogy nem vetemedik-e hasonló elhatározásra, s ha rajta csípte, hogy elcsen egy nagyítót vagy kalejdoszkópot, élesen förmedt rá, beárlta a szülőknék s az eltulajdonított holmit megtartotta magának.

Lenke gyűlölte nővérét s lassan teljesen elzárkózott előle. Az iskolába is külön jártak s bár Lenke elfojtott keserűségét csöppet sem enyhítette a káröröm; az a tudat, hogy Ilma verejtékezve és eredménytelenül tanul, néha napokra felszabadította az elviselhetetlen nyomás alól. Mert Lenke jófelfogású volt, gyorseszű és tanulékony, s ez volt az egyetlen terület, ahol nővérének is hátrálnia kellett s ahol néha Lenke is megállapíthatta diadalmas fölünyét. De visszaélni azért sohasem tudott vele, értelmi képességeit olyan természetes adottságokként fogta föl, mint szökeségét, vagy nyúlánk alakját, s Ilma nehézfajúsága iránt inkább megdöbben csodálatot, mint megvetést érzett. Sehogysem tudta elképzelni, hogy valamit ne lehessen játszva megtanulni, s ha Ilma órákig kotlott a könyvek előtt s nekikeseredetten, összeráncolt homlekkal biflázta a szavakat, mindig az a gyanúja lámadt, hogy ez is csak valami ravaszság, valami fondorlatos trükk, Ilma csak megjátssza az ostobát, s előbb-utóbb ezt is eszközül fogja felhasználni ellene. S e gyanúját valóban alátámasztotta az a körülmény, hogy a szülők tekintettel Ilma korlátoltságára, kénytelenek voltak többet törödni vele, gyakrabban adtak neki cukrot, hogy átsegítsék a leckéken s tanítónőinek is rendszeresen küldözgették az ajándékokat, hogy a rossz tanuló előmenetelét biztosítsák. Lenke tehát értelme miatt is háttérbe szorult s hosszú évekig kellett várnia, amíg feltűnő szépsége — legalább is az egyre buzgóbban legyeskedő fiúk körében — neki juttatta a verhetetlen elsőség pálmáját. De Ilma ebben is szerencsésebb volt, s amíg Lenke ábrándozott, olvadékonyan és rajongással, s fojtogató érzékiségét egy-egy röpke csókkal csillapítgatta, addig Ilma, mint a pók, ügyesen, céltudatosan szövögette hálóját s minden kockázat és érzelmesség nélkül ahhoz ment feleségül, aki a legtöbbet ígérte, egy jócsaládból származó, kemoly reményekre jogosító tisztviselőhöz, akiben ha volt is némi hajlam a szélhámosságra s az előkelősöködő nagyizolásra, a körülményekhez képest rangot és emelkedést jelentett a családban s

egyelőre kielégítette a kapzsi nővér becsvágyát. Ilma alig mult tizenkilencéves, mikor megszülte első gyermekét.

Lenke sorsának megértése érdekében azonban vissza kell kanyarodnunk az apa halálához s ahhoz a nagy, szerencsésnek alig mondható változáshoz, amit az anya második házassága idézett elő. Lenke anyja harmincnyolc éves volt, amikor ilyen váratlanul özvegyiségre jutott s a két civakodó leányon kívül rászakadt a jólmenő optikus üzlet terhe is. Egy évig maga is elvégezte a felmerült teendőket, árút hozatott, leste az előretörő konkurrenciát, csiszolgatta az üvegeket, úgy, ahogy az urától tanulta, de hamarosan be kellett látnia, hogy egyedül nem maradhat tovább s vagy eladja jelentékeny vagyont érő üzletét, s néhány ügyes befektetéssel biztosítva rendszeres jövedelmét magánzóként elegendő tovább, vagy — s ez látszott egyszerűbbnek — használható férfit szerez a hához.

Az asszony még mindig tetszetős és kívánatos volt. Kissé alacsony ugyan, de arca töretlen és síma, szeme mély és dióbarna s benne oly gazdag játéka a fiatalos tűznek, ami könnyen feledtette korát s erősen gömbölyödő, asszonyos termetét. Sötét haját egyetlen ősz hajszál sem tarkította s kellemes, kissé csipkelődő kedélye, áradó, szinte részegítő derűje még mindig annyira hatott környezetére, vevőkre és ismerősökre, hogy özvegyisége első pillanatától kezdve egy kicsit mindenki gyors féjhezadásával foglalkozott. Különösen a nők beszélték tele a fejét s nem mult el nap, hogy újabb és újabb megszívlelendő ajánlatokkal ne ostromolták volna. De a férfiak sem voltak sokkal tartózkodóbbak, különösen a férfiek s egyik-másik leplezetlenül hozta tudtára, hogy habozás nélkül házasságot kötne vele, ha meg tudna szabadulni feleségétől, aki kötekedő és házsártos s megmérgezi hátalevő idejét. Ez ajánlkozók közben persze elmerengtek a gazdag raktáron is, melynek vonzó hallását még a szép életrevaló asszony esetében sem hagyhatták figyelmen kívül. Urbánné azonban rendszerint tréfára vette a dolgot, — s bár egy idő óta jobban ügyelt külsejére s olykor-olykor diétázott is, hogy túlságosan el ne hájasodjék, — kitarlóan tagadólag rázta a fejét. Még mindig habozott, nagyon szerette az elhunytat, aki nagyszerű ember s még nagyszerűbb férj volt, s talán — gondolta magábaszálltan, — neki már nem is illik a házasság tervével foglalkoznia, hiszen itt van a két lány, néhány év múlva már ők lesznek soron s akkor neki az a kötelessége, mint anyának, hogy az ő jövőjüket biztosítsa. Egyszóval: még vár, az idő múlása mindent megold.

Egy alkalommal egy falusi fiatalember tévedt be az üzletbe, hogy aranykeretes szemüveget vásároljon magának. Kissé ügyetlen volt még a városias viselkedésben, állandóan bocsánatot kért s általában olyan zavatan udvariaskodott, mintha nem is ő lenne a vevő, hanem valami többszörösen megszegényített házaló, aki pirulva és óvatosan kínálgatja hitvány portékáját. Ruházataról is lerítt ez a kínos, előírásos szabályosság, látszott rajta, hogy aggodalmasan leste a könnyed modorú, választékos izlésű városi fiatalembereket s mindent elkövetett, hogy egy kicsit hasonlítson hozzájuk. Ez azonban csak gyatrán sikerült, s bár minden ruhadarab kifogástalan volt rajta, az egész ember összehalása, cipőjétől a nyakkendőjéig, elárulta küzdelmesen kiurasodott mi voltát. S beszédjében is volt valami keresettség, szavait nagy igyeke-

zettel válogatta össze, s ha néha egy fesztelenebb pillanatban valami közönsége; kifejezés szaladt ki a száján, fülig pirult s nem győzött elnézést kérni esettlenségéért.

Mindamellettt jóvágású legény volt, szeszínű, meglehetősen magas s tagadhatatlan, hogy a szemüveg is jelentékenyen fokozta úrias külsejét. Csak keze kidolgozottsága, tömpe, erős ujjai, s körmeinek mesterséges barnasága fedte föl télreismerhetetlenül, hogy nem borbély, vagy kereskedősegéd, hanem valami iparos, akinek szüksége van fizikai erejére s munkájában nehezen eltávolítható festékekkel vagy vegyszerekkel dolgozik.

Az asszony, Katalin, mindenkire szíves volt, vele is szóba elegyedett. Hamarosan kiderült róla, hogy hangszerész, a Dunántúl egyik eldugott falujából származik, a Bánátban tanulta ki mesteriségét, Bagdi Jánosnak hívják s nem régiben érkezett a folyóparti városba, majdnem olyan kalandos várakozással, mint aki a Balkánról egyszeribe Párisba kerül.

Persze, el akart helyezkedni s az asszony a maga természetes közvetlenségével rögtön megígérte, hogy utána néz ő is a dolognak, hangszerészüzlet csak egy van a városban s az is olyan jelentéktelen, hogy a téren még lehetőségek mutatkozhatnak. S miután adott neki egy jutányosan számított szemüveget (megegett rajta a szíve), megígértette vele, hogy csak nézzen be hozzá minél gyakrabban, az ő üzletében sok ember fordul meg, sohasem lehet tudni, ki hajlandó vele esetleg társulni a meggazdagodás reményében.

A fiatal, alig huszonegy éves Bagdi János, így lett az Urbán-féle optikus üzletben mindennapos vendég. Egy kis hónapos szobáskában lakott s néha el-élvállalt egy-egy alkalmi munkát, de összespórolt pénze azért erősen apadt, s az asszony biztató felszólítására már olyan hallatlan merészségre vetemedett, hogy kínos dadogással bár, egy kis pénzt kért tőle kölcsön. Közben természetesen az asszonyt is szemlélgette s noha mindvégig előkelő dámaként tisztelte, aki ezerszer többet ér, mint a vihorászó csitri lányok, egyszer-egyszer a megengedettnél hosszabban felejtette rajta tekintetét, s nem átalotta, hogy óvatlan pillanatban finom, puha kezét is megsimogassa.

Az asszony hamar észrevette a fiatalember csöndes vágyakozását s jólesően tűrte egyre meghittebb jelenlétét. Közben Bagdi mestersege neki is szöveget ütött a fejébe s egy szép napon azzal állt elő, hogy mi lenne, ha ő társulna vele, ő bocsátaná rendelkezésére az üzletnyitáshoz szükséges összeget, amitt Bagdi aztán fokozatosan letörlesztene. Az sem lenne rossz megoldás, ha ő teremtené elő mindent, szerszámokat és árút, s a férfi pedig, mint megbízható alkalmazottja, becsülettel fáradozna az új üzlet felvirágoztatásán, s ezzel tisztességes megélhetést biztosítana magának.

A fiatalember kapva kapott az ajánlaton, már csak azért is, mert így remélte, hogy mindvégig az okos és szemrevaló asszony közelében maradhat. Arra még titokban is csak mint vakmérő képtelenségre gondolt, hogy az asszonyt szeretőjévé tegye, de bármint is volt, szívesen lebzelt a közelében, férfiasabbnak és főként városiasabbnak érezte magát, s előbb-utóbb már egy lépést sem mert megkockáztatni az asszony körültekintő, ügyes tanácsai nélkül. Azt sejtette, hogy Urbánné

idősebb nála valamivel, de a legalaposabb vizsgáladás és puhatolozás után sem becsülhette többre harmincnál. Ilma, az idősebb leány éppen tizennyolcadik évét töltötte be, nem volt nehéz tehát kiszámítania, hogy Urbánné tizennyolc éves korában mehetett férjhez, s hogy Urbán, aki — amint erről a kiakasztott gyászjelentés tanúskodott — ötven éves korában halt meg, jóval idősebb volt feleségénél. Még sajnálta is az asszonyt a nagy korkülönbség miatt, mely (s itt belepirult az izgalomba) kizárta a testi vágyak teljes, egy tizenkilenc-húszéves leány igényeinek megfelelő kielégítését, s még álmában sem gondolt arra, hogy az asszony már negyvenedik életéve felé tart s egy kis fiatalkori meggondolatlansággal akár az ő anyja is lehetne.

Bagdi most már a lakáson is többször megjelent s ilyenkor a késő esti órákig latolgatták a félhomályban, hogy az új üzlet létesítéséhez mennyi pénzre volna szükség s milyen nagyobb fővárosi gyáraknál lehetne utólagos elszámolással s az Urbán cég tekintélyére való hivatkozással, nagyobb mennyiségű prima árú szállítását kieszközölni. Az asszony gondosan áttanulmányozta betétkönyveit s már-már arra határozta el magát, hogy felutazik a fővárosba s személyesen keres érintkezést a kérdéses gyárak tulajdonosaival, amikor egy este, mikor a gyerekek már mélyen aludtak s valahogyan túlközel ültek egymáshoz a fiatalemberrel, Urbánnét olyan elgyöngítő remegés fogta el, hogy fejét kénytelen volt a férfi vállára hajtani. Maga sem tudta, mi történt vele. Hogy még erősen nőnek érezte magát, az nem volt kétséges előtte, s azt sem tagadhatta le, hogy a szelíd, kicsit melák férfi a nagy testi erejével s leplezett bárdolatlanságával néha veszedelmesen föl-korbácsolta a véré, de most odáig jutott, hogy a szája hirtelen kiszáradt, a szíve megkészterezve dobolt s olyan epesztő vágy kerítette a hatalmába, hogy szinte kiszolgáltatottan, tehetetlenül kellett a férfire omlania.

Bagdi egy ideig hősiesen állta a sarat, nyakát megmerevítette s szinte mozdulni sem mert a megilletődöttségtől, de hogy az asszony csak nem tágitott s egyre nagyobbakat nyelve furakodott a melléhez: mint valami rugóra járó szerkezet, a karja egyszer csak görcsösen összerándult, belemarkolt az asszony érett húsába, közvetlenül a mellé alatti, s átütözsedett szájjal tapadt az asszonyra. Urbánné szinte eszméletlenné vált s elszongultan, ellenállás nélkül adta magát. A férfi pedig csókolta, előbb a száját, aztán a nyakát, a mellét, s mikor már úgy érezte, hogy lehetetlenség megmaradnia a megbecsülés s a tisztesség határain belül, letérdelt elébe s az ölére ejtette a fejét. S akkor úgy csókolgatta mindenütt, ruhán keresztül, amíg az asszony egy hirtelen elhatározással fel nem ugrott, s lefejtve magáról a felesleges ruháneműt, dideregve és fogvacogva a vágytól hanyatt nem vágódott a diványon.

Bagdi ezen az éjszakán csak hajnalban távozott el az Urbán-házból s másnap az üzletben látva az asszony izgatón karikás szemeit, minden köntörfalazás nélkül bejelentette, hogy elveszi feleségül.

Urbánnét ez természetesen nem érte egészen váratlanul, a fiatalember neki is tetszett, bár jóval egyszerűbb és műveletlenebb volt nála, de érzékei valahogyan annyira eluralkodtak rajta, hogy nem volt ereje ellenállni. Egész nap a férfi ölében kuporgott volna s csillapíthatatlan-

nul itta volna Bagdi félelmes fiataságát. Annyira vágyott rá, hogy, a tomboló éjszaka után másnap, amikor a férfi komoly szándékaival hozakodott elő, nem átalotta volna azonnal az üzlet akármelyik félre-eső szögletében megismételni a szeretkezés minduntalan új erőre kapó örületét. Válaszként megtapogatta a férfi duzzadt mellét, aztán szájához emelve enyhén szőrös kezét, gyöngéden beleharapott ormóltan hüvelykujjába.

— En komolyan beszélek — hajtogatta Bagdi még mindig eléggé bátortalanul, mint aki egy szakadék szélén áll s nehezen tudja rávenni magát, hogy átlendüljön a tulsó oldalra.

— Tudom — roskadt le az asszony egy székbe, aztán lemondóan, nehéz, keserű sóhajrással fűzte hozzá: — De nagy baj van, Jancsi . .

— Micsoda? — dermedt meg amaz hirtelen s elkomorodva gondolt arra, hogy talán mégis elhamarkodta a dolgát. Egy ilyen előkelő, gazdag asszony nem állhat össze vele, az egyszerű falusi iparossal, a nyilvánosság előtt is. Ez csak világos. Milyen ostoba és telhetetlen ő. Nem elég, hogy Urbánné, akit tegnap óta Katónak becézett magában, rendelkezésére bocsátja a vagyonát s olyan vadul szeretkezik vele, mintha sohasem ismert volna férfit, most még azt is megkivánná tőle, hogy megszégyenüljön miatta. S már azon volt, hogy estig tartó bocsánatkérésekbe fogjon.

— Ög vagyok hozzád, Jancsi — nyögte ki végre amaz súlyos, alig föloldozható vallomását.

Bagdi üdén föl kacagott.

— Mi az, hogy öreg? Mit törödsz vele? Az a néhány év különben sem számít. — Aztán könnyedén vonogatva a vállát, némi szakértelemmel vizsgálgatta át újra az asszony arcát. — Hát mennyi lehetsz? Legfeljebb harminc.

— Nem harminc, Jancsi, hanem negyven — s e kijelentéstől, bár teljes mértékben megfelelt a valóságnak, annyira megborzadt ő maga is, hogy hirtelen ernyesztő fáradtságot érzett a karjaiban. Mint aki pontot tesz valami után s most már nem érdeklí, hogy mi történik még. Tudta, hogy erről egyszer be kell számolnia, akár így, akár úgy, s rázuhanó lehangoltságát csak az enyhítette, hogy sikerült végleg túljutnia rajta.

— Negyven? — akadt el Bagdi lélekzete s úgy érezte, hogy élete legkínosabb helyzetébe került. De már nem volt visszaút. Meg kellett kapaszkodnia a tulsó oldalon, ha nem akart belezuhanni a mélységbe. — És ha száz éves vagy, akkor is szeretlek — vágta ki magát egyszerűen, egészségesen, nem minden nagylelkűség nélkül a kiülődő, magába hullott asszony iránt. S fiatalságának akaratlanul kiütőköző fölényével túrt bele Urbánné dús, barna hajába. — Mondtam, hogy elveszlek, ha hozzám jössz . . .

Az asszony biccentett s ezzel egycsapásra minden megváltozott körülötte. Néhány nap mulva már karonfogva ment ki vele az utcára s az ismerősök — csodálkozva bár — nem győzték eléggé dicsérni meglepő elhatározását, s ha nem is egyöntetű őszinteséggel, mindenestre mindenki sok szerencsét kívánt az új jegyespárnak.

Berczeli A. Károly

Szeptember

Üdvözlégy, gyönyörű nyárvég, tündéri sugárzás,
 hullámos szelid ég, selymesen omladozó
 felhők fátyola fönn: puha kék, teleshöve arannyal,
 s távoli dombok ölén lengedező lila köd...
 Látod, az erdők zöldjei között már sárgul a nyárfa,
 s alkonyidőben avárt zörget a halk fuvalom,
 rőzseszag úszik az estben, a vad szerelem heve, drágám,
 nem lobbant zivatart, simogat és mosolyog,
 s mint a gyümölcs, ha levőna, betelve zamattal az ágról,
 szivre a sziv, megadón úgy omol ajkra az ajk...
 S nem viadal, nem a csók! — a hegyekben a párok időnkint
 hosszan nézik a táj őszbefolyó színeit,
 s szól a fiú, karját a leány derekára övezve:
 „Drága, betelt im a nyár, hamvasan int a kökény,
 vérzik a csipkebogyó, a hegyoldalon érik a szőlő,
 duzzadt fürtjei közt dongva kering a darázs,
 szinte kicsattan az őszibarack, úgy kéri: szakíts le,
 s vágjik a fogra, amely zsenge húsába harap...“
 És — kicsi melle remegve feszül a fiú tenyerében,
 nedves a szája, ragyog mély szeme, — szól a leány:
 „Ő csak az ég lehet ily gyönyörű, csak a menny ilyen édes,
 fönn az a távoli táj, hol csupa fény a világ,
 tündöklő tavakon hattyúként úsznak az álmok,
 lágym dalt ködlik a föld, és a vidám szeretők
 élnek örökre heves, remegő szerelembe borultan
 s csókok szirma virul szüntelen ajkaikon“ ...

Rónay György

Esztendők útján

Mint aki vándorútra indul
 s elmosolyodva lép tovább,
 koszorút fonva fájdalomból,
 rég elfelejtve lábnyomát,
 esztendők útján így mehetnék
 s már visszatérnem sincs hova —
 elárvul bennem minden emlék,
 a multnak nincsen otthona.

Zuhan a nyár — akárha hegyről
 tekinteném be, vész a táj —
 jól érzi már: nem ismerem föl,
 szememből a tűz szárnya száll —
 a fényküllők zengőn roharnak,
 egy lélekzet s már elmarad
 az erdős oldal, lángba hamvad
 s elgyúl az óriási nap.

Vidor Miklós

Ad sodales

— Sik Sándornak —

Szavamban éled s zengeni kezd a mult,
szinére kapva újul a dús jövő;
megállanék s visz áramával
új tavaszok viharélű sodra.

Nem kell a nyálas, kancsali, szép mesék
gyerekszavával fátyolozott való:
mi van, szegényes semmi nékem,
és ami lenne, önáltatás csak.

A lehetetlent álmodom én 's hiszem,
szép, szárbaszökkent, hősi jövő, te vagy,
csupán te, mit méltó dalomban
biztos ütembe szorítva zengri.

Elunt világ ez, bomba, nyomor, hadak,
bizonytalanság, háború — Istenem,
mosolygsz-e rajta? Nem e férgek
nyála emészti a büszke álmot,

mit bennem hivatál májusi napsugár
fényére élni egykor. A szörny sötét
talpát kivárni megtanultam
s nem hiszem én, hogy a sorsom ez lesz!

Ha elragadsz majd, mint a dicső királyt,
kit népe közzül fény s ragyogás között
vettél magadhoz, úgy viszel majd
engemet is, egyenest az égbe,

hogy ott meséljek néked e föld bohó
s csodálatos szép álmairól s nyugodt
hangon szavaljak verseimből,
míg Te, sorom kijavítva bölongsz.

S addig kívárom, míg a vihar kihuny,
mécsem világát gyújtva a szálldosó
villámokon s elnyujtva testem,
friss tavaszok italába kortyol

még egyre szomjas ajkam, a társakat
buzdítva, zengni új tavaszok s örök,
kimulhatatlan mámoroknak
mind Tefeléd terelő kalandját.

Vidor Miklós

A kitört palánk

A kötőrő ült a rekkenő napban az országúton és kalapácsa szabályos ütemben darabolta a bazaltot. A munkáján kívül más nem érdekelte, előtte feküdtek a legnagyobb halmok, az útbiztos úr is őt állította példának a többi elé.

— Nézzétek a Milánt, az nem lopja a napot, hanem becsületesen megszolgálja a napszámért.

Valóban, a foglalkozás nem tartozott az üditők közé. Por csak az országútról vágódott fel, de a kőszilánkok útakat vágtak a felhőkbe, aztán elröpültek a szántóföldek felé, hogy örökre elkeveredjenek a humussal.

Mintha Milán kúrta tünődéseiben azok útját köveiné, belebámult a szikrázó levegőbe, ahol szitakötők játszottak fogócskát s potrohos bogarak menekültek a menekülés reménye nélkül a vitorlázó fecskék elől.

Szemét mélyen belefúrta a levegőbe, amely a szivárvány színeivel festette meg az eget, szinte percenként változva, aztán széles tenyerével végigsimította a homlokát, mintegy spongyával törölve le a másoknak idegen látomásokat. Tökéletesen azonban mégis azzal kergetett el mindent, hogy felvette a kalapácsot s tovább hasogatta a követ.

Az a hír járta róla, hogy titokzatos külön, senkivel se barátkozik, a szállását sem ismerik.

Közvetlenebb modorú emberek, akik szeretik apróra elemezni azt, amit mindnyájan egyformán ismernek s ezzel adják jelét a közösséghez való tartozásuknak, — megpróbálkoztak vele is.

— Mit gondolsz, Milán, miféle út készül ezekből a kövekből?

Milán oda se nézett, csak vont egyet a vállán.

— Út lesz, aztán vége.

— Azt mondják, a ZsunácZ uraság kedvéért csinálják, legyen neki is, ne csak a grófoknak.

— Azon is emberek járnak, hagyta rá Milán s nagyot csapott a kőre.

Néha az ilyen bazaltdarab is megköti magát, nehezebben enged az erőszaknak, mintha évmilliók titkos emléke szilárdult volna meg benne, ellentállás az emberi akarattal szemben, amely megbolygatta nyugalmaiban.

Kocsmába se járt Milán s mintha át akarna húzni minden emberi fufangot, amely a lakását akarta kifürkészni, azzal fárasztotta ki a leselkedőket, hogy legutolsónak hagyta abban a munkát. Hogy pedig csak ezért maradjon vissza a többi, az már nem ért fel a kíváncsiságukkal.

— Bolond, határozottan bolond, nincs ki a négy kereke, — mondták rá kurtán abban a meggyőződésben, hogy ezzel megoldották a problémát.

Reggel sem jutottak messzebbre, mert Milánt már a munkahegyén találták s jobban érdekelte őket a város felé tartó fehérség, amelyvel kedélyt vidítón lehet incselkedni.

— Kedves egészségedre az éjszakai nyughatalanságot, — szolt rá az örökké pajkos Szima a menyecskékre.

A lányokat azzal rémítgette, hogy épp most haladt erre a setyepájuk egy kisasszonyfével, ha nagyon siet, még utól éri őket.

A férfiakat megkérdezte, hogyan merték magára hagyni otthon az asszonyt.

— Vesszél meg a neved napján, van annak elég dolga. Aztán mért ne maradhatna magára?

— Azért, felelte Szima, mert nem szabad az asszonyban megbízni.

— A magad feleségével törődj, — repült a válasz, mire Szima harsogó kacajjal felelt.

— Felőle nyugodt vagyok, nem kell az a szegény csúfság az ördögnek se.

Aztán prófétásan felemelkedett s szinte prédikálva folytatta.

— Ajánlom mindenkinek, aki még nem harapott bele a házasságba, hogy ha nyugodtan akar aludni, csak csúnyát vegyen el. Az ilyen hálásabb azért a kis szeretetért, többet dolgozik, a mosásnál az ingek fehérebben kerülnek ki a keze alól.

Milán sötét tekintetet dobott a gabalyodó Szima felé, utána a kalapáccsal még szigorúbban dolgozott, mintha nem is szikladarabon, hanem emberi koponyán táncolna.

Szima hozzá volt már szokva a gorombaságokhoz.

— Neked is szól, Milán, amit az elébb mondtam. Tulajdonképen akkor leszel a legokosabb, ha sosem házasodsz meg. Még a Deszánka kedvéért sem.

Milán most is csak annyira jött ki a flegmából, hogy felkapott egy kisebb kődarabot s utána hajította a helyére ballagó Szimának. Odatalált a háta közepébe, de ezt már észre kellett vennie.

— Ejnye, te vadállat, hogy Krisztusod ne legyen. Ha jobban célozol, beszakítod a fejem.

Egyelőre nem is esett több szó, kétkerekű kordélyán feltűnt az útmester s szokása szerint zsörtölődéssel kezdte. Senki sem akar dolgozni, a kórakások épp akkorák, amekkorák tegnap voltak, hát voltaképen mit gondolnak? Az unokájuk se fejezi be a munkát, már pedig ennek készen kell lennie az őszi esőzések idejére.

— Friss sört kaptam, biztos úr, — kiáltott át akkor a tulsó sorról egy ingvállas asszony. Nem akarja megköstolni?

Gyönyörű alakú teremtés volt, fekete, mint az éjféli, arcán a legteljesebb nyár almája piroslott. Volt ott azonkívül más alma is, gyengén himbálózva, mint mikor pajkos szellő jár a falombok között, mert kacérkodnak vele, — itt azonban a szellőt az emberi szem helyettesíti.

— Már hogy ne jönnék, szívem Deszánkája, sietett a szóval az útmester. Hideg a sör?

— Mint a jég.

— De azért kapok valami meleget is!

— Mihelyt ráül a sparherdre, biztosan kap.

Már kocogott is tovább az útmester, emlékebe hagyva intelmeit a szorgalomról, a vállalt kötelességről.

— Estére megint erre járok, aztán ne feledjétek el, hogy nem szeretek mérgeledni. Árt a májammak.

Deszánka özvegy asszony volt, az urával alig egy esztendő töl-
tött házasságban, a gyenge dongájú ember hamar befejezte. Miért is
ment hozzá Deszánka? Hát miért mennek a bővérű szegény fekete lá-
nyok az ilyen girheshez, ha nem a tizenöt láné földjükért, a finom
gyümölcsösrel felbuzdított házukért, meg az aranybányát jelentő koc-
smáért?

Hogy a kocsmá az útszélre esik? Esetleg épp az a jó benne. A
szomjas utas türelmetlen és stációt tart, amíg a városba ér s felhör-
pint néhány pohárral. De a városból hazafelé igyekvő is megáll itt,
mert benne van már az ördög s a borászati összehasonlítás tudománya
sem mellőzhető, mikor is meg kell állapítani, hogy melyik bor a jobbik.

Ha pedig így sorbavettük a lejárható területeket, ne hagyjuk ki
azt a szakosztályt sem, amely a lapos tájékon a turisztikát szeretné
meghonosítani, azért nem sokallja sétában a kétkilométeres távot és
meglátogatja Deszánkát, aki válogatós úri vendégeinek szolgál külön-
ös finomságokkal is, szerémségi rácürmössel, ami siri álmukba is elkí-
séri a kifinomult izlésű hajdani pátriárkákat és ódon monostorok fő-
nökeiket, továbbá tartalékoltatik ott alvadtvér-színű és hig vért felpezs-
dítő nehéz ital, amiből csak két-három pohárával lehet tűrhető nyu-
galommal meginni, olyan hamar elcsuklik az ajkakon a nótaszó, am-
előzőleg buggyant ki belőle.

Itt inceskedni is lehet, sőt határozottan illik Deszánkával, aki a
söntés pultjára könyököl és a szemek közpredájára bocsájtja remekbe
formált két karját.

— Ilyen kar, barátom, ilyen kar! — lelkendezik az árvapénztá-
ros, aki otthon, a városban, csak gyenge venyigéket talál a sok gyerek
kihordásában elhervadt feleségén.

Deszánkához azonban nem lehet közelebb jutni, mert a szemén
kívül a keze is delezés s ha az első vonzó hatású, a keze távolítóan
hirtelen, akár a tagló.

A tekintetét nehéz nyomon követni, olyan titokzatos messzesége-
ket fúr vele keresztül. Néha elméláz s mintha megérkezett volna vala-
honnét, végigsímitja redőtlen tiszta homlokát, úgy ad ki parancsot,
szinte vaktában.

— Elfelejtettem megkérdezni, vittetek-e ma levest a Milán kötő-
rőnek?

— Vittünk, de nem fogadta el. Azt mondja, nem rendelt belőle.

— Szamárvagy, csapos. Tán pénzt kértél érte?

A csapos, nyakigláb püpos gnóm, áhitattal nézett Deszánka ar-
cába, keverve egy kis félsszel, hogy rosszul talált valamit csinálni.
Azért túlélénken igyekezett az igazolással.

— Éppen hogy nem kértem, megmondtam, hogy ingyenbe ad-
juk, mert sajnáljuk az elhagyottságát.

Azt aztán már sehogy sem értette meg, miért gurul méregbe az
asszony az ilyen tökéletes magyarázatra.¹

— Mondom százszor is, hogy számárvagy, egész életedben az
voltál. Menj a fenébe, hogy ne is lássalak. Mit gondolsz, te tökéletlen?

Nem koldus az, hogy szánakozni kelljen rajta. Nagyon hamar tűnj el a szemem elől.

A csapos a vállai közé húzta a fejét, végérvényesen eltűnt az a púp szomszédságában.

— Mondom, ha ezer évig élek, akkor is mondom, hogy az Isten sem ért az asszonyokhoz, mormogta magában.

Azzal visszabújt a helyére és onnan meresztette áhitatos szemét az asszonyára, mintha most, vénlegény korában akarna hozzáfogni ahhoz a szédületes tudományhoz, amely a nő megismeréséhez vezet, de eddig senkinek sem sikerült.

Másnap délután, mikor három óra táján mintha meghalt volna a nyári rekkenőben az élet, Deszánkának dolga akadt a túlsó soron s úgy került, hogy Milán mellett haladjon el.

— Az a félnadrágos csapos nyilván megsértett tegnap a levessel. Hidd el, távol állt tőlem minden rossz szándék. De épp tyúkot vágtam, kövér lett a leve se s azt gondoltam, miért ne részesedj benne te is?

— Nem illet az meg engem, morogta a legény anélkül, hogy felpillantott volna, csak a kalapács sújtott erősebbeket a köre.

— Már pedig mi úgy veszünk téged, mint aki közénk tartozik, hiszen itt éled le az életedet a szomszédságunkban. Mindenki megfordul a kocsmában, van aki az egész keresetét ott hagyja, csak téged nem látni.

— Nem élek szeszes itallal, dűnnyögte Milán.

— Tudom, nevetett az asszony, s egy gally sárga futórózsát himbált, legyezgetve vele magát. Ha mindenki ilyen volna, becsukhatnám a boltot.

— Nem mindenki ilyen, vélte Milán, — és ez a szerencséd.

— Egy pohár hideg vizet se kívánsz meg soha.

— Van víz a butykosomban.

— Meglanyhul, elposhad.

— Azért tartom a gödörben, elég jó az nekem.

Az asszony mintha sóhajtott volna, de az is lehet, hogy csak tévedt szellő érkezett, amit fanyar időjósok olyan szűkmarkúan osztogatnak.

Lángolt az egész világ a forróságban, cséplőgép bűgása nyomta el a bogarak társalgását, sárga volt minden a tűznyelvek birodalmában. Az orsaágúton lihegve loholt egy kutya, mint aki elkésett küldetésében. Egy pillanatra megállt, visszafordult, valamit megnézett, — pardon, tévedtem! — aztán folytatta az útját. Milán azzal sem törődött, csak aprította a követ.

— Nehéz munka ez, — vette fel a társalgás fonalát Deszánka, tönkre teszed vele magad.

— Olyan mindegy, hogy miben megy az ember tönkre.

— Hát jól van, no, ki ebben pusztul el, ki amabban, de azért adott az Isten észet az embernek, hogy ne siessen akarattal a végzete felé. Nem volna kedved másféle munkára? Nézd, annyi bajom, gondom van a gazdaságommal, hogy nem győzök mindent. Kimerít az ellenőrzés, sehol senki, akiben megbízhatnék, szükségem van egy lelkiismeretes segítő kézre.

Milán csak a fejét ingatta.

— Én már belenyugodtam abba, ami van.

— Hallod-e, olyan fányar vagy, mint ennek a rózsának az illata. Én jót ajánlok, te pedig makacskodol. Kidolgozhatod magad nálam is, ne félj, nem hízol el a tétlenségben, de mégis csak külömb sorba jutsz, mert külömbet is érdemelsz.

Hirtelen félbeszakította a beszédet, igyekezett könnyebb hangot keresni.

Meglegyintette a rózsagallyal a legény fejét, amolyan anyáskodó mozdulattal, amihez lehet mosolyogni.

— Bár azt se tudom, hol alszol. Nem tudja azt itt senki.

Milán csak a vállát vonogatta.

— Az útmester se tudja, — folytatta az asszony.

— Nincs rá szüksége. Megtalál a helyemen, ha akar valamit.

— Levelet se vársz?

— Nincs kitől.

— Apád, anyád nincs?

— Aprókoromban maradtam el tőlük.

— Hát jól van, beszélünk még ezekről a dolgokról, mondtam, hogy nem kérek azonnal választ. Mindig megtalálasz, ha akarsz. Akard! Érted? Ha pedig a szesz nem izlik, van dugaszban almaborom. A levesért ne haragudj, de másért se, csak az emberiség beszél belőlem, mert jól tudom...

Elmélázva tépdeste a rózsaszirmokat, összegyűjtött egy marokra valót, aztán elfújta.

— Tudom, nagyon is tudom, mi a magányosság... mennyi bánat tud eltemetkezni az emberben és senkinek sincs köze hozzá... szerencsésnek mondják azt, aki nevet, össze-vissza beszél minden bádarkodást, pedig... pedig neki talán jobban fáj. Hát Isten veled, Milán, én most megyek, mert odahaza megszűnt azalatt minden élet.

— Isten veled, Deszánka, felelte mogorván a legény és most se nézett fel.

Csak csapzott koromfekete haját simította el a homlokából és megbámulta tenyerén a verejtéksepeket, mintha soha ilyenét még nem látott volna. Honnan jön a verejték, mi feleslegeseket hány ki vele a teremtő az emberi szervezetből, ebből az ismeretlen barlangból?

Aztán, mivel amúgy is letette már a kalapácsot, ültében tenyerébe támasztotta az állát és bámult bele a semmiségbe, a tündérekként táncoló lángnyelvekbe azon a vonalon, ahol az asszony elhaladt. De talán maga se tudta, hogy azt kíséri a szemével.

Deszánkával aznap alig lehetett birni. Az alkonyat szokatlanul sok embert csalt ki a városból, mindjé itt akarta előlni a szomjúságát, beleesve abba a boszorkányos körforgásba, amely hiába hűti jeges itallal a gégét, ha egyszer az asszony közelsége újabb lángokat szít.

A legyeskedéseket sem indulattal hesegtette el, egy kicsit negédes volt, szentimentális távolbameredéssel hőkölt fel egy-egy öregúr eltévedő mozdulatára.

— Ejnye, öregapám, nem fél, hogy meg talál ártani?

— Nem bánom, vágta fel fejét a vén hóbajuszú, jöjjön utána akár a halál, de a te karodban.

— Nyavalyatörőssé is tenne vele az egész életemre. Ami pedig a halált illeti, az úgy is megjön előbb-utóbb, várja ki lecsillapodva.

Most oldalt csapott egyet.

— Én nem vagyok olyan finom, mint a maguk városi dámái. A kikkel sok mindent megpróbálhatnak, én bokán rugom, hogy eltörik a csontja.

Lassanként tért magához, de úgy gurult méregbe is.

— Ha nem viselkednek tisztességesen, azonnal bezárom az üzletet, aztán sipirc haza.

Át is adta a mérést a püpos csaposnak, kiment a gyümölcsösbe, ahol elborította a kerítést a fanyar illatú sárga rózsza, az almafaágak zárdaslányok viaszkos színű termésétől görnyedeztek s az ágyasokban a dupla fehuér viola vallott mámoros szerelmet a közeledő éjszakának.

Egy deszkakerítéson át meglátta Milánt, aki letette már kalapácsát s az árkon túl lehevredett a tarlóra. A hátán feküdt, két karja a nyaka körül.

Már gyülekeztek a csillagok, minduntalan újabb égi szomszéd óvakodott elő, vénasszonyosan pislogva, eseményekkel terheltlen, hogy kiharsogják tapasztalataikat az elmúlt napról. Amikor az emberi szemérmelenség nekibátorodik abban a tudatban, hogy senki nem látja, — a megbújt csillagok azért mindent megfigyelnek.

Deszánka sietve ment vissza az ivóba.

— Zárunk, urak, holnap sok a dolgunk, hetipiac van a városban. térjenek maguk is pihenőre. Most még egyenesen érnek haza, később bolondos táncba kezdenek a telefonkarók.

Türelmetlen volt, szinte tuszkolta kifelé a vendégeit, aztán maga elé rendelte a kis udvarost, a surbankó legénykét.

— Ismered a kőtörőt, aki itt dolgozik velünk szemben?

— Eleget láttam.

— Helyezkedj el ügyesen, hogy senki ne lásson, aztán mikor hazaindul, lépj a nyomába, lesd ki, hogy hová megy, hol lakik, egyáltalában mindent tudj meg róla. De nekem el ne szalaszd! És akárki kérdez, néma maradj, ha megfeszítenek is.

A fiú, korán érett hatalmas fiókborjú, minden szóra igent bólintott, mintha a szó szele kapott volna a törzsébe s alázatosan hajolt az asszonya kezére.

— Úgy teszek, ahogy parancsolod. A szenteknek se különben, de azoknak úgy se.

Deszánka felhúzta a szemöldökét, mintha meg volna lepve, amikor a sárga rózszaággal, amely mostanában mindig ott volt a kezében, megcirógatta a fiú arcát.

— Úgyes gyerek voltál mindig, bizonyítsd be most is. Há meg leszek veled elégedve, megkapod azt a sötétkék bársony mellényt, amit annyiszor megbámultál.

A fiúnak elfulladt a lélegzete, a szeme felakadt a gyönyörűségtől. De más érzés is birkózhatott benne, mert hirtelen csendes lett a hangja, szinte sírásba olvadó.

— Oh, nem azért... nem, nem azért, még ha soha nem is látom a mellényt.

— Hát miért? — nézett a szemébe Deszánka.

-- Csak! — vágta ki a fiú most már erősebb hangon.

Azzal ugrott egyet, már ott se volt.

A Goncöl szekere ugyancsak lefelé gördült, mire hazakerült. Deszánka ott könyököt az asztalra és bámolta a különös fogatot, amely mintha az udvaron kipányvázott lovakra utazott volna. Az egyik tökéletlen a másik nélkül, miért is nem állanak össze?

Talán nem is a kíváncsiság tartotta ébren az asszonyt, máskor sem tudott sokat aludni a kurta nyári éjszakában, mikor azt mondják a természere, hogy pihen. Már hogy pihenne, mikor most dolgozik! Az ő féltérsége a nappalra zsugorodik össze. Vagy nem láttatok már cseresznyelát, egy-két hátortalan rügyecskéje zsirosodott csak az alkonyatban s reggelre tetőtől tapig menyasszonyi ruhába öltözik, hogy népvándorlást rendeznek palotája felé a mindenség szerelemtől kergegett méhikéi, bogarai?

— Mit tudtal meg? — szolt Deszánka a fiúra.

— Semmit, dadogta az szégyenkezve.

— Talán szem elől tévesztetted.

— Dehogy tévesztettem. Ott alszik a Kirtyánszkiek szalmaboglyájában, el se távozott este óta.

— Várjunk csak, minden este ott alszik?

A gyerek, mint akit nyomra vezetnek, kezdett felélénkülni.

— Azt már nem. Megkérdeztem a vén csósz, ő mondta, hogy tegnap kérezkodott először hozzájuk.

— Mostanáig lested?

— Ühüm.

— Akkor dőlj le, aludj egy órát.

— Köszönöm, nem vagyok álmos.

— Hiszen nem alhattál semmit!

— Mégse vagyok. A tehenet kell megfejnem, az udvar sem egészen tiszta.

Deszánka aztán magára zárta a konyhát, nagy teknő hideg vízben lemosakodott tetőtől talpig s megtörülközés nélkül bújt ágyba. Csak egy óráckára szánta el magát, mégis majdnem dél lett, mire felébredt.

A háztartás azért ment a régi keréknyomában, a sötét forgalma ilyenkor úgy is kezdetleges, a szolgáló tudja kívülről a főzés napi sorát, a jószág el van látva. Az aratók csak este jönnek beszámolni, — azoknak is utánuk kellene nézni, de a meleg idő nem alkalmas a mászkálásra, oda majd holnap reggel ér rá.

Régen mult ilyen nehezen az idő, hasztalan fogott bármibe, megakadt kezén a munka. Stoppolni valói lettek volna, a hűvös szoba szerfelett alkalmas erre, de ma ügyetlenül összeszúrkalja az ujjait. Végre is sarokba vágta az egész holmit s nagykarimájú esernyőt kerített elő, hogy mégis csak ma bírálja felül a mezei munkát.

— De meg nini, a Kirtyánszkival is szót kell érteni, hogy mikor adhatja ide a cséplőgépet?

A városi vendégek során aznap este eluralkodott a kedélytelenség, — mit ér a leghűvösebb, legzamatosabb ital, ha nem Deszánka szemugára tüzesíti?

— Mit mondott, mikor jön haza? — unszolták a púpos csapost.

— Nem szokta azt nekünk megmondani, nem olyan az!

Kirtyánszki megígérte a jövő hétre a gépet, az aratók is beszámoltak, meglepedett hát Deszánka a gazdával beszélgetni. Hogy fizetett a búza? Nagyon összesültek-e a szemek? Igaz, hogy újabb adó-kivetés lesz? Ismeretlen hatalmak ellen kemény szökat ejtettek, egymást vonva felelősségre, hogy mit gondolnak »azok«, meddig lehet bírni a sok terhet és főleg miből?

A kutató asszonyi szem észzevette, hogy arrafelé jár a kötőró s hogy hirtelen oldalra vág, mikor észreveszi őket.

— Milán, kiáltott rá, gyere ide, mondanivalóm van.

A legény odakanyarodott és némán állt meg előtte.

— Ne ijedj meg, csak egész apró szívességre kérek. Gazos ez a terület, kutya támadhat meg, légy oly jó, kísérj haza. Megteszed?

— Már hogyan tenné meg, — kacagott nagyot Kirtyánszki. Én se haboznék, ha nekem szólsz, de épp most nincs kipödörve a bajuszom.

— Hát akkor mehetünk, állt fel Deszánka. Vasárnap még este elhozatom a gépet, hogy ne legyen vele hétfőn babramunka.

Az úton, — nem volt az félórányi sem, — ő szólalt meg először.

— Nagyon neheztelsz, amiért háborgattalak?

— Tisztesség dolga az ilyen, akárkinek megtenném, ha szól.

— Én is akárki vagyok?

— Te nem vagy akárki, azonkívül asszony vagy, akit védeni szokás.

— Nem hittem volna, hogy ennyire becsülöd az asszonyi nemet.

Milán küzködött a szóval, hogyan mondja el amit akar, végre azt hitte, hogy megtalálta a helyes formát.

— Nem becsülöm én, de úgy illik mondani, hogy ő a gyengébb. Már az, aki. A szerencsétlen elesettje, a beteg. Az egészségesse nagyon erős, jaj, mennyire az!

— Te nem szereted az egészségeseket?

Szinte idő előtt szökött ki a szó a legényből.

— Nem szeretem én egyik fajtát sem.

— Mégis, miért álltál akkor a kérésemre?

— Emberségből. Aki fél, azon segíteni kell.

— Milán, mondta akkor az asszony egy árnyalatnyi kacérsággal, szeretsz te egyáltalában valakit?

— Még magamat sem, — mormogta a legény, nem hogy mást.

— Hogy tudtál így felnőni?

— Az ember sosem kezdi azon, amivé fejlődik. Kezdetben minden jó, a dolgok csak később romlanak el.

Árkon kellett átmenniök, hogy az országútra jussanak, az asszony könnyen vette az iramot, de hamar felszisszent.

— Megcsuklott a bokám, le kell ülnöm.

Magától kínálkozott egy bazaltkőrákás, arra telepedett.

— Miért nem ülsz le? — szólt az állva maradt legényre.

— Megvagyok én így is.

— Jobb, ha leülsz, legalább nem meregetem a nyakam. Ha felsz a közelségemtől, van hely a szélén.

Milán megint vont egyet a vállán, aztán engedett a kínálásnak, de az óvatosság minden árnyalatának figyelembevételével, nyárspolgárian készegen.

A városban Ávéra harangoztak, utána a lélekharang lapdázott a gyerekhangjával.

— Mondd csak Milán, hallottad te rossz híremet?

— Azt éppenséggel nem.

— Azért, mert a magányos özvegyasszony sok mindennek ki van téve. Rajta rágódnak irigyek, gonoszok, alattomos számítók, hiszen az emberek legkedvesebb szokása, hogy másra kenjék a maguk bűnét.

— Nem, nem, bölíngatott a legény, téged mindenki becsül, rólad csak jó szóval vannak:

— De hiszen nem élsz olyan régen köztünk, legfeljebb ha három-négy hónapja. Nem is érintkezhetél sok emberrel.

— Meghallani az ilyesmit már a második napon. A lányhűség pihéjéről is gyorsabban repül a hír.

— Honnan jöttél?

A legény tünődött, unszolni kellett, hogy feleljen.

— Onnan alólrul.

— Messze vidékről?

— Elég messze van, de ha bírja a láb, mindenhová eljut.

— Bácska? Szerémség?

— Vagy még odébb, de ne beszéljünk róla.

— Szökésben vagy, az bánt?

— Milán hangja önérzetes lett.

— Senkinek se tartozom semmivel, mindenért megszolgáltam. Nem szeretem az embereket, ennyi az egész.

— Vannak kívüled mások is, akik nem szeretik, de mindennek megvan az oka. De meg nehéz is tőlük elzárkózva élni.

— Én jól bírom.

— Túlzásba is viszed, vad híredet költik.

— Nem sértődöm meg, hiszen a legvadabbat a legszelídebb álarcban ismertem meg.

— Asszony volt? — csattant fel Deszánka hangja.

A kőtörő megint csak morgott valamit.

— Olyan messzi van a szód, hogy kihül, amíg hozzám ér. Asszony volt?

— Ne faggass, tört ki az indulat az emberből. Félesztendő óta se beszéltem annyit, mint most.

Deszánkát nem ijesztette el a hang, asszony volt, kíváncsisággal tele, talán más valamivel is:

— A feleséged? — folytatta.

Milán könyökére támasztotta az állát, komorságba süppedt, elnézett a farlok felé, ahol gyöngyözni kezdett a harmat, de nem felelt.

— Szép volt? — hangzott az újabb kérdés, de erre se jött válasz.

Álomlátás derengett a férfi fekete fürtjei alatt, a felhők fenyegetve kergetőztek, figuráikból azt lehetett kifinomálni, ami közelebb áll az ember lelkéhez, hol szürkéségbe olvadó báránycát, hol fekete farkast, amint megnyúlt testtel rohan utána, aztán kialakul egy ködszerű karcsú alak, szinte szárnyal, ölelésre tárja a két karját s hamar elenyé-

szik, beleolvad abba a tömegbe, amelyik nem méltányolja az egyéniséget, csak gomolyog, fenyegetőzik, mindent elszűrkit, főleg rohan a végzele felé.

Milán ezeket a felhőket bámulta, de nem mondta meg, hogy mit olvas ki belőlük. Nyugtalan volt, néha megrázkódott, míg az asszony a szavakat kérte.

— Minden ember azt hiszi, hogy az ő szerencsétlensége az egyedülálló, annak nincs mása. Hogy is érthetné meg azt idegen? De majd elmondom én, aki tudok a lelkekben olvasni, mondom, mintha könyvben állana. Szelíd volt és gyerek, háromig se tudott számolni, aztán mégis megcsalt egy kikent mafla úrfélével.

Milán úgy ugrott fel, mintha tűzhöz ért volna.

— Honnan tudod?

— Nem mondta azt nekem senki, elképzelttem, megéreztem.

— Honnan veszed az úrfélét?

— Látom én, hogy azokra nézel a legsetétebben. Lángol a szemed, mikor olyan jár erre. Tisztában voltam én, fiam, veled az első percben, — most már azzal is, hogy miért nem jársz a kocsmába. Igaz-e, hogy azért?

— Egyáltalában nem járok kocsmába, — dörmögte Milán.

Megint nagy hallgatás következett, az asszony kezdte most is a megtörését.

— Még most is szereted? Fáj?

Szinte áhítatosan szelidült az ember hangja.

— Mikor megbüntettem, már meg is bocsátottam neki.

— Megbüntetted? — meredt rá Deszánka szeme.

— Az természetes. A hibát, a bűnt büntetni kell.

— És... és, reszketett az asszony hangja, most ezért bújdosol?

— Nincs mi elől, kitéltöttem a rám mért időt becsülettel. Nem is volt olyan sok a két év.

Deszánka dideregni kezdett, közelebb húzódott a legényhez.

— Hogy? Hogyan?

Milán, mint aki túl van sok mindenen, ami eddig a mellét duszasztotta, megkönnyebülten úszott a vallomás medrében.

— A tulajdon hajával, amely a derekáig omlott, ha kibontotta és olyan fekete volt, mint a pásztorkürt belseje.

Kézével odanyúlt Deszánka fejéhez.

— Ilyen, akárcsak a tiéd és tapintásra csupa selyem. Mert van akié szintén fekete, de akárcsak dróthoz nyúlna az ember... épp ilyen finom, puha, villamos szikrát hányó, mint ez...

Mintha öntudatlanul tenné, felszabadultan, babrált az asszony hajával, amíg meglazult pár hajtű s ráomlott az egész zuhatag. Abba aztán beletemette a fejét, fuddokló nyögdecseléssel, síró-igyekezettel, de jaj, útközben eltörik a sírás tengelye. Csak a karjával fogja körül az asszonyt s a férfi legrégebb fájdalmas kiáltása tör ki, mikor elébe siet egy kulató, forró női száj és elnémit mindent.

A felhők pedig tovább viaskodnak, nagy bálát rendeznek ma a firmamentumon, ime, odafenn is így olvasztja magába az erősebb a gyengébbet. Ambár ki tudja megmondani, hogy két emberi összedobbanás közül melyik az erős és melyik a gyenge?

Ahhoz is ki ért: mennyi idő telik el így? Meg lehet azt mérni?

Az asszonyban megrezzzen valami, kibontakozik az ölelő karokból, de képtelen rá, olyan erősek azok a karok. Nem is igyekeznek hát, maradjon minden így, ahogy most van, vesszen a percek kergető muszája. Csak cirógatja azt a csapzott, hullámos haját, beszélni nem tud, minden gondolata, akarata, ereje most az ujjába szorult.

Néhány esőcsepp téríti magához.

— De most mennünk kell.

— Nehezen engedlek el.

— Azért mondtam, hogy, mennünk kell, búgja az asszony. Te is jössz velem.

— Hová?

— Hozzám.

— Nem lesz ez jó, Deszánka, mit mondanak a háziak?

— Semmi közülük hozzá, meg se látnak. Ahol legsűrűbb a sárgarózsák bokra, ott könnyen kijár a kerítés egyik deszkája. Te arrul jössz be, amikor figyelmeztetek.

A legénynek mintha lazulni kezdett volna a karja.

— Na, mi bajod? — riadt fel az asszony.

— Semmi... semmi...

— Nem térsz ki olyan könnyen, tudni akarom, mi van veled. Mert bánt valami. Hát ki vele!

— Az a palánk... miért nincs leszögezve? Olyan átjáró az?

Deszánka megragadta a legény két vállát, mintha meg akarná rázni.

— Érzem szavadban a fullánkot, te gyanúsítasz engem. Persze, magányos özvegyasszony, útszéli csárda, mézre szálló városi legyek, miért ne repülne be hozzá egy-egy dongó is? Rászorultam, hogy elprédáljam magam? Nem vittek volna, ha akarom, rendes úton oltár elé? Mit tudom én, miért mozog az a deszka! Nem igazították meg felületességéből, ennyi az egész.

— De számon tartod és tudod, hogy mozog, — duruzsolt maga elé Milán.

— Eh, bolond vagy, — fakadt ki Deszánka s előre lépett, mintha el akarna menni.

Azonban hamar megállt s szembe kapta a legényt. A hangja se volt már ingerült, igyekezett selyembe fogni.

— Miért kintod magad rögeszmékkel? Mit csináljak, esküdöznek? A becsületes szó sokszor tisztább száz szemforgató eskünél, Milán!

Csak tompa nyögés volt rá a válasz, mintha kút fenekéről érkeznek.

— Persze, férfi vagy te is, hamar jóllaktok, ilyenkor ronggyá válik az az asszony, elfogyott a becsülete előttek is, nem csak önmaga előtt. Na, térj észhez, az eső kezd kellemetlenkedni. Ott várlak, ahol mondtam. Nagyon várlak.

Szökellve tűnt el az úton, otthon aludni küldte a háza népét, majd esőköpenybe bújva kiment a kertbe.

A virágok felüdülve itták az esőcseppeket, Deszánka megbújt a rózsafák árnyékában és dobogó szívvel várt. Az égen vándormadarak húztak át, víjjogva közölték egymással mondanivalóikat, a kert bokrai közt is felsírt egy madár, alighanem rosszat álmódott, a mindenséget

az a titokzatos zümmögés borította el, amelyet lehetetlen kielemezni, mert csak a maga összességében teljes.

Az idő szaladt, Deszánka meglazította a palánkot, fejét is kidugta, szeme belemeredt a sötétségbe, de nem mutatkozott senki. Nem is tudta, hány óra van s hogyan került csuromvizesen az ágyába, meddig didergett fogvacogtató lábában?

Másnapra kiderült az ég, ment az élet tovább, csak épp Milán hiányzott a munkahelyéről, az útmester se tudott róla. Azért várt néhány napot, csak akkor ültetett más embert a helyére.

— Bolyongó szegény baráberék ezek, soha nyugalmat nem találnak, otthonuk nincs, úgy kergeti őket titokzatos korbácsa az életnek. Nagyon sajnálni valók.

Deszánka is csak egy hét múlva kapott levelet. Nagyon messziről jött, meglepő jó volt az írása, de egészen rövid.

— A hitemet, a bizalmamat nagyon régen és mindörökre megölték. Nem merek még egyszer csalódní, akármennyire magamba szívtam is hónapok alatt a képedet. Azért bújosom tovább, mert nagyon szeretlek. Ne gondold hát, hogy a palánk... nem, nem. Ha még egyáltalában tudnék valamiben hinni, azt úgy hinném el, ahogy te mondtad. Aldjon meg az Isten.

Az asszony kezében ronggyá gyűrődött a levél, hátravetette a fejét s elkezdett kacagni. Vijjogva, sikoltozva, a haját tépve, amíg megtorpant torkában a hang s keserves zokogásba torzult.

— Jaj, a bolond, szegény szerencsétlen bolondom!

Sz. Szigethy Vilmos

Hazaérkezés

*Hab, hab fürge hab
benne zúgysz a csöndbe,
öleden — a Balatonon
mintha tündér jönne...*

*Nád, nád lenge nád
mintha leány volnál
— aki kedves, engedelmes
s vállamra hajolnál...*

*Kék hegy, messzi domb
fölkeres a vágyam.
Hold két most és ragyogtatja
álombeli házam...*

*Árny, árny mennyi árny,
megtakul a tájék.
Álom, emlék, eggyé olvad
mintha Véle járnék...*

*S nő, nő szárnya nő
a születő ájnek.
Száll, száll hazaszáll madár, méh,
bogarak is... Félnek!*

Csak én nem félek,
elrejt a nád mélye
s csolnakom mint anyám öbe
ringat el az éjbe.

S tűz, víz, nád, a szél
átváltoznak csönddé
s sűrű sövényt fonnak körém:
Nem eresztnek többé...

(Vörs)

Borsi D. József

Forró szeptemberi délután

Az őszi nap még pazarlón dobálja
a fényes forró nyári parazsat.
S az ablakon vig haláltáncot járva
zsibonganak az őszi darazsak.
Még itt pezseg a nyár száz csalta mázban,
bár tűnő lángja már végpercben él,
mint bús elítélt a siralomházban,
aki titkon mégis halasztást remél.

Igy búcsúzik minden szépség szünellen.
Az ifjú öröm még rám nevet és
ezer halálban kell másnak születnem,
hisz minden perc csak búcsú, temetés.
A pillanat emlék-gödörbe dönti
a tünt szépet s a nyári tünt eget.
Itt minden perc az elmúlást köszönti
és árnyunk már a porból integet.

S minden mulandó így remél halasztást.
A véget tudni, mennél távolabb!
Bús vágyunkra sincs így több malaszt, lásd,
s nem tartható a perc, mit mámor ad.
Igy gyászolom a változást szeliden,
s a szépséget, mely mind eljüstölög.
Múló anyagból romlást kell meritnem,
csak bánatunk s a szenvedés örök.

Ne csodálkozz hát Kedves, hogy szememben
a búcsúkönny, — ez örök mécses — ég.
Mig kezed reszket csüggedt két kezemben,
oly ködbe tűnsz már, mint a messzeség.
S, mig rám süt szemed, e kék tiszta újhold
s reményem irját ebből még szedem,
iszom szerelmed, mint halálos újbort,
hogy higyjem azt, egy messzi nyárban úgy volt,
velem maradsz, mint sorsom, végzetem.

Donászy Kálmán

A tisztáji ifjúság megoldatlan kérdései

Legtöbb esetben az ifjúság a felnőttek előtt olyan szemléletben áll, mint amelyiknek az élet nagy kérdéseiben passzív szerepet kell venni. »Még gyerekek vagytok!« — hangzik feléjük szemrehányóan, amikor megoldatlan kérdésekről beszélnek. Ugy képzelik, hogy a gyermek és az ifjú még csak »félíg kész«, tehát tökéletlen ember, akinek minden cselekedetét elő kell írni, s így egyetlen feladata a szótlán engedelmesség, a szorgalmas tanulás és egyéb, a felnőttek által előírt dolog. A másik tábor csak annyiban különbözik az elsőtől, hogy nem passzivitást; hanem aktivitást engedélyez, de ennek az aktivitásnak szintén a »nagyok« által meghatározott cél érdekében, a felnőttek szolgálatában kell állnia.

Az ifjúságról tudnunk kell, hogy egyáltalán nem »félkész gyártmány«. Különbözik ugyan a felnőttektől, de világa önálló, amelynek ép-úgy megvan a problémái, mint a felnőttek világának. Most nem csak azokra a kérdésekre gondolunk, amelyek az önneveléssel, az egyéniség kifejlesztésével kapcsolatosak, hanem azokra is, amelyek az ifjúság mindennapi életével állnak összefüggésben.

Ilyen gondolatok kísérik a szegedi állami Gyermeklélektani Alommás Nevelési és Pályaválasztási Tanácsadójának azt a törekvését, hogy megismerje az alföldi magyar ifjúság mai életében felvetődő problémákat és ezek megoldásában a lehetőséghez képest támogatást is nyújtson.

Mintegy 4700 tizennégy-huszonegy éves korú alföldi fiút és leányt kérdeztünk meg, gimnazistától iparostanoncig. Az elénk tároló képet szükségesnek tartjuk a felnőttek felvilágosítása érdekében a nyilvánosság elé tárni.

Az ifjúságnál is első helyen áll az anyagi kérdés. Míg azelőtt a családi otthon védettségében élő gyermeknek anyagi problémája csak akkor volt, ha kevésnek bizonyult a zsebpénze, addig a mai ifjúság nagy része önfenntartási, sőt családfenntartási gondokkal küzd. Drámai hangú egy 16 éves diáklány vallomása: »Első problémáim közé tartozik szüleim anyagi helyzete. Sokszor elkeserít a gondolat, hogy azért, hogy én haladhassak, szüleimnek mennyit kell dolgozni. Mindent tanításomra fordítanak, ruhájuk szakadozott, egészségük tönkre megy. Különösen akkor szomorodom el, amikor otthon vagyok és látom, hogy szüleim idegesek és édesapámnak a keze olyan durva, mint a kender. Néha még tanulás közben is sírni szeretnék és abbahagyni mindent, hogy szüleim nehéz sorsát megkönnyítsem. Sokszor elszomorodom annak látása is, hogy másnak milyen könnyű az élet!« Ezerszámra ismétlődnek ezek a vallomások, sokszor csak abban az egyszerű formában, hogy: »szeretném, ha szüleim jobb módon élneek, mert így sokat nélkülöznek miattam«. A megoldatlan kérdések 70—80%-a anyagi probléma. Nemesak passzív kesergés formájában, hanem az iskolai problémák közé bújtatva is szerepel az anyagi kérdés. A beteg szülők helyett kenyérkereső 16—18 éves diák vagy diáklány problémája az, hogyan tudná összeegyeztetni időben a kenyérkeresetet és a tanulást.

Az anyagi kérdések után a pályaválasztási problémák vezetnek. Még az érettségi előtt állók nagy része is, mint egyik megoldatlan kér-

dést veti fel, hogy milyen pályára menjen. Legtöbbször a konjunkturális szempontokat veszik tekintetbe és aszerint mérlegelnek: »melyik pályán lehet legjobban keresni?»

A szülők is rendszerint rossz tanácsadók. Ha nem is az anyagi szempontokat nézik, akkor azt szeretnék, ha gyermekükben valósulna meg az ő megíúsult álmuk, és az ő számukra legszimpatikusabb pálya felé irányítják gyermeküket, függetlenül attól, hogy adottságai megvan-nak-e ehhez és van-e kedve hozzá. Ha ezek az ifjak engedelmesen terelődnek a szülők által kívánt irányba, nekikeseredett és besavanyodott ember lesz belőlük. A helyes pályaválasztás nemcsak a legmegfelelőbb embert teszi a legjobb helyre, hanem magának az egyénnek a földi boldogságában is döntő tényező. Aki olyan munkát végez, amire benső adottságai alkalmassá teszik, az könnyen, élvezettel és ennél fogva vidáman és boldogan dolgozik. Az viszont, aki nem hajlamainak és képességeinek megfelelő munkakörben dolgozik, nehezen, kínlódva, unatkozva, szenvedve dolgozik, ideges, saját magának és környezetének mindennapi életét megkeseríti.

A ma fiatalsága érzi is e tény jelentőségét és nagy fontosságot tulajdonít a helyes pályaválasztásnak. A múlt ifjúságától eltérően, nem terelődik passzív engedelmességgel a felnőttek részéről kijelölt hely felé, hanem maga is vívódik a helyes út felismerését illetően. Eddig az ifjú vagy leány ott tanult, ahova állították szülei vagy nevelői. Nem nagyon gondolkozott, hogy jó lesz-e vagy sem. Ha olyan helyre állították, ami nem volt kedve szerint való (pl. tanulni), igyekezett megszabadulni a tehertől, akár naplopással, akár más úton. Kevésbé gondolt arra, mi lesz később. Ezért találunk a jelenlegi felnőttek között sok olyant, aki most kesereg azon, bezzeg jobb lett volna tanulni gyermekkorában, s esetleg szemrehányást tesz gondolatban szüleinek, mert anakidején szigorúbban nem fogták! — Most olyan válasz, hogy terhes a tanulás, alig akad. Legfeljebb, hogy olyan tanulmányra, (pályára) kényszerítették szülei vagy nevelői, ahol nincs kedve dolgozni, mert érzi, hogy ez nem hivatása. A mai fiatalság közül sok azon töpreng, hogyan készülhetne minél jobban elő az életre, jövőre hivatására!

Igen nagy riadalmat keltett a tanulóifjúság között a dolgozók iskoláinak és egyéb gyors kiképző tanfolyamoknak a megindulása, s ezzel kapcsolatban az a téves hír, hogy az állások betöltésénél a szakképzettség elhanyagolható kellék. Sok száz tájékozatlan fiatalember és leány vágta földhöz a taneszközöket, hogy »akkor nem érdemes tanulni!« A helyes felvilágosításnak nem lehet pusztán a pedagógusoktól jönnie, mert a diák-logika azt mondja: »a kenyérüket féltik, mert ők a tanításból élnek«. Szükséges, hogy a pályaválasztási tanácsadó szervek felvilágosító munkája arra is kiterjedjen, hogy melyek azok a pályák, amelyek az új gazdálkodásban nagy fontosságúak, melyek azok, ahol kevés a szakember és utánpótlásra van szükség. Itt a képességvizsgáló intézetekkel együtt kell működni a szakszervezeteknek és kamaráknak, kiválogatva az egyes szakmákra legmegfelelőbbeket és a szakmák által létesített társadalmi alap, valamint az állam segítségével támogatni kell a kiválogatottakat, hogy kiképzésüknek anyagi akadálya ne lehessen. Ilyen módon lehet megoldani az ifjúság második legnagyobb problémáját, (az elsőt csak a gazdasági élet fellendülése oldhatja meg!) mert

az üres szó bizony már igen elkopott és hatástalan eszköz a mai ifjúság előtt.

Mindennél világosabban fejezi ki ezt egy mezőgazdasági középiskolás ifjú: »Az elhelyezkedési gondokon segíteni kell, mert az egész ifjúságnak az esze csak azon jár, hogy mikor mehet ki Dániába, Hollandiába, vagy más államba!« Ez a kivándorlási láz valóban olyan veszedelmes, mint ahogy ez a kinyílt szemű diák is látja. Sok válaszlapon ismétlődik a: »nincs más megoldás, ki kell vándorolni Amerikába« gondolat!

A probléma egy másik jellemvonással függ össze, mely az ifjúság képéhez szorosan hozzátartozik: a nagyfokú bizalmatlansággal. Általában a felnőttekkel szemben mind élesebben és élesebben mutatkozik a gyanakvás. »Sajnos, már megtanultam, hogy senkiben sem lehet megbízi« írja az egyik 17 éves diák. Még jellemzőbb ez: körkérdéseink során megkédeztük, mit szólna az ifjúság, ha problémái megoldásához egy Ifjúsági Tanácsadó intézményt állítanánk fel, ahol az ifjúságot megértő, tapasztalt felnőttek adnának útbaigazító gyakorlati tanácsokat. Helyesnek tartaná-e? volt a kérdés. Egy 16 éves leány ez felelte: »Igen, nagyon jönak«, — ám rögtön utána zárójelbe teszi (»de azért tudja a csuda«). Ebben a de azért tudja a csudában benne van az egész ifjúságot eltöltő bizalmatlanság: jó volna a segítség a felnőttektől, de már annyiszor használták ugródeszkának az ifjúságot; hogy már nem tudnak bízni semmiben!

A legelső teendők egyike kellene legyen, hogy a felnőtt társadalom helyreállítsa a becsületét a magyar ifjúság előtt és valóban cselekedjék! De az olyan cselekedethez, amely valóban az ifjúság érdekeit szolgálja és az ifjúság bizalmát visszaadja, ismernünk kell pontosan, mi az a tennivaló, amelyik az ifjúság érdeke, nem pedig a felnőtteké.

Egy másik probléma a városokba vidékről bejáró tanulók utazása. A menetrend megállapítása csupán a felnőttek érdekeit vette figyelembe. Nézzük meg, milyen körülmények között kell dolgoznia annak a tanulóknak — és sok százan vannak ilyenek! — — akit balsorsa ú. n. »bejáró tanuló«-vá tett. Egy 16 éves fiú írja: »Az életben mint hajótörött élem boldogtalan életem. Anyagi köulményeim nem engedik, hogy a bejárástól megváljak. Így minden nap Mezőhegyesről—Makóra kell bejárnom vonattal. A vonat Mezőhegyesről reggel 5.10 órakor indul el és már fél 7 órakor Makóra érkezik; vissza Makóról indul 5.10 órakor délután és este fél 7 órakor érkezik Mezőhegyesre. Így egész napomat Makón töltöm el. A mindennapi száraz eledelt már nagyon meguntam. A vonatban legtöbbször állnom kell, mert nincs külön diák-kocsi és így mire mi diákok felszállunk a vonatra, már telve van utasokkal, különösen hetipiácok alkalmával. Így egész napomat a zárt falak közt töltöm el. A mindennapi bejárás tanulmányaim eredményét korlátozza és testi fejlődésemet is nagyon befolyásolja.«

Egy 17 éves fiú írja: »A vidéki diákokat elsősorban a benntlakási és bejárási nehézségek foglalkoztatják. Ebben a városban internátus nincs és így a tanulóifjúságnak nagy nehézségekkel kell megküzdenie. A bejárási lehetőség nehéz. A vonat fél 7 órakor indul, tehát legalább fél 6 órakor fel kell kelni. Nyáron semmi nehézségbe nem ütközik ez, de télen nem egyszer előfordult, hogy a tinta is befagyott a fűtetlen

kocsikban.« Légióját lehetne még felsorakoztatni a problémáknak, amelyekben nem is a vasúti közlekedés megbolygatásával, hanem sok és olcsó internátus felállításával lehetne segíteni. A már meglevő internátusokat szaporítani és bővíteni kell, hogy a bejárési intézmény, amely közismerten káros, mielőbb megszűnjék vagy, legalább is minimálisra korlátozódjék.

Megoldatlan kérdést mereszt a tiszatáji ifjúság elé az egyre szaporodó válás és az ebből eredő gyermeksors is. Ime: »Édesapámnál vagyok, — tudniillik édesanyám külön van édesapámtól — és sokszor úgy elfog a vágy anyám fele, de ha édesapám beszél velem, és mondja a magáét anyukámról, akkor én bennem is elfojtja a vágyat. Sokszor ha lefekszem, felébred a vágy bennem, azon veszem észre magam, hogy sírok. Nem tudom, mit tegyek ebben a helyzetben.« Csak egy kiragadott kép, egy 16 éves fiú hányódása, de minden gyermek kerestülmege ezen a vergődésen, akinek szülei válásukkal szétrobbantják a család sejtjét, az egyedül alkalmas melegágyat a fejlődő emberpalánta számára. Ha ebbe a melegházba besüvit az élet viharainak fagyos szele, kibontakozás előtt lefagy az emberi társadalom harmóniáját biztosító szeretet, megbecsülés és megértés a lélekről. Ha a gyermek mielőtt kellő tapasztalata és kritikai érzéke kifejlődik, saját szüleiében is csalódik, a család eszményeit is sárbatiporva látja, hogyan lehet bizalommal a társadalom intézményei iránt és hogyan nézhet fel tisztelettel a társadalom eszményeire?! A helytelen szülői nevelés, a gyermekek felnöttek közé keverése, a felnöttek szennyesének a gyermekek előtt kitergetése a legnagyobb hibának tekinthető napjaink családi nevelésében.

Sajátosabb tiszatáji probléma az ifjúság bezártságának, az utazási lehetőség hiányának a kérdése. Az egyik fiú vallomását ragadjuk ki: »Az alföldi diáknak nagy problémát okoz az utazás lehetetlensége. Saját tapasztalatomból mondom, hogy sokszor évekig készülünk egy nagyobb utazásra. Ez azután kihat a lélek világára is, mert ha valami oknál fogva megghiúsul a terv, elkedvetlenedik az ember mindentől. Már pedig utazási vágyaink megvalósításához külső segítségre alig számíthatunk. Az alföldi ember hozzáköti magát a földhöz, őt nem érdekli a messi világra. Csak az iskolára számíthatnánk, azonban ott alig adódik alkalom az utazásra.« Valóban, az alföldi ember teljes tájékozatlansága, súlytalansága az egyetemes magyar problémakörben, begubózásának, elzártságának a következménye. Ezt ismeri fel helyesen a tiszatáji ifjúság nagy része is és jó megérzéssel tapogatózik a helyes irányba. Az anyagilag rendezett körülmények idején szokásos iskolai kirándulások és tanulmányútok is csak kis részben elégítették ki az ezirányú nagy szükségletet, azóta ezek is szünetelnek. Így az elzártságból való kibontakozás lehetősége a látókörét tágitani kívánó tiszatáji ifjúság számára valóban égető problémává vált. Nem hisszük, hogy nagy nehézségből ütköznek a régi »filléres« vonatok mintájára, de kizárólag az ifjúság számára megszervezni ilyen különvonat indítást. Így az alföldi ifjú a hegyvidékit, a dunántúli a tiszatájit és fordítva meglátogatná. Az ifjúság kultúrszakemberek kíséretében a több napos látogatásokon nemcsak szélesebb látókört kapna, jobban megismerne hazáját, de a szociális és társadalmi összekerülésnek is igazi alapjait lehetne lerakni.

Az iparostanoncok, vagyis a fizikai dolgozók utánpótlásai keve-

sebb, de egyöntetű problémával lépnek fel. A náluk méginkább domináló anyagi kérdések mellett a szakmai továbbképzés mered elénk kívánságként, szinte szavalókóruszerűen az ő lapjaikról. E téren nagyon sok helyen őskori állapotok vannak. Sok fiú és leány panaszolja, hogy a mestere házimunkát, szakmán kívüli munkát végeztet vele és nem fordul szakmai képzésével. Panaszok hangzanak el, hogy amúgy is elviselhetetlen anyagi helyzetüket mestereik antiszociális magatartása csak súlyosbítja, akik, amikor illetményeiket kéri a tanoncok, durván leszidják őket és azzal fenyegetőznek, hogy még egy ilyen kívánság esetén elbocsátják őket.

A már meglévő és sok helyen szépen működő iparostanonc iskolákat modernizálni kellene, mert 70%-nál is magasabb azoknak az iparostanoncoknak a száma, akik szakmai kiképzésükkel, illetőleg a mesternél folytatott gyakorlati kiképzés mellett elméleti továbbképzésükkel nincsenek megelégedve. Olyan tanoncotthonokat szeretnénk, ahol megfelelő szakkönyvtári felszerelés és egy-két segítő szakember állna rendelkezésre. Ez az értelmesebb és tanuivágyó iparostanoncot a megfelelő szakmában továbbképzésben irányítaná. Mennyi műszaki, ipari tehetség kallódik el, ha szerencséje nincs, és sorsa olyan mesterhez irányítja, akinek átlagos vagy azon alul lévő tudása nem ad lehetőséget, hogy a tanonc tehetsége megfelelő képzéssel kibontakozzék! A jól felszerelt és pszichológusok segítségét igénybevevő tanoncotthon mennyi rejtett tehetséget tudna kibontakoztatni, a magyar ipar amúgy is szép jövőjének még nagyobb nemzetközi elismertetést tudna szerzeni! Szűkebb tájunkra nézve külön érdekesség, hogy az alföldi gyermekek műszaki értelmessége egy régebben végzett nagyobb vizsgálat eredménye szerint magasabb, mint a fővárosiaké. Ebből azt következtethető, hogy igen sok tehetséget lehetne az alföldi gyermekek közül ipari vonatkozásban még kiemelniük.

Rövid beszámolómat az alföldi, legnagyobb számban paraszti származású ifjúság egyik legérdekesebb és legjellemzőbb problémájának ismertetésével fejezzük be. Leghelyesebb, ha ismét szó szerint mutatjuk be egy 20 éves ifjú szájából. »Iskolánknak kb. 50%-a parasztcsaládból származik. Mivel ezeknek a falusi diákoknak nem áll módjukban, mint a szegedieknek, műveltebbekkel társalogni és tanultabb helyeken járni, nagy elmaradottság és félelem a társasági élet iránt mutatkozik rajtuk. Ezt részemről is tapasztaltam és sokszor küzdöttem ellene, de még mindig megvan nálam a falusi jellem, a falusi arc, a falusias beszéd, amely tásaságban nem szokásos. Ott már a városi máz, a flanc és az úri modor uralkodik. Pedig van a tanyai diák is olyan jó magyar, mint a városi, talán még különb!«

Arra világít rá ez a pár mondat, hogy a tanyai, falusi, egyszóval a parasztember és a városi életmódja, társasági érintkezési formái, szokásai között milyen nagy ellentét van, s ez az egészséges kapillaritásnak, a társadalmi osztálykiegyenlítődsnek milyen nagy akadálya! Hasonló élményről magunk is beszámolhatunk. Egy iskola tanári karának igen jó szokása volt, hogy havonként más-más tanári családnál jöttek össze egy-egy estére családi megismerkedésre. A tanári karban volt egy fiatal tanár, akinek a testvérei csizmás parasztlak, azaz tanyai földművesek voltak. Egyetlen tanult fiúként került a városba, tökéle-

tesen elsajátította a városi kulturális és társadalmi szokásokat, elsőrendű szakember volt stb. De a mozdulatain, járásán viselte a magyar paraszti evszázados »tempós« és jellegzetes vonásait. Az egyik összejövetelen a városi konyhalány nagyranyi szemmel súgta oda a konyhában a háziasszonynak. »Ugye, X. Y. tanár úr paraszt?«

Móra Ferenc, a tiszatáji magyar parasztság, pszichéjének legnagyobb ismerője és megrajzolója írja meg novelláiban azt az ősi, kitörülhetetlen, félelemmel vegyes érzést, amely az úri társaságba került parasztembert elfogja. Megkapóan írja meg, hogy saját magának, a szintén ősi paraszti családból származó, de már nagytekintélyű műzeumigazgatónak is szorongásféle szaladt a torkába, valahányszor a »torony alá« ment a városi urak közé, ahol pedig sok barátja is volt. A feudális világ hosszú uralma alatt a generációkba beidegződött, s szinte a tudatalattiba beleégett a félelemmel vegyes úrtisztelet és az ebből eredő viselkedés. Ime, a probléma magva, amely a tiszatáji ifjúság városba kerülő tagjait is eltölti. Milyen helyesen érezte meg és találta meg a kifejezést a diák is, amikor nagy elmaradottságról és félelemről ír. Ugyanez a tanuló megoidásként »ifjúsági szerv keretén belül ilyen kérdések tárgyalása, az iskolában egy művelődési óra bevezetése« módzatokban találná meg a helyes utat, amely a probléma megoldásához vezetne. Valóban sok felvilágosítás, de még több szoktatás, a városi és paraszti ifjúságnak sok-sok együttléte fogja csak igen lassan semlegesíteni a múlt századok egyik legmélyebb pszichés nyomát, lelki traumáját.

Reméljük, ez a kurta bepillantás a tiszatáji ifjúság lelki világába meggyőzött mindenkit arról, hogy problémáikkal való foglalkozás nemcsak tudományos kutatók, hanem a magyar élet gyakorlati kialakítóinak számára is végtelenül fontos és hasznos, ha azt akarják, hogy építményük valódi fundamentumra kerüljön!

Zsámbéki László

Kérdés

*Az emlékekkel mondd, mit csináljak?
Itt ténferegnek törött
tagokkal, s valahánynak
méreg szivárog ajkai között.*

*Merre vágjak hát, melyik égtájnak,
hol dolgaink mögött
emlékek már nem fájnak?
Talán a hosszanti északi körök*

*mentén a fagyos sarki világnak,
vagy Délre, hol a vörös
sivatagok égnek és az árnyak*

*sunyin a Holdra várnak,
hogy megnyúljanak az éjszakában,
hol az ür, s a kín örök?*

SOÓKY ANDRÁS

A velő

Loccsant egy szörnyűt, messze folyt,
 Most itt sunyít e tarka folt;
 Ócska rongy a dézsalében,
 Mát rohadni hagytak ott régen,
 A velő.

Ó ékes serleg, csontboltozat,
 Büszke koponya, hol-voltodat
 Árucl el, mert im jeltelen,
 Csak a sár piszkát lette lenn,
 A velő.

Rend és tisztaság hegytetője,
 Tudomány, szépség keltetője,
 Istenség, érzés szentegyháza
 A földön hever lent bezárva,
 A velő.

Elő hát sátán! Jer, gyönyörködj,
 Munkád nem lehet már ennél több;
 Ami sugárzón Istennél társult,
 Nyüveknek szolgál most lakásul,
 A velő.

De nem — nem hagyjuk, mi emberek,
 Velőnk a sátán szerezzé meg,
 Összefogunk, hogy szűnjön a tévely,
 Vesét keritünk s falunk
 Velől-vesével, hurrá! velőt vesével!
 SOÓKY ANDRÁS

BADANYI B. JÓZSEF:

HÁROM VERS

ÁRADÁS

A vágyad éled, új utakra fut,
 melyeket nem kutat ma más:
 indul a lélekáradás.
 Buzogva, forrva, tördelő erővel
 rögök és ágak közt, útjelző karók közt
 a sorsdöngölte gát szakad
 és kérdés nélkül vág előre vágyad,
 amerre menni már szabad.

Lélekbe zúdul, zúgva megrohanja
 s ha fáj is, benne hömpölyög,
 s ragadja messze, elfuló rohamban,
 amerre már a nyár örök.
 És nincs megállás, zengő, dús dalokkal,
 dübörgő szívvel kergeted
 a lányt, a jajt, mint őszi, tar mezőkön
 vándorcigányt a fergeteg.
 Egyszerre majd már semmi sincs előtted,
 sötét a szétfutó világ
 s szétporló vágyad fátyolán át, nyári
 egekre telked ott kilát.

REGGELFELE

Rezdülő csillagok
 egy ős, opálos, kék kancsón ragyognak
 s kinyílik benne
 virága táncos éji angyaloknak.
 A hold kitárt,
 rózsálló szirma
 hervadva zárul benne lassan össze,
 s a nap kemény
 sugár-kefével
 jön, hogy a földet tisztára fűrössze.
 Bimbóba bújik
 a hold s magjába félve visszazárul.
 A fény erős,
 gyors lendülettel törli le faláról
 s a csillagok
 az ős, opálos
 kancsóról tűnnek fénybe, kékbe veszve.
 Átlátszó tálban,
 mely párolog,
 nyíló virágot, jaj, ki is keresne?

SZÜRKESÉG

Kibomlik lassan, mint a fény az égen,
 sejtelmes, fényes, tiszta szürkességem.
 S ahogy kitárul, máris zárul újra,
 nehogy porával bárki is befújja.
 Talán botorság, mégis, csak magamnak
 nyílik meg bennem minden titkos ablak.
 S hiába kértek, mégsem engedem meg,
 hogy nyitva álljon mind az embereknek.
 S bezárva lassan, mint a fény az égen,
 elfoszlik fényes, tiszta szürkességem.

AZ ISMERETLEN SZEGED

Szeged és környékének őstörténete

Míg az ország különböző részein — így a szomszédos vármegyékben is — *Rómer Flóris* tevékeny szervező munkásságának hatására a hatvanas években egymásután alakulnak a régészeti társulatok és ezek nyomán a vidéki múzeumok, Szeged ezektől a mozgalmaktól sokáig távol marad. Csak 1872-ben olvasunk először arról, hogy már itt is foglalkoznak a múzeum-alapítás gondolatával.

Szell Farkas írja a Horgos-pörösi honfoglaláskori sír ismertetése kapcsán a következőket: „Azon buzgó működés, amellyel az Archaeologiai Értesítő szerkesztője hazai régészetünket évek óta megteremtteni igyekszik, nálunk is élénk visszhangra talált s ennek következtében néhány lelkes ügybarát, *Reizner János* ügyvéd és szenvedélyes régész buzgólkodása folytán egy magán történelmi és régészeti társulatot alakított, mely kapcsolatban az itteni Szabadelvű-kör történelmi szakosztályával — miután a tagok nagy részét ugyanazok — feladatának tekintni egyrészt alföldi népünkkel odahatni, hogy az archaeologiai tárgyakat ne pusztítsa, azok tudományos leletét felismerje, és az előforduló leleteket bejelentse, másrészt az egyes leleteket összegyűjtse s így egy *Szegedvidéki múzeum* alapját megvesse.”

Hogy ez a megmozdulás milyen eredményeket ért el, nem tudjuk, de múzeum nem lett belőle. Ezt legjobban az igazolja, hogy amikor 1876-ban, a VIII. nemzetközi régészeti kongresszus Budapesten ülésezett s a külföldi szakemberek tájékoztatására a kongresszussal kapcsolatban az első magyar régészeti kiállítás megnyílt, azon Szeged és közvetlen környéke nem volt képviselve. Azon a régészeti térképen pedig, amely a vidéki munkatársak segítségével a hazai addig ismert lelőhelyeket szemléltetette, Szeged környékéről mindössze egy olyan lelőhely szerepelt, amelyet ismertetésében is érinteni fogok: Klárafalva.

Csaknem 10 év múlva, 1885-ben nyílt meg a *Szeged városi múzeum*, amelynek első leletei az Őthalomból és a folklorista *Kálmány Lajos* adományaként Szőregről kerültek. Jogosabb lett volna tehát mindjárt *Szeged-vidéki múzeumot* alapítani, mert mind a mai napig a környék, főleg Felsőtorontál megye sokkal erősebben van képviselve a gyűjteményben, mint maga a város és területe.

Eppen ezért ebben az összefoglalásban sem csak Szeged öskoráról lesz szó, hanem mindazoknak a községeknek őstörténetéről, amelyek a legújabb elgondolás szerint is Szegedet tekintik nemcsak közigazgatási, hanem kulturális és gazdasági központjuknak is. Így kerülnek ide Dorozsma, Tápé, Pusztaszer, Sövényháza, Baks, és a Maros-Tisza háromszög valamennyi községe. Ez a terü-

let mutatja meg — szegedi vonatkozásban — azt a fejlődést, amelyen az őskor folyamán Alföldünk csaknem minden lakható területe átment s amelynek egyes láncszemei csupán a hiányos kutatás miatt nem mutathatók ki valamennyi helyen. Amikor tehát *Szeged őskoráról* beszélünk, ennek az *egész, mai vonzásterületnek őstörténetéről* is szólnunk.

Őskor alatt azt az időt értjük, amely az emberiség történelmében addig folyt le, ameddig írott feljegyzések nem tanúskodnak a lezajlott eseményekről; ameddig csak kivételképpen beszélünk névvel is megjelölhető népekről. Régi elnevezés szerint történelemelőtti időnek nevezték ezt az időt, de minthogy a történelmet nem az írott feljegyzések határozzák meg, újabban őskorról, őstörténelemről beszélünk s ezzel már azt is megmondtuk, hogy a következőkben sem kultúrtörténeti, sem ősnéprajzi kérdéseket nem érintünk, hanem, ha úgy tetszik politikai-történelmi kérdéseket vizsgálunk. Az a tény, hogy egy-egy nép mikor és hogyan került egy bizonyos területre, kikkel és hogyan érintkezett, hogy tünt el onnan, már a politikai történelem keretébe tartozik.

Ennek a vizsgálatnak az alapja az a múzeumi anyag, amely Szegeden is immár hatvan esztendeje gyűlik, még pedig azzal a módszerrel, amely hatvan év alatt sok változáson ment keresztül, amíg a tudomány legújabb álláspontjának megfelelő módszerhez eljutott. Éppen ezért, értéke is nagyon különböző.

A földből előkerült leletek ugyanis többfélék. Vannak véletlen folytán előkerült szórványos leletek, kincsleletek, sírból előkerült leletek és telepekről ásott leletek. A szórványos leletek csak arra jók, hogy a lelőhelyekre a figyelmet felhívják. Nem sokkal jelentenek többet a kincsleletek sem, amelyek rendszerint mint elrejtett kincsek kerültek a föld alá zavaros időkben s legtöbbször több egymásután következő kor, vagy korszak anyagát tartalmazzák. A rendszeresen feltárt sírok és telepek anyaga ad csak valóban biztos anyagot az őskorkutatás kezébe, amelyből hiteltérdemlő megállapításokat vonhat le. Valamennyi lelet elősegíti annak a területnek földrajzi elhatárolását, amelyen egy-egy kultúra, illetőleg kultúrkör elhelyezkedett. Ezért fontos valamennyinek ismerete.

A szegedi múzeumban mindenféle lelet összegyűlt. Előbb csak a véletlen folytán előkerült leletek összegyűjtése s lelőhelyeik gondos feljegyzése volt a cél — mint minden múzeumban. Majd ásások következtek, amelyek csak nagyon kevéssel jelentettek többet a szórványosan előkerült leletek gyűjtésénél, mert csak a tárgyakra helyezték a súlyt és elhanyagolták a minden körülményre kiterjedő megfigyelést — úgy itt, mint országszerte. Végül pontos rajzokkal, fényképekkel kísérték az ásások minden mozzanatát s ezzel olyan anyagot juttattak a múzeum birtokába, amely — a leletekkel együtt — valóságos oklevéltára lett az őstörténelmi kutatásnak.

Ez a módszer alkalmat adott nemcsak a tárgyak megmentésére, hanem az őskori élet minden megnyilvánulásának megfigyelésére. Megállapítható lett a telep formája, a lakás és berendezése,

a foglalkozások, a temetkezések, egyszóval a szellemi és anyagi élet minden megnyilvánulása, amely a telepek egész sorozatát összekapcsolja, vagy éppen elválasztja egymástól. Az egymással egyezést mutató települések egy-egy kultúrkört alkotnak s alapjában véve magát a népet jelentik. Ezeknek a népeknek, egymásutánja adja az őstörténelem eseményeit mindaddig, amíg az irott forrásokra támaszkodó történelem névvel is jelölhető népek multjának ismertetésével nem jelentkezik.

A régészeti kutatásoknak ez az új, történelmi iránya, amelyet a tipologizáló, művészeti problémákat boncolgató kultúrtörténeti irány előzött meg, a századfordulón kezdődik. Ennek elvei alapján közelítsük meg Szeged és környékének őskori történelmét.

Ki volt tehát Szeged és vele együtt az egész Alföld legelső lakója?

Amikor éppen most tíz éve erre a kérdésre a szerencsés véletlen és egy gondosan vezetett ásatás alapján feleletet kaptunk, egy régen begyökeresedett felfogást döntöttünk meg. Addig ugyanis a kutatások eredményeként azt hirdettük, hogy Alföldünk csak az újabb kőkorbán népesedett be, mert előzőleg földrajzi viszonyai folytán lakhatatlan volt. Ezt a felfogást a város közvetlen közelében emelkedő Óthalomban talált néhány kőszilánk s a velük együttfekvő mammutcsont véglegesen megdöntötte, beigazolvva azt a soha sem várt tényt, hogy ennek a területnek már az őskőkorbán is volt lakója, ha ideig óráig is. Ha nem is telepedett le, de tanyázott itt az őskőkor utolsó szakaszának, az ú. n. *Magdaléni-kornak* emberfajtája, a *Cro-magnoni ember*, akinek külföldi barlangokban reánk maradt festményeit, rajzait és állatcsontokból faragott kisplasztikai alkotásait a legfejlettebb művészi érzékkel megáldott ember is megcsodálhatja. Ez a faj volt tehát a szegedi föld első embere, aki bizonyára mammutvadászat közben tévedhetett az Alföld északi pereméről, vagy a dunántúli löszvidékekről az akkor még sokkal vízesebb Duna-Tisza közére s itt hagyott felszerelési tárgyain kívül, a mai napig is megmaradt faszén darabkákkal nemcsak ittjárásának hagyta ránk emlékeit, de bizonyítja azt is, hogy értett a tűz gerjesztéséhez, amire — mint éppen a hideget kedvelő fák szénmaradványai is mutatják — valóban szüksége is volt. Hogy azután ez az ember idetevéve tovább ment-e a Bácska buckavonulatos területére, hogy eunán az északi Balkánra is eljusson, arra a kutatások és leletek hiányában talán még soká nem tudunk feleletet adni. Itteni megjelenése mintegy 15 000 esztendővel ezelőtt következett be. Aztán hosszú szünet állott be vidékünk telepéstörténetében.

Ez alatt a hosszú szünet alatt nagy változások történtek az emberi civilizáció történetében is.

Az éghajlatváltozások következtében megváltozott a vidék arculata és az őskőkor embere már nem tudta megtalálni azokat a létfeltételeket, amelyek nem annyira a saját, mint inkább a számára életet jelentő állatok megélhetését biztosította volna. Elván-

dorolt tehát erről a vidékről, amely soká lakatlan maradt. A jóval később beszivárgó középsőkőkori ember eljutott ugyan az Alföldre — nyomait az ú. n. *Tardenoisi-kultúra* apró pengéiben Szolnok környékén már is sikerült kimutatni — de vidékünkön eddig nem tudtuk megállapítani településének legkisebb nyomát sem. Ezeknek a koroknak egymásután következő időrendjéről eszköztípusaik s a velük együtt talált állati maradványok tanúskodnak csupán, mert a kultúrát hordozó nép, még nem emelkedett az agyagművesség színvonalára.

Az *újabbkőkor* elején két irányú vándorlás indul meg az Alföld felé. Az egyik északról jön és az ú. n. *Régibb-vonaldíszes-edények-kultúráját* hozza magával. Ez a kultúra csak szórva-nyosan jelentkezik Szeged környékén (Lebő?). Ennek oka csak részben kereshető abban, hogy a Duna-Tisza köze még nem volt alkalmas egy földművelő nép letelepedésére. Bizonyára nagyobb része van ebben annak, hogy az üres területek elfoglalására megindult versenyben egy délről előretörő nép fürgébbnek bizonyult és megszállotta a nagyobb folyóknak és mellékveizeinek partjain a településre alkalmas területeket. Ez az ideérkező nép a *Körös-kultúra népe* volt, amely átlépve az alsó Duna vonalát, részint a Duna-Tisza között tört előre, de sokkal nagyobb tömegekkel jelentkezett a tiszántúli területen. Ez a nép, amelynek hagyatéka, főleg hatásaiban a Balkánon, sőt egész az Aegaei-tenger vidékéig kimutatható, tekinthető — a kutatás mai állása szerint Szeged vidéke első állandó lakójaként. Telepei Lebőn és Kötörésen éppen úgy kimutathatók, mint Ószentiván és Deszk határában. Bár az újabb felfogás szerint ez a nép is földművelőként van nyilván tartva, legnagyobb eddig ismert telepein talált, kétségtelenül az állatok termékenységevel kapcsolatban lévő feltűnő ábrázolásai régebbi felfogásom szerint is állattenyésztő népre vallanak. Ezt bizonyítják a nagy stabilitásra törekvő s így minden bizonnyal a tejtermékek feldolgozására használt edényei is. Hevenyésztett temetkezései — rendszeren szemétködrökben — is nyugtalanabb foglalkozást űző népre vallanak. De ezt bizonyítja az a vidék is, amelyen átvándorolva hazánk területét elérte. Kultúrája itt ezen a meglehetősen sűrűn egymás mellett elhelyezett telepeken fejlődött ki s legteljesebb virágkorában sem mutatja semmi nyomát a földművelésnek. Nagykiterjedésű telepein nyomát sem lehet találni a gabonaneműeknek. Az egyes tudósok szerint állatbá-lyegzőként használt, ú. n. pintaderák is az állattenyésztés mellett szólnak. Mások ugyan a test festésénél használt bélyegzőket látnak benne. Mintáik azonban soha sem felelnek meg az edényekv-ránkmaradt művészietlen mintáknak. Már pedig, ha testüket valóban mintákkal festették volna, úgy azoknak az edényeken is meg kellett volna maradniok. Ennek a kultúrának és népének élete környékünkön a Kr. e-i IV. évezredben kezdődhetett el.

Ezzel a kultúrával egyidőben Szegeden és környékén más kultúrának nyomát kimutatni nem lehet. Annál mozgalmasabbnak látszik az élet e kultúra ismeretlen körülmények közt történet.

elpusztulása után. Hogy itt a kultúra teljes pusztulásáról van szó, az nem lehet kétséges. Az újabb kultúrák leletanyagában, ha van is itt-ott egy-egy olyan darab, amely legalább is reminiscenciát mutat, komolyabb befolyást sehol sem láthatunk. Nem gondolhatunk tehát arra, hogy a helyét elfoglaló nép, csak uralkodó réteggként települt volna a Körös-kultúra hatalmát vesztett népére.

Ahogy az idősebb vonaldíszes kultúra csak szórványosan jelentkezik területünkön, Debőn, ugyanúgy mutatkozik a belőle fejlődött és szintén a Dunántúlon otthonos *Fiatalabb-vonaldíszes kultúra* is, ugyancsak Lebőn, ahol ebben az időben már java virágzásnak indult a *Tiszai-kultúra*.

Ennek a kultúrának a gyökerei az Északmagyarországról származó ú. n. Bükki-kultúráig nyúlnak vissza, amely szintén a régebbi vonaldíszes kultúrából fejlődött. A Felsőtizza melletti telepeken indul fejlődésnek s lassanként lefelé húzódik a Tizza mentén. Az Alföld bizonyos szakaszától, főleg a Köröstől délre ugyanazt az utat teszi meg dél felé, mint amit a Körös-kultúra fordított irányban megtett és ennek ellenére — legalább az eddigi ásatási eredmények szerint — soha sem jelentkezik azokon a helyeken, ahol előzőleg a Körös-kultúra telepedett meg. Így aztán érthető lesz, hogy nem mindig a településre legkedvezőbb helyeken üt tanyát.

A Tiszai-kultúrának az embere már kétségtelenül földművelő, de azért természetesen sem a halászatot, sem a vadászatot nem nélkülözheti. Lakásainak maradványai állandóbb településre mutatnak s míg a Körös-kultúrában csak egyféle ház, vagyis inkább kunyhótípust ismerhettünk meg, itt, e legkezdetlegesebb forma mellett részben földbemélyedő, részben az ebből fejlődött falakra épített tetejű házakat is megtaláljuk. Nagyméretű edényei a gabona tárolásáról tanúskodnak, sőt valóságos magtáraik nagyobb készletek gyűjtéséről tesznek bizonyosságot. Nagyméretű lapos tájaik is lisztes táplálék — talán kenyérféle — készítését bizonyítják.

Ennek a kultúrának agyagművességét — a Bükki-kultúrához viszonyítva — hanyatlónak tartotta az eddigi kutatás. Az újabb eredmények azonban éppen az ellenkezőjét mutatják s olyan magasfokú művészetet mutatnak ki az edény díszítés terén, amilyenhez foghatót sem azelőtt, sem azóta nem tud felmutatni az Alföld őskora. Az edényformák rendkívül gazdagsága és a mindig a formához alkalmazott minták mutatják, hogy geometrikus alapon álló művészete szinte páratlanul áll az európai őskorban is. S mindezt a legegyszerűbb eszközzel, egy-egy kihégyezett csonttal érte el a — valószínűleg női — fazekas. Ezek a díszített edények valószínűen az ősök kultuszának szolgálatában állottak és már alakjuk miatt sem szolgálhattak profán célokat. Nemcsak női szobrocskáik, de nőalakot ábrázoló edényeik is a „magna mater” szolgálatában állhattak, s bizonyára a föld termékenységével állhattak összefüggésben.

A környék telepei Pusztaszeren, Sövényházán, Lebőn, Ószentivánon és a város ismeretlen helyén maradtak reánk. A lebői telep galléros edényei messzeútat tettek Délfelé. Az ószentiváni telep pedig arról tanúskodik, hogy e kultúra délfelé való törekvésében egy újabb déli áramlattal találta magát szemben.

A Tiszai-kultúrának nagy expansiv ereje volt. Nyugat és Délfelé egyaránt előretört. Nyugatfelé nem talált nagyobb ellenállásra, csak az ország jelenlegi határain kívül, Cseh- és Morvaországban. Délfelé azonban már vagy meg kellett küzdenie az újabb kultúrával, vagy meg kellett alkudnia vele. Békés földművelő nép lévén a hordozója, az utóbbi megoldást választotta.

Az a kultúra, amellyel a harmadik évezred elején találkoznia kellett, az általam *Bánáti-kultúrának* nevezett kőkori kultúránk volt, amely a Körös-kultúra módjára ugyancsak a Balkán felől törekedett az Alföld belseje felé. A találkozás vonala úgy látszik a régi Maros partja lehetett. Itt fekszik az ószentiváni VIII. lelőhely is, ahol ez a Bánáti-kultúra nemcsak a maga eredeti tisztaságában, de már a Tiszai-kultúrával keverten is kimutatható.

Kétségtelen, hogy mind a kettő vesztített a maga terjeszkedő erejéből, de mind a kettő messze vidéken érezte a hatását a másik területén. A Tiszai-kultúra a Duna vonalán is áthatott a Balkán félszigetre, sőt bizonyos vonatkozásokban Thessaliáig érezte a hatását. A Bánáti-kultúra viszont a Körösök vonaláig s a Maros mentén egészen mélyen be Erdélybe nyomokat hagyott. Ezt a Bánáti-kultúrát még nem ismeri a szaktudomány. Az utolsó évek ásatásainak eredményeként sikerült megtalálni a mi vidékünkön is s ezzel egyidejűleg sikerült a városi múzeum anyagában lévő csókai kőkori telep anyagát is az őt megillető helyre helyezni. Ezen mutatható ki a legjobban a két kultúrának egymásmelletti békés megférése. Olyan ez, mint a délvidék nemzetiségei, amelyek mindig megfértek egy-egy virágzó falu területén, de a falu kicsiségéhez mérten soknak tetsző templom mutatta, hogy négy nemzetiség, négy hiten közeledik az Istenhez. Ennek a földnek ez a — már az őskor óta meglévő — tradíciója.

A Bánáti-kultúrát jellemző festett talpas edények, a vonaldíszes oltárkák fejlett ízlésről tanúskodnak. Emberi és állati szobrocskái ugyancsak a termékenység tiszteletéről tanúskodnak ennek az újabb földművelő népnek életében is. Igazi képét azonban csak fokozottabb kutatás rajzolhatja meg ennek a kultúrának.

Hogy Szegedtől délre eső területen mi lett a vége ennek a kultúrának, nem tudjuk. Ugy látszik a Maros és a Körösök mentén Erdély belsejébe húzódott. A Tiszai-kultúra azonban átélte ezt a csendes mérközést s továbbra is megmaradt, sőt nagyarányú fejlődésen ment át. Ez a fejlődés nemcsak a finomabban, gondosabban kidolgozott edényeken kísérhető figyelemmel, amelyekről két temető anyaga is tanúskodik: Lebőről és Deszkről, hanem abban is, hogy a Tiszai-kultúrából fejlődő *Tiszapolgári-kultúra* már az első fémét, a rezet is ismerte. Egyelőre ugyan még csak ékszer-

formájában jelentkezik, de már is előreveti az árnyékát annak a nagyszabású változásnak, amely a fém használata idején bekövetkezett.

De még mielőtt ez bekövetkezett volna, egy újabb nagyobbarányú vándorlás nyugtalanította a Kárpátmedencét, amelynek hullámai a mi vidékünkön is mutatkoztak. Nem maradhatott ez hatásvélkül a mi vidékünk telepeseire sem. Sövényháza, Percsora, Lebő, Óthalom, Deszk, Ószentiván telepei megéreztek ezt a változást.

Az új kultúra északról jött, akkor, amikor a Tiszapolgári-kultúra a legteljesebb virágzásban volt. A Tiszai-kultúra kiegyenlítő erejének kell köszönni, hogy mire hozzánk ért, már elvesztette azt a nagy eleven erejét, amelyet Cseh- és Morvaország területén annyira éreztetett a Tiszai-kultúrával, hogy annak továbbterjedését tökéletesen megakadályozta. Nincs nyoma annak, hogy az ideérkezett kultúra ellenségesen lépett volna fel, sőt éppen olyan békésnek látszik, mint helyi előzményei. Azt sem lehet határozottan állítani, hogy a mi vidékünkön is a vándorló néppel együtt jelent volna meg, úgy, mint a Dunántúlon, ahova a halcthamvasztás szokását is magával hozta. Lehet, hogy itt már csak kultúrhatásait éreztette. Ezek megállapítására még nincs elég embertani anyag rendelkezésünkre. Az azonban kétségtelen, hogy ha ide hozott is idegen hatásokat, sokkal többet kapott itt a virágzó kultúrák formakészletéből. Utolsó kőkori kultúránk ez — a mi vonatkozásunkban *Péceli-kultúrának* nevezett — északi kultúra, amely abban a zavaros időben ver itt gyökeret, amikor a réz használata általánosan kezdett elterjedni. Lebő, Rösztke, Szed-Biliscs, Deszk és Ószentiván lelőhelyei tanúszkodnak — a harmadik évezred második felében történt — elterjedéséről.

Nem látjuk még egészen tisztán, hogy a Péceli-kultúrának mindenütt voltak-e önálló telepei, vagy a Tiszapolgári-kultúrával egyetértésben megfért ugyanazon a helyen. Határozottan még azt sem állíthatjuk, hogy mindenütt követte azt. Eppen a mi vidékünkön, két különböző helyen olyan elhelyezkedésben jelentkeztek a két kultúra emlékei, hogy egyik helyen korábbiak, másik helyen későbbiek lehet tartani. Ez az időrend tehát még nem biztos. Az azonban kétségtelen, hogy a már tiszta rézkort képviselő *Bodrogkeresztúri-kultúra* később fejlődött itt ki, mint ahogy a péceli megjelent. Erre határozott adataink vannak az Alföld tőlünk kissé távolabbi vidékéről (Kiskőrös).

A Bodrogkeresztúri-kultúra ugyanis határozottan itt helyben fejlődött ki s nem idegenből érkezett hozzánk. A fejlődés egészen egyenes vonalú s a mi vidékünkön is figyelemmel kísérhető. Azok a típusbeli kapcsolatok, amelyek a Tiszai- és a Tiszapolgári-kultúra közt kimutathatók, továbbkísérhetőek a Tiszapolgári- és a Bodrogkeresztúri-kultúra között is. A Péceli-kultúra beszüremkedése ezt az egyenesvonalú fejlődést egyáltalában nem zavarta meg. Inkább ez került jobban a Tiszapolgári-kultúra befolyása alá. Mutatja ezt egyebek közt az is, hogy ámbár a Dunántúlra ez hozza a

halotthamvasztás szokását, vidékünkön éppenúgy zsugorított helyzetben temeti halottait, mint a többi kőkori kultúránk népe. Ez is amellett szól, hogy inkább csak hatásaiban jelentkezett.

Nem kell tehát azt hinni, hogy a réz megjelenése mindjárt új népet is jelentett, de azt se kell hinni, hogy minden idegen tényező nélkül alakult volna ki az új kultúra. Az edényformák nagy részének fejlődése végig kísérhető a mondott kultúrákon, de vannak olyan formák is, amelyek északi, sziléziai befolyásra keletkeztek. Ezek mutatják a legjobban, hogy területünk soha sem zárkózott el a távolabbi vidékekkel való érintkezés elől. Nem is tette volna, mert az a kereskedelmi útvonal, amely a Balkánt és az Aegeicumot, a Szilézián is túlterjedő északi vidékekkel összekötötte, hazánkon vezetett keresztül már akkor, amikor ezeket a kapcsolatokat a legrégebb neolitikumban felvették. A környékünkön feltárt sírokban is talált kagylóból készült ékszerek a legvilágosabb bizonyítékai ennek a kereskedelmi érintkezésnek. A réz használatáért hazánkból — ahol a tiszta természérez megtalálható — nem kellett idegen területre menni. Lelőhelyei: Algyő, Baks-Dorozsma, Lebő, Szeged-Belváros, Bilisics, Rösztke, Szillér, Vedresháza, Ószentiván.

De másfelől is érkezett ide idegen hatás, amely a mi vidékünkön talán éppenolyan óvatosan kért bebocsáttatást, mint a Péceli-kultúra. Ez az új áramlat az Alpok vidékéről érkezett, nagyjából a Dráva vonalát követve. Dunántuli első lelőhelyéről *Zóki-kultúrának* nevezett kultúra népe egyelőre csak éppen hogy jelentkezik vidékünkön, de már a mai kutatás mellett is bajos volna tagadni létezését. Nemcsak a környéken, Ószentivánon, Pusztaszeren, de már a város területén az Óthalomban is előkerültek emlékei. Ennek a kultúrának képét még nem rajzolhatjuk meg hazai leleteink alapján. Egyet azonban már is tudunk, hogy bronzkori művelődésünk kialakítására is befolyással volt. Hogy idegen faj is jutott vele az ország területére, azt a makói hamvasztásos temetkezés nálunk idegen ritusa is igazolja.

Mielőtt a bronzkor kialakulására áttérnénk, vessünk egy pillantást visszafelé, arra a kerekén 1000 esztendőre, amely — minden látszólagos mozgalmasság mellett is — aránylag nyugalmas helyzetet szemléltet. Nézzük meg, hogy vidékünk hogy illeszkedik bele az európai őskorba. Ezt a helyzetképet bátran nevezhetjük állandónak, mert a Körös-kultúra elpusztulása után, a Tiszai-kultúra megtelepedésétől a rézkor végéig tart, sőt maga a lakosság még azután is jó darabig ugyanaz marad. Ebben az időben Európa nyugati, északi és keleti részén három nagy kultúrkör alakult ki, amelyiken belől számtalan kisebb kultúracsoport állapítható meg. Az egyik volt az északi kultúrkör, amely a mai Németország északi részét és a Skandináv államokat foglalta magában. Ennek egyes kultúrkörökének mozgásáról, már amennyiben vidékünket is érintett, volt szó. A másik Európa keleti részén terjedt el, az ú. n. fésűsdiszű kerámia nagy kultúrkörében. Ezzel kimutathatóan nem volt kapcsolata a mi vidékünknek. A harmadik az a nagy birodal-

lom, amelyben a spirális és meander vonalakkal jellemzett kultúra volt otthonos s amely a Rajnától a Dnyeszterig magában foglalta azokat a kisebb kultúrcsoportokat, amelyek a Bükki-kultúrától kezdve vidékünkön is otthonosak voltak. Ennek voltak a tagjai azok a kultúrkörök, amelyekről megállapítható, hogy a mi területünkön is gyökeret vertek. Ránknézve kisebbjelentőségű az a nyugati kultúrkör, amelynek egyetlen kultúrája, az ú. n. harangalakú edények kultúrája, a Duna vonaláig is eljutott s amely szintén szerepet játszott bronzkori kultúránk kialakulásában.

Ez a nyugalmi helyzet a bronzkor folyamán felborult s új kultúrkörök alakultak, új népekkel. A bronzkornak éppen ebben van a nagy jelentősége s nem abban, hogy új nyersanyagot vetett az egyébként még mindig csak igen kis mértékben megváltozott gazdasági életbe.

A bronzkori kultúra nálunk egyenes folytatása a Bodrogkeresztúri — s így közvetítve a Tiszai-kultúrának. De kialakulásához hozzájárultak azok az idegen kultúrák is, amelyek — mint látjuk — érintették az országot, illetőleg — egy kivételével — a mi területünket is. A Péceli-kultúra talán legkevesebbet adott ehhez az együttes hatáshoz. Annál többet adott a mi vidékünkön egyébként soha gyökeret nem vert Harangalakú-edények kultúrája és főleg a dunántúli vidékeken a Zóki-kultúra.

A bronz ismerete valószínűleg délkeletről jutott hozzánk, de továbbfejlesztésében hazánk jelentős szerepet játszott. Egyes vidékein olyan öntőműhelyek voltak, amelyek messzefekvő területek népei számára is dolgoztak, tehát valósággal kiviteli cikkek gyártottak. Kisebb öntőműhelyek azonban a legtöbb telepen voltak, amit kétségtelenül bizonyítanak azok az öntőminták, amelyek egyebek közt a szőregi telepen is ránkmaradtak.

A kor elnevezése nem jelenti azt, hogy minden eszköznek a bronz lett volna a nyersanyaga. A kőeszközök a kor végéig megmaradtak, sőt egyes típusok csak a bronzkorban készültek. Csak lassanként szorítja ki a bronz a kő általános használatát s legtömegesebben már akkor jelentkezik, amikor a korai-vaskor beköszönt nálunk is.

Maga a bronzeszköz, vagy fegyver, részben késői fellépése, részben tartóssága miatt nem is alkalmas arra, hogy segítségével a bronzkoron belől korszakokat különböztessünk meg. A korszakok megkülönböztetésének az agyagművesség változása adja meg az alapját. Ahogy a különböző kőkori kultúrákat is ennek segítségével tudjuk egymástól elválasztani, a területenként eltérő bronzkori periodusoknak megkülönböztetésére is az edényeken észlelhető divatváltozás az egyetlen biztos alapja, különösen akkor, ha azok zavartalan rétegekben, egymásutáni sorrendben jelentkeznek.

A kulturális fejlődésében négy szakaszra osztható bronzkor első szakasza legjellegzetesebben éppen a Tisza vidékén fejlődött ki. Az ősi népeség megmaradt ezen a területen, de nem tudott azok elől a hatások elől elzárkózni, amelyek kultúrájának főjellemvonásait adják.

Éppen vidékünkön, Ószentivánon mutatható ki az a közvetlen kapcsolat, amely legrégebb bronzkorunkat a Bodrogkeresztúri-kultúrával kapcsolja össze. Az ószentiváni telep és temető sírjainak egyrésze éppenúgy a bronzkor I., tehát legrégebb szakaszát képviseli, mint a szőregi és a két deszki temető. Ezekben a temetőkben mutatható ki a legjobban, hogy az ősi lakosság itt még sokáig ugyanaz maradt. Fejlődött ugyan az agyagművészete s a kőeszközök mellett átvette a bronzeszközök és fegyverek használatát is, de temetési szertartásához, tehát vallásához szigorúan ragaszkodott, annak ellenére, hogy már a II. periódus idején a Duna-Tisza közének területünkhöz egészen közel fekvő részén, a Dunántúl hatásként, új szokást honosít meg az új települő. Az érintett területen általánossá lesz a halotthamvasztás, amely a mi vidékünkön, főleg a Zóki-kultúra hatásaként már a bronzkor kezdetén is megvan, de csakhamar nyom nélkül eltűnik. Ez a néhány szőregi sír mutatja csak a nyugtalanságot, amely régi tradíciókkal szemben azonban meghátrálni kénytelen. És ez a békés fejlődés az említett temetőkben a bronzkor II. és III. szakaszában is kimutatható, sőt Alföldünk más részén a bronzkor IV. periódusában is megmarad.

A Tisza-Maros szögében a fejlődés mindvégig zavartalan marad, nem így azonban a Tiszán innen eső részen. Mint láttuk ezen a részen — Pusztamérgesen és Pusztaszeren új formák jelentkeznek urnás temetkezésekkel. Valószínűleg ezek hozzák magukkal a Dunántúlról a mészbetétes agyagedényeket is az ú. n. pannoniai kerámiát, amely nem változtatja ugyan meg a kultúra képét, mert nem jelentkezik olyan nagy számban, de kétségtelenül igazolja, hogy a Zóki-kultúra hatása alatt kifejlődött edényformák vidékünkre is megtalálták a maguk útját, akárcsak a két vonaldíszes kultúra idején. Nem csoda tehát, ha a Felsőtorontáli területen is jelentkezik, még a deszki temetőben is. Ilyen zóki hatásokat egyébként a szentiváni telepen is ki lehet mutatni. Hogy ez a hatás nem maradt viszonzás nélkül, azt a szőregi temető anyagából ismert edénytípusoknak dunántúli megjelenése is igazolja. Volt tehát itt mozgás ezekben a békés időkben is nemcsak nyugati, de déli irányban is. Legyen elég e tekintetben azokra az érintkezésekre rámutatni, amelyek Versec környékének jellegzetes anyagművéségének darabjait közvetítették területünkön keresztül a Dunántúl felé. Hogy ezekből itt is maradt, az egészen természetes.

De távolabbi vidékek is éreztették a hatásukat. Az ú. n. Aunietitzi-kultúra is nyomokat hagyott már korai bronzkorunk emlékei közt is. Ennél azonban sokkal nagyobb jelentőségű az a tény, hogy az északról jövő Lausitzi-kultúra is megtalálta az útát — nemcsak, mint eddig hitték — a Kárpátok déli lejtőire és a dunántúli dombosvidékre, hanem Alföldünkre is. Kétségtelen bizonyítékai ennek a dorozsmai és bogárzói sírok, amelyeknek jellegzetes edényformái miben sem különböznek a névadó hely jellegzetes formáitól. Hogy éppen Szeged környéke a bronzkornak ebben a szakaszában mennyire nem egységes lakosságú, azt a legjobban mutatja, hogy ugyanakkor, amikor a Lausitzi-kultúrát

hozó illýrség megjelenik a város határában, a tiszántúli részeken, nyugati hatásra mutató ú. n. hallstatti formák is jelentkeznek, mutatva azt, hogy az egyensúly véglegesen megbomlott és az ősi trák lakosság napjai már megvannak számlálva.

Leghamarabb úgy látszik éppen vidékünről tűnik el, ami annyival is kevésbé érthető, mert az Alföld északi részében a bronzkor végéig változatlanul megmarad. De hogy innen eltűnt, az kétségtelen. Nincs semmi más elfogadható magyarázatunk arra, hogy a Tisza-Maros háromszög nagyjelentőségű temetőiben a temetkezés mindenütt egyszerre szűnik meg a bronzkor III. periódusának a végén. Mutatja ezt az is, hogy valamennyi temetőben sokkal kevesebb harmadik szakaszba tartozó sír van. A deszki egyik temetőben és az őszentivániban pedig már éppencsak előfordul. A trák lakosság kontinuitása tehát itt megszűnik és helyet ad, a Dunántúl felől érkező nyugati bevándorlóknak.

Ezeknek itt tartózkodását úgy az őszentiváni, mint a szőregi csak részben feltárt telep anyaga is igazolja.

Az ősi lakosság elvándorlásának az útját nem ismerjük. Bizonyára dél felé húzódott, mint ahogy ezt tette a Dunántúl ősi lakossága is, amelynek emlékeit már új területén a Balkánon a Morava és a Vardar völgyében is sikerült kimutatni. Nem alaptalan az a gondolat, hogy ez a mozgalom azonos a dór-vándorlás néven ismert nagyjelentőségű népvándorlással.

Ujabb nép és birodalomalkotások ideje érkezett el, amely egyidőre esik a korai vaskor kezdetével. Ennek a kornak kezdete sem jelenti a vas általános használatát. Mint láttuk éppen ez az idő az, amikor a legszebb és leggondosabban készült bronzeszközök még soká tartják az öszeköttetést főleg az északi vidékekkel. Ekkor készülnek tömegesen a bronzedények is, sőt ebben a korban exportálja Magyarországot talán elsősorban Erdély azokat a szépen és ízlésesen feldolgozott arany ékszer-tömegeket, amelyek formáikkal és fényűzésig menő kivitelükkel minden tetszetősségük mellett is, a kultúra hanyatlásának a kényelemszerető elpuhulásnak a bizonyítékai.

Ekkor fejeződik be az illýr mozgalom, amely egymagában nem tudta elterjeszteni a vas használatát. Ez a VII—VI. századok folyamán lett általánossá, amikor egyszerre kelet és nyugatfelől egyaránt terjedni kezdett.

A vas használata a fegyvergyártás igazi kezdete. Nálunk azonban csak védelmet jelentett és nagyarányú készülődést. A hatalmasabb jogát.

Ezzel örökre véget ért az a nyugodt békés fejlődés, amely — kisebb-nagyobb mozgalmaktól eltekintve — két évezreden át jellemezte területünket. A nyugtalanság ideje következett el itt is, amely nagyobb összefogásra kényszerítette az itt lakókat.

Ennek a nyugtalan készülődésnek területünkön nem maradtak emlékei, de a Dunántúlon, sőt az Alföld más részein annál inkább. Hozzánk legközelebb, Hódmezővásárhely határában fekszik a nagykiterjedésű Tatársánc, amely félkörívesen támaszkodik a mellette valamikor elfolyó széles és mély ér partjára. Ennek fel-

tárása meggyőzött arról, hogy az itt letelepedett illyr lakosság építette, hihetetlen energiával azok ellen, akik betörésükkkel veszélyeztették. Míg a Dunántúlon az illyrek a kelták nemsokára bekövetkezett betörését várták, sűrű földvárakba húzódva, itt a kelet felől előretörő első lovasnomád steppe nép, a VII. században ideérkezett szkiták elleni védekezés tette szükségessé az építést, amely sem az egyik, sem a másik helyen semmit sem használt.

A preszkiták a VII. században már itt vannak. Emlékeik az Öthalomban és Lebón maradtak reánk. Az Öthalmi lovasnomád lelet vezet be azt a hosszú sorozatot, amellyel az orosz steppével való összeköttetés kezdődik. Ezzel a beözönléssel, amelynek nagyságát távolabbi környékünk nagyobb kiterjedésű temetői is igazolják, nem volt arányban az alapított birodalom élettartama. A Dunántúlra való áttörés már nem járt olyan sikerrel, mint az addigi. S nem sokkal később ki kellett üríteni azokat a területeket is, amelyeket addig megszállva tartottak. Csakhámar (IV. sz.) megjelentek a kelták, akik a vas használatát általánossá tették s edényeiket már korongon készítették. Szőregi temetőjük feltárt része, háromféle temetkezéssel mutatja, hogy a vas és korong használatával uniformizált keltaság nemcsak a hódítókat foglalta magában, hanem azokat is, akiket itt leigázott. Csak egy vékony palakódórétég a hódító éppen úgy, mint később a hún birodalom idején.

Az őskor legnagyobb birodalma — amely az Óceántól a Volga vidékéig terjedt, — s amely hatásait még az általa meg sem szállott területen is érezte — éppenúgy nyom nélkül tűnt el, mint közvetlen elődje a szkita.

Régen megalakult már a két római provincia, amikor a Duna-Tisza közepén megjelenő jazig-szarmata nép az itt tengődő törzseket — apróbb falvakat — behódoltatja, de ugyanakkor maga is behódol — agyagművességét eltanulva — az Európát meghódító keltaságnak.

Ez már az írott történelem idejére esik, amely azonban sok adatának kiegészítése céljából az ásó tudományára támaszkodik.

Az eddigi történelmet azok a leletek beszélik el, amelyeket *Reizner János, Tömörkény István és Móra Ferenc* egy félszázad alatt, jó magam munkatársaimmal — *Bálint Alajossal, Párducz Mihállyal, Foltiny Istvánnal és Korek Józseffel* — több, mint húsz év alatt Szegeden és környékén, az ásó tudományának szerelmeiként szedgettünk össze.

Hogy ma más a kép, amit rajzolni tudunk a leletanyag segítségével, az egészen természetes. Nagyobb anyag, fejlettebb módszer és határozottabb történelmi célkitűzés vezet bennünket.

És mégis úgy érezzük, hogy amikor a három úttörő munkássága eredményeként is ezt a rövid történelmi vázlatot az érdeklődőknek bemutatjuk, hálával és kegyelettel kell megemlékezni. Róluk, mint akik fáradságot nem kímélő munkájukkal lehetővé tették, hogy ma már ennyit tudunk városunk és környékének őstörténelméről.

Egy szegedi bíró-fi.

Ezzel a megjelöléssel fordul elő az ország rendeinek névsorában: „Szeged város bírójának fia“ („Filius iudicis civitatis Zegediensis“). Mai címzéssel: a szegedi polgármesternek fia. Biztosra vehető, hogy szegedi származású. Ez a „szegedi bíró-fi“, — mint ahogyan őt *Jászay Pál* 1846-ban nevezi: a mohácsi vészt követő időszak csanádi püspöke, *Musinaí Gerván János*.

A mohácsi vész kettétépte az országot, kettévágta a trónt és kettéhsította Szent Gellért püspöki botját is. Két királya lett az országnak, két püspöke az egyházmegyének. Az egyiket kinevezte az egyik, a másikat a másik király. A püspöki méltóság kettőssége ugyan csak *Musinaí* halála után következett be, azonban a káros kilengések már *Musinaí* rövid főpásztorkodása alatt is mutatkoztak, sőt az országot és az egyházmegyét a megsemmisülés örvényének szélére sodorták. A mohácsi szerencsétlenségtől még nem sújtott nemesség vagy a Tiszántúlra, vagy Pozsonyba igyekezett. A futás különböző iránya megjelöli a menekülők ellentétes pártállását. Minél messzebbre távolodtak egymástól térben, annál élesebben emelkedett ki politikai nézeteiknek különbözősége. Rövidesen ugyanis mind Pozsonyban, mind a Tisza vidékén külön központok alakultak. Ezek mindegyike más-más vágányra igyekezett az ország sorsát terelni. A nyugatra menekülők *Ferdinánd*hoz, a tiszavidékiek *Zápolyai János*hoz szítottak. A két csoport közt tátongó szakadékot öregbítették az egyesek személyes érdekeiért folyó versengések. A csanádi egyházmegye csak azért nem került mindjárt közvetlenül a mohácsi vész után török uralom alá, mert területe nem volt útjában a töröknek. Ez egyenesen az ország szívének, *Budának* elfoglalására törekedett és egyelőre nem vonulathatót fel akkora haderőt, hogy vele az egész országot megszállva tarthatta volna.

* * *

Zápolyai János, az ország leggazdagabb főura, a mohácsi vész hírére hadait Szeged vidékéről Tokajba vezette, ahová pártbíveit tanácskozásra egybehívta, majd az 1526 november 10-én tartott székesfehérvári országgyűlés *Zápolyai*t királlyá választotta és megkoronáztatta. Első királyi cselekvéseinek egyike a csanádi püspökség betöltése volt. Választása régi hívére, *Musinaí Gerván János*ra esett.

Musinaí ekkor szerencsi apát volt. Ez ugyan még nem bizonyítja szerzetesi voltát, mert — mint ismeretes — már a XIV. század óta meghonosodott commendatori intézmény megengedte, hogy a monostorok apátválasztási jogának felfüggesztésével a monostorok élére a rend kötelékén kívül állókat is helyezzenek, amely gyakorlat a monostor belső életét csakhamar evilágiasította.

Mivel gyakran világi papok lettek szerzetesi javadalmak élvezői, legtöbb történetíró említést sem tesz *Musinaí* szerzetes-életéről. Pedig kétségtelen, hogy a bencésrend tagja volt, mert *Oláh Miklós Ferdinánd* király nevelőjéhez, *Ursinus Velius* tör-

ténetíróhoz írt levelében ezzel az elnevezéssel: „János bencés csanádi püspök“ említi.

Musinai jeles tanuló volt. Iskolatársa, *Szerémi György* azt írja róla, hogy Kamonban sokszor ő helyettesítette tanítójukat. Mint pap feddhetetlen hírnévnek örvendett. Erős termetű férfi volt. Vonzódott a mintegy tíz évvel idősebb Zápolyaihoz, talán azért is, mert az nem annyira a kard, mint inkább a nyugodt szemlélődés embere volt, telve jószándékkal, nemes törekvéssel és rendületlen ragaszkodással az Egyházhoz. Zápolyai kegyeibe fogadta Musinait s ennek kifejezést adott azzal is, hogy a kegyuraságához tartozó szerencsi monostor apátságát neki adományozta. Zápolyai a királyválasztó-országgyűlés előtt tervbe vette az országgyűlés színhelyének, Székesfehérvárnak, a koronát őrző Visegrádnak és az ország fővárosának, Budának bevételét. Miután lovasai Budát megszállták, maga is útnak indult Tokajból a főváros felé. Utközben a szerencsi monostorban töltött egy éjszakát.

Musinai sűrűn együtt volt János királlyal, ismerte annak békeszeretetét, sőt tudomást szerzett ama szándékáról is, hogy a szomszédaival egyenetlenkedés elintézését az Apostoli Szent-székre és a nyugati államfőkre óhajtja bízni. Béketörekvéseiben Musinai is megerősíthette őt, hiszen a török agyonnyomással fenyegette az országot és ez a veszély a keresztény fejedelmek segítségével nélkül nem volt elhárítható.

Mikor János király 1527 márciusában Budán országgyűlést tartott, ott Musinai is résztvett. A rendek a honvédelem szükségleteire minden vagyonuk egy tizedét ajánlották fel, egyúttal pedig János királyhoz való ragaszkodásukat is kifejezték, amennyiben Ferdinánd királyságát visszautasították és annak kiemelésével, hogy az ország szabadválasztó királyság, tehát sem jegyajándék, sem hűbér nem lehet, mindazokat, akik Ferdinándhoz csatlakoztak és érdekeinek szolgáltak, felségsértőknek nyilvánították.

Jóllehet ezek szerint a budai országgyűlés lelkes János-pártisága mellett hangoztatta áldozatkészségét is, mégis a kapcsolatok, melyek János királyt híveihez fűzték, nemsokára gyengékné bizonyultak. A viszonyok eme változása nem kerülhette ki Musinai figyelmét sem.

* * *

Ferdinándot a Pozsonyban lefolyt választógyűlésen kiáltották ki királlyá. Őt nem tévesztette meg a budai gyűlés határozata: Zápolyainak vezérszerepet játszó párthívei közül sokat titokban megnyert saját pártjának. Ennek híre ment és a Zápolyai-párton maradtak közül sokan rászédetteknek tekintették magukat és hűségükben megintogtak.

Ferdinánd kezdetben azt tervezte, hogy a magyar koronát fegyverrel szerzi meg. De mivel császári bátyjától segítséget nem kapott és célja nem az ellenség leverése, hanem vetélytársának megbuktatása volt, lemondott e szándékáról. A vérontás és a hadsereg tartásával járó tömérdek pénzáldozat, valamint egész vidékeket sújtó pusztítások helyett arra törekedett, hogy János

híveit alattomban hivatalok és címek adományozásával, továbbá ígérekkel és fortéllal egyenkint megnyerje. Ilymódon aláaknáztatta azokat az oszlopokat, melyeken János király trónja nyugodott. Ravasz személyek feles számban tartózkodtak udvarában. Ezeket János hívei közül sokan szívesen meghallgatták s így Ferdinánd megnyerte a háborút anélkül, hogy csatázott volna. A csanádi püspökség területének hatalmasságai, az erdélyi vajdává lett *Perényi Péter*, valamint annak utódja a temesi grófságban, *Enyingi Török Bálint* nem sokáig álltak ellen a csábításnak: hamarosan átpártoltak Ferdinándhoz. Ennek óhajára azonban egyelőre megmaradtak János király táborában. Hónapokon át továbbra is résztvettek a tanácskozásokban és csak akkor vallottak nyiltan színt, amikor Ferdinánd katonasággal jelent meg, hogy fegyverrel szerezzen érvényt a pozsonyi országgyűlés határozatának. Ferdinánd zászlait szerencse kísérte: Zápolyai Budáról Tokajra, innen Csanádra vonult. Miután egyideig a püspöki székvárosban tartózkodott, útnak indult Lippára. Musinai nem volt kíséretében. Mint annyi más főpap és főúr, ő is Ferdinándhoz pártolt.

A győzelmi hírekre kimondták Ferdinánd választásának törvényességét, kitűzték koronázási időpontját és *Perényi Péter* koronaórt utasították, hogy a koronával együtt Székesfehérvárra menjen, sőt a főrendek nevében a János királytól esztergomi érsekké kinevezett, de pár héttel azelőtt Ferdinándnak hűséget esküdött *Várdai Pál* még János királlyá választását is törvénytelennek nyilvánította.

Ferdinánd tokaji győzelme után, Budára hívta nejét, Annát és nővérét, Máriát, a mohácsi mezőn elesett II. Lajos király özvegyét. Ezek az országgyűlés feloszlása után királyi pompával hajón érkeztek oda. A koronázási ünnepségben bizonyára *Musinai* is résztvett, mert október hónapban már mint Ferdinánd híve Budán tartózkodott egy kanonokja, *Szegedi Zákány Balázs* sebesi főesperes kíséretében.

Ferdinánd király és Anna királyné koronázásán csaknem kivétel nélkül jelen voltak mindazok az egyházi és világi urak, akik egy évvel azelőtt János király megkoronázásának voltak szemtanúi. Röviddel ezután a rendek János adományait és rendeleteit érvényteleneknek nyilvánították. Alig három hét múlva Ferdinánd is kinevezte Musinait csanádi püspöknek.

Musinai, míg János király híve volt, a püspökség birtokában volt. *Szerémi* írja róla Emlékirataiban: „És azóta mindig jóindulatú pártfogóm volt, míg Csanád püspöki városában székelte.” Kétséges azonban, hogy meddig tartózkodhatott Csanádon? Mint-hogy egyházmegyéjének java része később is János király hatalmában volt, Ferdinánd ott nem parancsolhatott.

Mialatt János király Lengyelországban volt kénytelen meghúzódni, Brandenburgi György örgróf marosmelléki várainak tisztjei azon voltak, hogy a köznemességet is eltántorítsák János király pártjától és megverjék Ferdinándnak. Ilyen céllal hívta össze a gyulai kapitány 1528 elején Csanád vármegye nemességét

és hogy János király híveit a Körös és Maros között elzárja, szét-szedette a hidakat és azok hején öröket állíttatott a révekhez. Báthori István nádor sűrűn levelezett a „gazdag“ *Zákány István szegedi főbíróval* és személyesen is érintkezett vele. Iparkodott őt és testvérét, *Zákány Balázs* csanádi kanonokot Ferdinánd pártján megtartani; a főbírónak nemesi birokot adományozott Deszk és Szőreg helységeiben. Még *Musinai* főpásztorkodása idejében külön felterjesztésben kérte a nádor Ferdinánd királyt, hogy ez intézkedéseit erősítse meg és hatalmazza fel *Zákányt* a bírói tiszt életfogytig való viselésére. Az egyházmegyének a Marostól délre eső lakossága azonban memaradt János király hűségén és *Perényi Péter*, valamint *Enyingi Török Bálint* csapatait visszaszorították a Maroson. Midőn János király követe, *Laszky Jeromos* török segélycsapatokkal Makóra érkezett, János Lengyelországból szintén oda vonult seregével. Egy hét mulva hadával Makóról Szegedre, majd onnan Tápén át Csanádra utazott. Csanádon átkelt a Maroson, hogy téli szállásán, Lippán a következő év hadjáratát szervezze. A püspökség területén való tartózkodása lényegesen befolyásolta a vidék pártállását. Lippa várából közli Kelemen pápával helyzele jobbra fordulását, s reméli, hogy rövidesen „nagyobb dolgokat“ is jelenthet. Ezeken bizonyára diplomáciai sikerét, a szultánnal kötött szövetséget és ahhoz fűzött reményeinek teljesítését értette. Innen, *Musinai* egyházmegyéjének területéről, panaszkodik a pápának *Musinai* hálátlansága és hűtlensége miatt, egyuttal kéri a Szentatyát, ne erősítse meg őt méltóságában, mert — úgymond — „előbb olvad egybe a tűz a vízzel, mintsem hogy én velük országomban együtt maradjak“.

Erdélyben János hadai *Rares Péter* moldvai vajda seregeivel együtt harcoltak Ferdinánd párthívei ellen. A döntő csata 1529 május 22-én Brassó mellett, Földvárnál folyt le. Ferdinánd zsoldosait és a melléjük állott szászokat és székelyeket *Enyingi Török Bálint*, *Majláth István*, továbbá *Musinai* csanádi és *Gerendi Miklós* erdélyi püspök vezették. A hadi szerencse János királynak és a moldvai vajdának kedvezett. Ferdinánd seregét tönkre verték és halálát lelte *Musinai* is.

* * *

Musinai jellemének megítélésében az utókornak figyelembe kell vennie, hogy elpártolásában nem annyira önzés, hanem magasabb egyházi és országos érdek volt az indítóok. Általában a mohácsi vész után nem a pártoskodás idézte elő a veszélyt, hanem ellenkezőleg: a veszély idézte elő a pártoskodást. Súlyosbíttotta a nagy csapást a viszonyok állhatatlansága, a jelen és a jövő teljes bizonytalansága. Iránytű nélkül az élet viharában, a bizonytalanság sötétségében, kellő tájékozás hiányában senki sem igényelhetette azt a vezérszerepet, hogy útmutatásával kivezeti az országot a hínárból. *Musinai* irányváltoztatása nem egvedülálló. Nemcsak főpaptársai, de egyházmegyéje területének főurai és környezete is, valamint a nagvtekintélyű szegedi család sarja a már említett Szegedi *Zákány Balázs* is nyomatékosan befolyásolhatták állásfoglalását. *Musinai* lelkületét teljesen áthatotta az Egyház és

az ország veszélye. Egyházmegvéjének léte forgott kockán. Magatartása nem hasonlítható a politikai kalandorokéhoz. Püspöki székének biztosítása, egyházmegyéje területének megőrzése a török elleni védelem alapja volt. A hadi szerencse fordultával több joggal remélhette a török veszedelem elhárítását a Habsburgoktól, mint János királytól. Személyét kedvező színben tünteti fel János király udvari káplánjának, Szerémi Györgynek nyilatkozata is. Jóllehet Szerémi bosszús volt Musinaira elpártolása miatt, mégis csupa elismeréssel szól róla: feddhetetlen jellemű, önmaga iránt szigorú, „*nagyon megtartóztató*“, „*semmi rosszat sem lehet róla hallani*“. Ha *Musinai* haszonlesésből pártolt át, bűnét hősi halálával levezekelte: életének tartozását kiegyenlítette ezzel.

Juhász Kálmán

Felhívás lapunk Olvasóihoz !

Kiadóhivatalunk az I. évfolyam lappéldányaihoz művészi kivitelű

bekötési táblát

készít, melyet 15 forintos kedvezményes áron bocsátunk t. Olvasóink rendelkezésére.

Felkérjük tehát a TISZATÁJ előfizetőit és mindazokat, akik a bekötési táblára igényt tartanak, **legkésőbb december 15-ig közölgék velünk** — a pénz egyidejű beküldésével, — hogy még ez évben címükre megküldhessük.

MAGYAROK

A demokratikus Magyarország legelső folyóirata

Harmadik évfolyamában szolgálja
a színvonalas magyar irodalmat,
az építő, haladó szellemet.

Érzékenyen tükrözi vissza az egyetemes művészet minden rezdülését.

OLVASSA EL ÖN IS!

Egyes szám ára 5 Ft — Egy évi előfizetés 60 Ft

Megrendelhető: Budapest, IV., Mária Valéria-utca 10
Budapest Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet kiadása

CSONGRÁDI LÁTHATÁR

Szabadművelődés a tanyavilágban

(Csongrádi helyzetkép)

Karácsony Sándor azt írja, a *Magyar demokrácia* című könyvében: „Nem elég kiterjesztenünk a kultúrához való jogot minden emberre, gondoskodnunk kell arról is, hogy valóban élhessen a jogával minden ember, önhibáján kívül se meg ne fosztassék, se ne gátoltassék senki attól, ami jár neki pusztán azáltal, hogy embernek született”.

Önkéntelenül Csongrád vármegyére gondoltam, ahol a lakosság majdnem fele tanyán, majorokban él, s ősztől tavaszig a sáros, rossz utak miatt szinte megközelíthetetlenül. A fagy beálta se sokat javít a helyzeten. 20—25 km-re a községtől, várostól hogyan is lehetne megközelíteni rendszeresen e tanyákat?

Csongrád megye Mindszenti járásában két valódi községet találunk mindössze: Mindszentet és Szegvárt. Két eszményi község alakult, Derekegyháza és Nagymágocs. Derekegyháza határa 65 km hosszúságban nyúlik el, s a község némely települései 30—40 km-re fekszenek a központtól... Nagymágocs és Derekegyháza eszmei községek, lakosainak száma 8506. De ugyan, ezt mondhatjuk a megye többi járásáról is. A csongrádi járásban egyedül Kisteleknék van vasútállomása. A kövesutak is csak az uradalmi központokat érintik, egyébként elhanyagolt dűlőutakon juthatunk a tanyaközpontokhoz, iskolákhoz, népházakhoz. Sövényháza kb. 5000 lakosa a központtól (6—8 ház) 1—12 km-re 10 szétszórt telepen, majorban él. A 4 km-re fekvő Kutyanak 5 km-es utca-település. Dóc, Alsóányás, Percsora ősztől kezdve megközelíthetetlenek. A földosztás következtében a tanyák száma erősen növekszik. Boldogan láttam tavasszal a vályogkupacok hatalmas sorát! Az újjgazdák csak a telekkönyvezést várták, hogy „otthonokat”, tanyákat építhessenek. Vajjon milyen tanyákat? Gondolt-e valaki arra, hogy ezekben a tanyákban erős, egészséges gyermekeknek kell felnőni? Beszéltek nekik valaki arról, hogy szegényes viszonyok közt is építhetnek egészséges, a magyar nép lelkialkatának megfelelő hajlékot? Nem. Elszorult a torkom, amikor a nyáron felépült viskók nyomorúságos sora vádolólag szomorodott felém.

Ezekből a nyomorúságos viskókából, meg a régiékből vágnak a 4—5 km-es útnak a fűtetlen iskola felé még október végén is meztláb, kékreagyóttan a magyar élet reménységei. Már amelyik nekivág! Általános a panasz tanítókörökben: nem tudjuk beiskolázni a gyerekeket! Némelyik helyen a tanköteleseknek csak 10—20 százaléka jár iskolába. Mi ennek az oka? A távolság, a nyomor?!

Mindezekhez járul még a társadalmi, — pártfeszültség is. Ha ugyan egyáltalában még feszültségnek lehet nevezni a nyílt ellenséges kedést, gyűlöletet. A városokban nem annyira erős ez az ellentét, mint kint a tanyavilágban. Ugyanakkor, sehohsem érzik annyira az átkát a széthúzásnak, mint itt.

A művelődés kellékei szinte teljesen hiányoznak. Nincs könyv. A VKM. népkönyvtárai elavultak, hiányosak, elpusztultak. A F. M. régi

könyvei olvasatlanul porosodnak. Nincs fűtött terem, vetítógép, diaszkóp, s több helyen a tanító is visszahúzódik minden munkától, mert vagy nem ér rá, már megégette nyelvét, vagy csak mert fáradt, elfásult a látszólag mindent megbénító közönytől. Többen csak műkedvelői irányításra válnak, mert — mint mondják — más nem érdekli itt a népet. Másutt már tanfolyamot is emlegetnek. (Csuhe-, kosárfonó, stb.) Mert hát a mi népünk nem csinál semmit télen! Ezzel legalább eltöltik az időt. Amelyik már ezüstkalászos tanfolyamot említ, nagyon elégedett, hogy náluk ennyire igényes a nép! Talán el is hittem volna, hogy szélmalom-harc a miénk, szabadművelőké, ha közbe nem láttam volna más is.

Kétségtelen, ma a szabadművelődés munkásainak — akiknek szívügyük a magyar kultúra — a közöny mocsarán kell áthatolniuk. De vannak már csapások, csak ismerni kell az utat, amely elvezet népünk érdeklődéséhez, szívéhez.

Mindenek előtt tudomásul kell vennünk azt, hogy a közönyt erőszakkal nem győzhetjük le. Az, hogy népünk a középosztály kultúrájával, illetve az általuk nyújtott előadásokkal szemben közönyös, érthető. Semmi köze sincs életéhez. A magyar paraszt nem sznob, legalább is tömegében nem az. Így csak olyan tudás előtt hódol meg, amelynek hasznát is látja, azaz, ami egzisztenciálisan érinti. Nem szűk látókörű, nem csak az eke szarváig érdeklik a dolgok. Ha szervesen kapcsoljuk tudásához az ismeretanyagot és állandóan szem előtt tartjuk, hogy mindig csak létezőket érintő dolgokról beszélünk, akkor lelkesen érdeklődik és bekapcsolódik a művelődési munkába. Azok, akikben tudatosult, hogy a magyarság léte, minőségi néppé válunk-e vagy sem, ne süllyedjenek letargiába, hanem ébresszék a többit. Ha árvízveszedelem van, az ő feladata, hogy kiáltson, de maga nem állíthatja meg a vészt. A fenyegetett területnek, mint egy családnak kell összefogni, s munkába állni.

Itt jutunk el a leglényegesebb feladathoz: a közösségi tudat felébresztéséhez. A tanyaiak 8—10 km távolság ellenére is inkább közösségi emberek, mint a városiak. A falunak, a tanyavilágnak még megvannak az iratlan közösségi törvényei, melyek irányítják életét. Itt még mehez, majdnem lehetetlen kiszakítani magát az egyének a közösség kötelekéből, legfeljebb ha városba költözik. De, ha hosszabb idő múlva megy vissza, megváltozik helyzete. Idegenné lesz saját családjában is. Figyelik. Sokszor jóindulatúan, de legtöbbször bírálóan. Épp ezért könnyebb a munkánk — látszat ellenére is —, mint a városban.

Ha sikerül egy kis csoportban vágyat ébreszteni a szebb, a jobb élet iránt, azok a maguk közösségének formálói lehetnek. Hogy ez mennyire így van, igazolja Békéscsaba és Felgyő példája. Békéscsabán Sz. K. tanító a közösségi élet erejébe vetett hitte indította meg munkáját szövetkezeti vonalon, Felgyőn T. L. fiatal tanító kulturális téren. Mindkettő, az egész közösséget szem előtt tartva, eljutott az egész élet megreformálásának szükségességéhez. A szövetkezeti vonalon eljutottak a kultúrához, s a kulturális vonalon eljutottak a szövetkezethez.

Ha az egyes emberek megjavítására törekedtek volna, ha a kultúra résztöredékével is megelégedtek volna, régen megfeneklettek volna mindketten.

Nem hiszek olyan kísérletekben, amelyek műsoros délutánok, színdarabok rendezésével akarják a továbbtanulás iránti kedvet felébreszteni. A szórakoztatás vonalán sohasem juthatunk el célunkhoz. Ezért jutott csődbe minden ifjúságnevelési kísérlet, mely sakkal, táncsal, billiárdal akart tömeget szerezni, megtartani és közösséggé formálni.

A magyar parasztság az egész élet értelmét várja, s csak annak hisz, aki ennek ígéjével közeledik feléje. A magyar paraszt még kultúrember: csak civilizációval nem lehet kielégíteni! De akkor az előadónak, a vezetőnek is ismerni kell a nép kultúráját, mert a kultúra alapfeltetele, hogy csak szervesen terebélyesedhet, újulhat meg.

A szabadművelődési vezető (pap, tanár, orvos, tanító, stb.) nem ülhet nyeregben és „mint az okos okítja az oktaltant” (Karácsony). Cselekvő feszültségnek kell támadni közöttük, viszonyulni kell a másik emberhez, küzdeni, hogy végül is munkánk eredményeképpen megszülessen a modern magyar kultúra (nem népi, nem magas). Munkamódszerünk éppen ezért nem lehet más, mint szeminárium, anyagában pedig az egész kultúrára, az egész életre irányuló.

Természetes, hogy ilyen igényekkel tömegeket nem fogunk szerezni. De nem is szükséges. Egyenként, párjával, kis csoportokban kell megnyernünk azokat, akikben az érdeklődés egy-egy kis sugára felcsillant. Hogy hogyan keressük meg az egyeseket, a kis csoportokat, arra mindig találunk módot, ha nagyon akarjuk. Pl. a Szabadművelődési Tanács, vagy a munkaközösség tagjai elindulnak tanyalátogatásra, s visznek magukkal könyveket is (Somogyi Imre: Kertmagyarország felé, Boldizsári: Dánia, a gazdag parasztok országa, Kodoláyi: Suomi, Móra, Tamási, Móricz Zs., Szabó Pál könyveit). Azért éppen ezeket a könyveket írtam ide, mert ezekkel indultam egyik tanyacsoportba rokoni látogatásra. Beszélgetéssorán elővettem Somogyi Imre könyvét, majd Boldizsárét, Szabó Pál Trilógiáját. Letettem magam mellé. Vacsora közben a fiúk nézegették, majd unokabátyám. Végül is a legnagyobb dologidőben, egy hónap alatt mind kiolvasták. Nemcsak ők, hanem a környék is. Azután jött a következő lépés. „Nem lehetne ebből itt is csinálni valamit?” És már készen is volt a szeminárium csoport!

A csoport tagjai szervezhetnek szövetkezetet, könyvtárat, folyóirat olvasót, népi tánccsoportot, műkedvelő-gárdát, tanulmányozhatják a táj gazdasági életét, a lehetőségeket (fásítás, belterjes gazdálkodás), emlemlhetnek az irodalom, történelem, szociológia tanulmányozásában. Olyan ez a szeminárium közösség, mint egy százkarú polip, mely mindenre megragadhat! Egyet nem szabad elfelednünk: akármilyen kicsiny csoporttal is, mindig az egész tanyakörzetre terjedő igénnyel kell végezni a munkát. Az egyik csongrád megyei ügyvezető nagyon komoly munkát végzett egy tanyaközpont egy pártjával, de ugyanakkor hermetikusan elzárkóztak a többiek elől. Az ilyen elkülönülés éppen az ellenkezőjét érte el a szabadművelődés feladatának. A szeminárium munka lázában kialakul a vágy a további tanulásra. Innen visszük a legkiválóbbakat nép-főiskolába, szak- és szakmai tanfolyamokra. Ezek, visszatérvén, a tanyaközpont vezetői, irányítói lehetnek.

A szeminárium munkán kívül nem szabad megfeledkeznünk a szélesebb rétegek művelődési igényének felébresztéséről, közösségi életének kialakításáról sem. A tanyaközpontokban, olvasóköriekben, iskoláknál, a

tanyakörzet lakossága részére vasárnaponként rendezünk szabadművelődési délutánokat. A közösségi élet kialakulására lendítőleg hat, ha az aktuális közigazgatási, közellátási-, szociális-, egészségügyi, stb. rendelkezéseket a vármegyei Szabadművelődési Tanács tagjai érthetően megfogalmazzák és azokat időnként a tanyaközpontokba körlevélszerűen kiküldik, hogy ott megtárgyalják. Ugyancsak a községi élet legkiemelkedőbb eseményeinek rövid ismertetését összeállíthatja a jegyző, az orvos, a szociális titkár, a szabadművelődési ügyvezető, stb., sőt, szinte teljes anyai ujsággá is formálhatjuk a körlevelet, ha közvetlenül az előadás előtt bejelentett hirdetések (adás-vétel, fedeztetés, stb.), felhívásokat (fajállatok beszerzése, eddig még nem termelt termény bevezetése) is közlünk. A tanyaközpont problémáit is tárgyaljuk itt meg, ezzel is szolgáljuk a közösségi tudat megerősödését. A szabadművelődési délutánok munkaervét úgy készítjük el, hogy az ne részlet-kérdésekre, hanem a tudományos, gazdasági, művészeti, társadalmi élet egészére hívja fel a figyelmet, szerves egységben legyenek egymással. Igényt ébresztő előadások legyenek! Ezért szinte kötelező, hogy ezeket az előadásokat megbeszélés kövesse. Nagyon üdvös, ha az előadó nem az utolsó percben érkezik, hanem legalább néhány órával előbb, hogy tájékozódhassék arról, vajjon előadása tárgyáról mi a vélemény. Ha az előadást, az előadás-sorozatot komoly érdeklődés fogadta, gondoskodnunk kell arról, hogy az ismereteket elmélyítsük. A legtöbb hozzáértést, érdeklődést mutató embereket fogjuk munkaközösségbe, adjunk nekik útmutatást, irányítást.

Általános tapasztalat, hogy a nadrágos embert, amíg nem ismerik, meghallgatják, de nem sokat adnak beszédére. Sokszor becsapták már őket... Ezért fontos, hogy a megyékben a szabadművelődési felügyelők állítsák össze a legkiválóbb gazdák kataszterét. Ezeket is vigyük előadónak! Számoljanak be arról, milyen eredményeket értek el. Igy jutunk el a tanya-, határjárás, gazdaifjú csereakciók kérdéséhez, ami már köz-tudomású, de nálunk nem élnek vele eléggé. Ezek a paraszteloadók lesznek legalkalmasabbak a továbbművelődésre, munkaközösségek vezetésére.

Tanyai szabadművelődésünk akkor jár helyes úton, ha a gyarmati sorsban megrekedt parasztság kultúráját be tudja kapcsolni a modern kultúra áramába, úgy, hogy az ha mi tudjon az egész magyar élet megújulására, ha aktivizálni tudja azt a parasztságot, mely egyedül őrzi a magyarság ősi hagyományait.

Igen, de mindezekhez előadók, könyvek, folyóiratok, hetilapok, vetítőgépek, stb. kellene! A csongrádmegyei nép pedig igen szegény. Ezért szükséges, hogy a tanyás megyéket az állam körzeti könyvtárral, az agyig érő sarat is legyőző kultúr-autókkal lássa el. A kultuszminisztérium e tekintetben is hivatása magaslatán áll, s hisszük, hogy rövidesen megjelenik a tanyákon a könyvtárral, vetítőgéppel, stb. felszerelt kultúr-autó, ami ismét új lehetőségeket nyit a tanyai művelődés eddig elhanyagolt kérdésében. Természetesen addig is elkezdődhet a munka az adottságok és lehetőségek teljes kihasználásával.

Nem is annyira pénz, eszközök kellene ide, mint a parasztságunk magyarságunk sorsáért, kultúrájáért felelősséget érző emberek, s akkor megvalósulhat a tanyasiak részére is a tovább nem odázható „szellemi földosztás”!

Zoltai István

A Tiszatáj települése

Abból a földrajzi adottságból kell kiindulnunk, hogy a Kárpátmedence s benne Csongrád vármegye akármilyen egyöntetű egység is, korántsem olyan zárt, hogy autochton nép kialakulására lehetőségeket nyújtott volna. Érthető tehát, hogy ősi kultúremlékeink izlésében, technikájában, anyagában megtaláljuk a szomszédos területek hatásait, vagy az ittenieknek egyik másik vidékre való benyomulása nyomait.

A legősibb emlékek a Szeged-öthalmi leletek. Hogy ezek a diluvium felső szakaszából származnak, azt a mammutagyar töredéke és egyéb csontok bizonyítják. Minden számbavehető tényező tanúsága szerint az öthalmi paleolitikus lelet a magdalenien korba tartozik s felbecsülhetetlen értékű annak a ténynek a megállapítása, hogy az állatcsontok mellett egykor az ember is jelen volt. Az őskor (paleolitikum) legvégső szakaszának embere tehát megtalálta életfeltételeit itt s ettől az időtől kezdve megszakítás nélkül él a Körösök hegyi szakaszától kezdve (Chába—Ponor) a Tisza völgyéig (Szolnok), a középső kőkorbán is (mezolitikum). Az újabb kőkör (neolitikum) embere már sokkal több nyomot hagyott maga után s minden szárazulatot megült, ahol a megtelepedésre alkalmas hely kínálkozott. Emlékeit már művelődések szerint csoportosíthatjuk s elterjedésük határainak kijelölésével nemcsak a település, hanem az eseményörténet tényeire is rámutathatunk.

A Kárpátmedencében a nyugaton ismert ú. n. szalagdíszes kerámia emlékei csak itt-ott mutathatók ki, de ennyiből is világos, hogy az Alföld ebben az időben kezd jobban benépesülni s hogy az első települők a Tisza felső folyása felől érkeztek s a folyómenti utakon nyomultak a Körösök mentén keletre. Így jött létre az ú. n. *Körös-kultúra*, mely a Köröstől délre, a Tisza bal partján egész az Alduna végéig elterjedt. Ez a művelődés akkor virágzott, amikor a felvidéki dombos részeken a szalagdíszes kultúrából kisarjadt бүккі-kultúra volt kiteljesedésben.

A Tisza völgyében a бүккі művelődésből kifejlődött a *tiszai-kultúra*, ebből a *tiszapolgári* származik, melyek szervesen összetartoznak, hogy erre egy idegen eleme, az ú. n. badeni, vagy hazai lelőhely után nevezve, *péceli-kultúra* települjön. Ezzel aztán voltaképpen le is zárul a neolitikum.

Ez emeletek kronológiai egymásutánját aligha vonhatjuk kétségbe. Bár minden emlékanyag csupán a tárgyak vándorlásáról szól, mégis, mivel az ember helyváltoztatása nélkül a kultúrjavak vándorlásáról nem beszélhetünk, logikus, ha a jellegzetes tárgyak nagymérvű elterjedéséből az e kultúrát hordozó embercsoport jelenlétére is következtethetünk. Így állapítható meg pl., hogy a Körös-kultúra Szerbián keresztül egész Thesszáliáig lenyomul, a tiszavidéki-kultúra tipikus maradványai pedig nemcsak a Tisza vidékén találhatók fel, hanem Dunántúl, Cseh-Morvaországban, Ausztriában és Sziléziában, a Balkánon is. A tiszapolgári és péceli ezzel szemben nem jut túl az ország határain.

E megállapításokat történelmi nevezőre hozva, állíthatjuk, hogy e korszak embere sem élt teljesen elszigetelődve, hanem mint *Banner* mondja: „beletartozott a Duna vidékéhez, annak mellékölyöi, sőt az Égei-tenger vidékére is kiterjedő szalagdíszes kultúrkör nagykiterjedésű birodalmába. Sok részletkutatás szükséges még ahhoz, hogy e kultúrák hordozóit köze-

lebbről megismerjük. Mai tudásunk mellett úgy látszik, az indogermán faj valamelyik ágát, talán a thrákokat tekinthetjük annak a népfajnak, amelyik megyénknek, ezidőszerint legrégebb ismert őslakója volt a Kr. e. 4000—2500 közötti időben“.

Az eddig érintett kultúrákat korszerű szempontok szerint már feldolgozták. Az ezután következő *rézkornak* egyik csoportját, az ú. n. *bodrogkeresztúri-kultúrát* Hillebrand Jenő elemzi, akinek munkássága révén vált ismeretessé, hogy ez a művelődés jellegzetesen magyarországi és önálló eredetű. Elterjedését vizsgálva, arra jövünk rá, hogy a Kárpátmedencében két csoportja van. A főcsoport az *alföldi*, mely szinte azon a területen helyezkedik el, ahol közvetlen elődje, a tiszai-kultúra volt. A másik az erdélyi, mely a Maros felső vízvidékén fordul elő. Ezért vármegyénk rézkori megtelepedését, annak ethnikumát a tiszai neolitikus kultúrától elválasztanunk nem lehet, mindössze a művelődési körön belül rajzó időszaki törzsi elmozdulásról beszélhetünk. A két korszakot egységesen kell megítélnünk.

Ez a kultúra az Alföldön önállóan fejlődött ki, Erdélybe bevándorolt valamelyik folyó: Maros, Körös, vagy Szamos mentén. A kultúra viszonylagos időrendje is megállapítható s az érintkezések is kimutathatók nemcsak kelet, hanem dél és nyugat felé is. Jelentős, hogy feltűnő rokonságot mutat a Trója I.-gyel, a középeurópai kultúrák közül pedig közvetlenül érintkezik a badenivel.

Nem kétséges, a bodrogkeresztúri-kultúra az újabb kőkor végéről való, csakhogy míg a vele egyidejű középeurópai kultúrák még teljesen kőkori jellegűek, ez itt átmenetet jelent a bronzkorba. Megtaláljuk emlékanyagában az arany mellett a rezet is. Indokolt tehát Hillebrandnak az a megállapítása, hogy Bodrogkeresztúr nálunk *önálló rézkort* jelent.

Ha a magyarországi *bronzkor* relatív kronológiáját összegezni akarjuk, nem tekinthetünk el *Patay Pál* művétől. Eszerint az időbeosztás a következő:

<i>Rézkor:</i>	(Bodrogkeresztúr, Badeni, Harangalakú, Vucedol-Zoki kultúra)	— — — — —	Kr. e.	2500—2000
<i>Bronz-</i>	Tószeg A: (Nagyrévi — Kisapostag — Oka — Sarud I. periódus)	— — — — —		2000—1800
<i>korszak:</i>	Tószeg B: (Perjámos—Északpannon. Külföldi hatás—Magyarád, Gáta, Vattya, II. periódus.)	— — — — —		1800—1500
	Tószeg C: (Sírhalom—Hatvani, Déldunántúli mészbet III. periódus.)	— — — — —		1500—1200
	Tószeg D: (Szőreg, középtiszamenti sírmezők.)	— — — — —		1200— 900

Tisztázatlan még a koravaskori megtelepedés időrendje a Kr. e. 900—300-ig terjedő négy évszázadra. A Hallstatt és La Tène elnevezés nyugati kultúrkörre vonatkozik. Hazai lelőhelyek szempontból az anyag igen szórványos, az adatok gyérek. Mégis több jelenség szolgálhat alapjául olyan felftévesnek, amely a koravaskori megtelepedés nyugati hatásaira figyelmeztet és a kelta népmozgalom hullámaira hívja fel a figyelmet. Vonatkozik ez különösen a La Tène ízlésű emlékanyagra, amelynek kelta voltát Magyarország nyugati részén senki sem vonta kétségbe. Az emlékanyag ugyanis túlnyomórésztben a Dunántúlon fordul elő, de elszórtan az Alföldre — Boldog—Hatvan, megyénkben Csanytelek, Csongrád—Gedehalom, Bok-

ruspart, Kúnszentmárton—Telekpart, Szentes—Jaksor, Rokkanttételep, Nagyhegy a Délvidékre. sőt Erdélybe is elkerült anélkül, hogy a területek régészeti emlékeire a maga sajátos bélyegét teljesen ráütötte volna.

Azok a szempontok, melyek a korszaknak ethnikai összetevődését „preszkita“ lakosságnak mondják, indokoltak, amennyiben ma még nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a szkita népelemmel szemben a bronzkor és koravaskor emlékeit kizárólag valamely történelmileg ismert néphez kapcsolhassuk.

A Hallstatt és La Tène emlékeivel szemben egy másik, legkevésbé nyugati hatásokból táplálkozó kultúra anyaga ismeretes az Alföldön, így Csongrád vármegyében is. Ilyenek: Gyöngyös, Tápiószentmárton, Zöldhalompusztá, nálunk Szentes—Jaksor, Kettőshalom, Fábiánsebestyén, Zalota, melyek kétségtelenné teszik, hogy az Alföldön határozott keretek között élő szkita kultúra létezésével kell számolnunk. A vizsgálatok eddigi eredménye szerint amíg a La Tène a keltaság civilizációjának bélyegeit viseli magán és a nyugati hatás eredményeként ítélendő meg, addig a szkita kontinentális, keleti eredetű. Az időrendi egymásután a szkítákat juttatja területünkön az élről a Kr. e. VI. századra helyezi megjelenési idejüket, míg a keltákat, a nyugati ellenhatást, a Kr. e. IV. századnál előbbre nem viheti. Ilyenformán a bronzkorszakot követő idők kronológiája nagyjában így alakul:

Preszkita idők: 14. (Kiskőszeg, Szentes—Vekerzug, Csongrád—		
Vendelhalom	— — — — —	Kr. e. 900—600
Szkítakor (Csanytelek, Fábiánsebestyén, Kistóke)	— —	600—300
Dák-keltakor. (Kishomok, Jaksorpart, Zalata)	— — —	300—200

A Kr. e. III. században fellépő, de még keleten megmaradó szarmata törzsekkel és a pontusvidéki hellenizált görög kultúrközpontokkal való viszonyát a délolaszországi szkítáknak, több munka vizsgálja. Ezekből egy trák-géta kultúrának képe rajzolódik ki, amely a Kr. sz. előtti századokban a Kárpátmedencére s az azt közvetlenül övező területekre, Erdélyre és Lengyelország délnyugati részére terjed ki.

A Kr. u.-i első négy évszázadot szarmata-korszaknak nevezi a régészet. Kultúrája több rétegű. Az alapréteg, mint *Párducz* megállapítja, minden bizonnyal az ősi *kelta* és a vele egyidős *dák*. A két nép ezen a területen egymással keveredve élt ebben az időben. Erre települ a keletről betörő új, uralkodó népelem, a *szarmata-jazig*. Megjelenésének ideje a felsőpusztaszeri és jakabszállási leletek alapján Kr. u. 50 tájára tehető, de igazán érezhetővé a század végén válik. Sajátos műveltségére itt többirányú kultúrhatás nehezedik. Ilyen a római provinciális, később a germán, melyek mellett az ősi kelta és dák is kimutatható.

Ez a lovas, harcos nép szkita módra él s két elemből tevődik össze: uralkodó szarmatákból és szövetséges jazigokból. Ez utóbbiak a földet fedő réteg. Valami olyanféle tünet tapasztalható, amilyen a honfoglaló magyarok esetében: harcos elem és földmivelő réteg, melynek sorsa egyező a magyar jobbággyával. A viszony azonban hamarosan megváltozik; az uralkodó szarmaták kiszorulnak a Tisza alsó és középső folyása vidékéről s a területet ez a földhöztapadt jazig népelem foglalja el.

Irodalmi forrásaink nem tesznek ugyan említést róla, de régészeti leletanyagunk a mellett tanúskodik, hogy a jazigok a III. század végén

erősen germán kultúrhatás alá kerülnek. Még a hún beözönlés előtt germán település is következik be és nemzetiségi keveredést hoz létre.

Úgy tudtuk, hogy a húnok és az utánuk következő hódító germánság megjelenése egy csapásra eltünteti ezt a sajátságos népelemet területünk történelmi színpadáról. A leletek arról tanúskodnak, hogy a hún nem irtja ki a bennszülött lakosságot, hanem meghagyja a helyén és fölébe rétegeződik. Ha helyesen akarjuk rekonstruálni területünk nyolc évszázados népmozgalmát, úgy a Kr. sz.-t megelőző és az azt követő századokban sokkal nagyobb mértékben kell számolnunk az őslakossággal és kultúrájával, mint eddig tettük. Ez a sajátságos földhözsimuló, a politikai viharokkal dacoló népelem összeötvözi a preszkíta, szkíta, kelta, szarmata, jazig, germán töredékeket, hozzáán a földhöz, átveszi az őslakó szerepét s egy olyan kultúrát alakít ki, amely átvesz ugyan minden irányból érkező kultúrhatásokat, azokat azonban úgy formálja, hogy eredeti formáira alig-alig lehet ráismerni.

Településünk szétválasztása ezért a koraközépkorban, de a kő-, réz- és bronzkorban sem igazodhatik éles határvonalak szerint. Mindössze annak megállapítására szorítkozhatunk, hogy ilyen, vagy olyan új népelem kultúremlékeivel találkozunk régészeti emlékműanyagunkban, mert mint láttuk, vele egyidőben egy másik is él ugyanazon a vidéken, amely a maga külön életútját rója, idomul, változik, pusztul, gyarapszik a körülmények és viszonyok hatása alatt. A szarmata-jazig-germán népek *összeolvadására* irodalmi forrásink is rámutatnak, de közös vonásokat őriztek meg kultúrjavaik is.

A vármegye különböző részeiből előkerült avar anyagban a hosszú fejlődés alakjaival találkozunk. Megállapíthatjuk, hogy ebben a népben is nagy az arisztokratikus hajlandóság. Társadalmi rétegeződése megfigyelhetően rajzolódik sírmezőiben. E sírmezőkben három évszázad politikai és gazdasági viszonyai tükröződnek az emlékműanyag módosulásában és temetési szokásai átalakulásában. A fokozatos hanyatlás bizonyítékait látjuk e temetők elszegényedő leletstatisztikájában. Nagy Károly és Kis Pipin 711—796. évi hadjáratának nagy sikere csakis ezzel az erős bomlással magyarázható, különben a frank hadseereg sem boldogult volna azon a terepen, ahova fél évezreddel előbb a római légiók sem merészkedtek. Nyilvánvaló, hogy az avar birodalom a VIII. század végén már tökéletesen megérett a pusztulásra s a szétesés a frank támadás *nélkül* is hamarosan bekövetkezett volna.

Egy ilyen feloszlásról regélnek avar sírmezőink emlékműanyagváltozsukkal, de embertani adataikkal is: az államalkotó elem felmorzsolódásáról, egy felszínesebb kultúra kialakulásáról. Története utolsó századában ez a nép már csak külsőségeiben avar, lényegében közelebb áll ahhoz a népelemhez, amely semmi közösséget sem érez a politikai állammal. Ellenkező esetben el sem tudjuk képzelni, hogy egy ilyen nagy hatalmat, amely csupán Csongrád vármegyében 43 nagy településsel rendelkezik, olyan végzetesen érinthessen egy külső támadás. Emlékműanyagunk stílusának romlása, anyagának elszegényedése felhígulásról és politikai öntudatbénulásról, etnikus elváltozásról regél s teszi logikussá, hogy nemzetiségi visszahatás esetével állunk szemben. Ez a rusztikum pedig

ugyanaz, amellyel sem a hún, sem a germán nem boldogul s nem tudta felszívni az avár sem, hanem maga hígult fel benne.

Az elmondottakból újszerűen csenghet ki az, hogy a fő szerepet játszó népek településtörténete *mellett* állandó kíséretként egy másik népelem csendes életének akkordjai szólalnak meg. Különösképpen újszerűen hathat két okból is. Először, hogy a föld népe kialakulásának gyökerei időszámításunk előtti korszakokig vezettek vissza, másodsor, hogy következetesen kerültük a szláv kitétel. Régészeti emlékanyagunk útmutatása nyomán, célzatosság nélkül nem juthatunk más eredményre.

Kétségtelen, hogy a föld népe a hunjárás előtt is éppen olyan kevert, mint utána. Utalunk a bronz korszak nagy ethnikus elváltozásaira, majd az illir-kelta előretörésre. Ez a kelta nép műveltségben, nyelvben, egész lelki habitusában más, mint az előtte való keleti bronzműveltségé, vagy a szkíta népeké, avagy az utána következő jazig-szarmata elemé, de hogy egymást nem zárják ki tökéletesen, sőt egymásból származó keveredés létrehozói, arra éppen a régészeti emlékanyagunk torquesei az erőteljes bizonyítékok.

Az avar bukás után megfordul még a Tisza völgyében Krum bolgár kagán is, de népe nem hagyott hátra felismerhető emléket. A *bevonuló magyarok* vegyes népelemet találtak itt, amelynek összetételére az elmondottakból következtethetünk. A honfoglalás és a vezérek kora területünkön sajátosságosan van képviselve. Mintha a szarmata idők temetkezési szokásai és elkülönülései kelnének életre. Családi sírhelyek, néhány síros temetkezési helyek. Mintha külön szállása lenne a hódító-nak s külön lakótelepe a meghódítottak. Előbbi kicsi, de sűrűn helyezkedik el a nyílt mezőkön, legelőkön, utóbbi népes s csak annyira lepi el a tért, amennyire azt a földrajzi viszonyok lehetővé teszik, vagy egy már kialakult megülés fejlődése előmozdította. Ha e két rajzot egymásra vetítjük, igen sajátosságos kartografiai képet nyerünk. Vannak *falvak* és vannak *szállások*. Egyikben igen vegyes régészeti anyag, a másikban egységes kultúrképet nyújtó, jellegzetes szokások és lelettárgyak beszélnek arról, hol kell keresnünk a politikai hatalom hordozóit s hol azokat, akik tömegükkel az eseménytörténetnek passzív hordozói.

Külföldi felfogás szerint mindazok a leletek, amelyeknél hullámvonalas díszítésű edények, halántékgyűrűk, sodrott nyakpercek (torquesek), gyűrűk vannak, *szláv* eredetűek. Ugy véljük, nincs messze már az az idő, amikor erre a kérdésre is kielégítő felvilágosítást nyújthat az archaeológia. Mária a leghelyesebb úton halad akkor, mikor leletanyagát három csoportra osztja: I. Honfoglalási, II. Árpádkori és III. Középkori anyagra. Ez osztályozásban a legfőbb szerepet a sírmezők leletstatistikájának módosulása, változása és egymástól eltérő jellege játssza. Már kezdetben feltűnt, hogy jellegzetes honfoglaláskori temetkezéseink milyen kis kiterjedésűek, mennyire nem igazodnak meglévő telepekre, vagy nagyobb településekre alkalmas helyek szerint, hanem inkább napsütötte sztyeppesi síkon, puszták és nyílt gerincvonulások vízjárás ellen védett emelkedései szerint alkalmazkodnak. Ilyen helyeken is azonban mindig néhány sír kimeríti a sírmezőt. Mintha kisebb-nagyobb családok temetkező helyei volnának csupán. Ilyen apró familiáris sírhelyek minden határrészen szétszórtan gyakran találhatók, mindig az

egykorú falvak hálózata között és sohasem a nagy település közepén, illetőleg annak sírmezőjében.

Embertani vizsgálata is e csontvázaknak azt igazolja, hogy ha nem is merőben ellentétes, de sok jellegzetes vonásban elütők ezek a vázak a többi, nagyobb sírmezőkből előkerült és más leletanyaggal rendelkező, szegényebb sírok vázaitól. Erős mongoloid jellegek mellett turanid és keletbalti jellegeket lehet kimutatni. A vázak nagyrésze az europa-szibírid rasszból valók, melyhez az ugor népek nagy része tartozik.

A honfoglaláskori magyarság politikai szervezetét ismerjük, társadalmi rétegződéséről is vannak helyes fogalmaink. Mégis a mi esetünkben is rákényszerülünk bizonyos átértékelésre abban az értelemben, amelyben az előbbi koroknál tettük s az uralkodó nép kultúrájával mellett észre kell vennünk azokat a tényezőket, amelyek nem a honfoglalók sajátjai, hanem a földet fedő őslakosságé. Ez az átértékelés már a háború előtti években kezdetét vette és eredményei üdvösen éreztetik hatásukat. A vármegye árpádkori temetőiben hozzájárult a kép megváltoztatásához és helyes fogalmak szerzéséhez.

A régészeti emlékeink beszél a letragikusabban arról a pusztulásról, amit a tatárjárás jelent. Iszonyú kataklizma volt ez, amely szinte derékban töri ketté az addigi sírmezők krónikáját. Ugyanigy a török világ is. Egy-egy ilyen katasztrófa a minket megelőző népek életében pusztítólag hatott, mi új életre támadtunk. Ennek is megvan a jól felismerhető törvényszerűsége, amire később mutatók rá.

A török uralom alól felszabadult városaink lényegére a legszemléletesebb kifejezést *Szekfü* Gyula használja, amikor „paraszttelpek”-nek mondja őket. Nem az a jobbágyfalu többé, amilyen a mohácsi vést megelőző időben tucatjával található s földesúri hatalom védelme alatt élte kezdőleges társadalmi életét. Jól megfigyelhető, hogy a vármegye társadalmának fejlődését a XVIII. század elején is még a felekezeti szabja meg. Ez sokkal erőteljesebb irányítója az erkölcsi életnek, mint a nemzeti öntudat. Foglalkozásra nézve mezőgazda, nagyon kis hányada kézműiparos a lakosság. Nem él földközösségben, hanem kinek-kinek megvan a háza, s ha a házhoz tartozó föld még nincs is a tulajdonában, de minden rajta lévő ingóság magántulajdona. Népünk ekkor úrbéres sorba tartozik, de ez az egyformaság csak látszólagos. Az osztályon belül rétegződés következik be idők folyamán, s az elkülönülés igen öntudatos. A szétválásnak mélyreható következményei lettek egy század leforgása alatt: a kérdéskomplexust alföldi munkáskérdésnek s kubikosügynek szoktuk mondani.

Az történet ugyanis, hogy jóllehet úrbéres paraszttársadalmunk az egyik jogos támadást a másik után intézte rendi alkotmányunk bátyái ellen s a nemesi előjogokkal szemben állást foglalt, mégis maga a kifogásolt élvek szellemében rendezkedett be: ugyanazzal az önzéssel, röghözkapaszkodó anyagiassággal intézte ügyeit. A városi közületek és egyház-községek civis-társadalmi egy pillaaatra sem feledkezett meg újabbkeletű szerzett jogairól és szembehelyezkedett minden alulról feltörő népréteggel. Időszakonként elért sikereit kiaknáztta, de nem az egyetemes néptest, hanem kizárólag a telkes gazda javára. Megtehetette ezt már csak azért is, mert a városi közigazgatás az ő kezében volt s határozatait kizárólag

a maga érdekei szerint fogalmazta. Rendi alkotmányunk minden hibáját örökölték e parasztvárosok.

Ennek egyedüli magyarázata az, hogy társadalmunk egész berendezkedése a legtisztább kapitalista elvek értelmében történik. Vezető civis rétegünk nem elégszik meg csupán szükségletei kielégítésével, hanem nyereségre törekszik szervezete egyetemenben is. Nyereségre először a püszták kihasználásával, majd szántója hozadékának emelésével oly módon, hogy birtokát minden áron növeli. Mindez nem meríti ki a kapitalizmus fogalmát, de ha megfigyeljük, hogy a városok, községek vásártartási jogokat szereznek, önmaguk kezdeményeznek vállalkozásokat, hús- és italmérő jogokat árendálnak, vámokat haszonbérelnek, hogy következetesen nemcsak egyeseket, hanem egész társadalmi rétegeket alacsonyabb jogi és vagyoni helyzetbe kényszerítenek, mert a gazdáknak a munkaerőre szükségük van, mint egykor a nemesi birtokoknak, a sombarti értelemben vett teljes kapitalizmus képét nyerjük már akkor, amikor ez a világrend nyugaton is csak a kezdet stádiumában van. Ez a magyarázata, hogy miként a tőkegazdálkodás egyoldalúságának megvan a következménye ipari téren és szociális mozgalmak szülőkévé lett, éppen úgy a birtok, a földgazdálkodás egyoldalúsága, az úrbéreseknak titkolt kiváltságokon alapuló, önző tevékenysége parasztszocializmust eredményez az ország tisztántúli részeiben.

Mindezt akkor értjük meg jól, ha megvizsgáljuk a XIX. század derekán, a jobbágyfelszabadítás után folytatott paraszti birtokpolitikát. Azt tapasztaljuk, hogy az időnkint kiosztásra kerülő földekből, mivel azok az egykori úrbéres gazdatársadalom egyeteméé, amelyért az úrbéresek fizették előbb a taksát, csak azoknak juttatnak, akik e rétegnek tagjai. A városi tanács tehát a társasági elv alapján azt csinálja a határrészekkel, amit jónak lát. Nincs beleszólása senkinek, csak a részes telkes gazdának. A zsellér, szőlőkapás, béres, cseléd *nem* birtokos, így nem is részvényes. Ha tehát az addig legelőnek használt határ kiosztás alá kerül ekés művelés céljára, csak az kap belőle, aki szerződés és teherviselés szerint — ez a befektetett tőke, szerzett jog, ösfoglalás — arra jogosult, mégpedig a befektetett tőke arányában. Ez a legtisztább kapitalizmus, amelynek természetes gyermeke a parasztszocializmus és mezőgazdasági munkáskérdés!

Hogy ilyen körülmények között milyen a helyzet a vármegye szociális, közegészségügyi és kulturális viszonyaiban, arra minden magyarázatnál beszédesebben világítanak rá az 1930. évi népszámlálás adatai. A két törvényhatósági jogú várossal (Szeged és Hódmezővásárhely) együtt a vármegye területe — Horgos nélkül — 601.516 kat. hold, illetőleg 346.210 hektár. Ezen a területen, a voltaképpen vármegyében 148.520, Hódmezővásárhelyt 60.342, Szegeden 135.075, összesen 343.942 lélek élt. E népességből 138.831 lélek külterületi, más szóval tanyai. Az országnak átlagban 19%-a él külterületen, Csongrád vármegye esetében ez az arány a 40% fölé emelkedik még akkor is, ha Szeged és Szentes valamivel kedvezőbb adatait is számításba vesszük. Magának a vármegyének a lakóiból 47% él a tanyák között!

Hogy ez nem egészséges állapot, ezt főként akkor látjuk, ha valamennyire számbavesszük azt a hatást, amelyet ez a települési rendszer az életviszonyok kialakítására gyakorol. Csak egy kiragadott példát

a statisztikából: a csongrádi járásban 4326, a kiskundorozsmai járásban 3452, a mindszei járásban 2595, Csongrád városban 2848, Hódmezővásárhelyt 5239, Szegeden 8520, Szentesen 2285, összesen 31.265 hat évnél idősebb analfabétát talált az 1930. évi népszámlálás. Emellett már eleve meghatározza a termelés rendjét és jövedelmezőségét az a körülmény, hogy a tanyavilágot a legjobb indulat és nagy erőfeszítés mellett sem lehet a megfelelő úthálózattal ellátni, még kevésbé egészségügyi, közigazgatási szervekkel és gazdasági intézményekkel felszerelni!

Csongrád vármegye az első világháború előtt két külterületi határ-részt községesített. Egyik a történelmi nevezetességű Pusztaszer, másik a szentesi, Hunyadi Mátyás korabeli Kiskirályság. A háború után ez a tevékenység folytatódik Baks, Cserebökény, Felgyő községesítésével. A tennivalókat illetőleg szükséges még néhány szóra visszatérni a háború előtti állapotokhoz. Láttuk, hogy társadalmunk lelki és szervezeti eltorzulásához hozzájárult paraszti néprétegünk mélységes individualizmusa, önzése és kapitalista életszemlélete is. Így a szegények és gazdagok közötti ellentétek igen kirívóvá váltak. A vagyon birtokosainak hedonista és utilitarista életfelfogása éppen úgy eluralkodik a XIX. században ennek a vármegyének paraszti lakosságán is, mint az ország egyéb részeiben élő más néprétegen. Ennek a szokásaiban konzervatív, életszemléletében individualista társadalomnak már kezdettől fogva egy éppen olyan népes, de vitalitásában erőteljesebb elem a természetes ellenlábasa: a kubikus és mezőgazdasági munkás, a régi zsellérek és szőlőkapások leszármazottjai. A vármegye népének zömét ők alkotják. Az igazság értelmében járunk el, ha vizsgálódásainkat a szegény emberrel kezdjük, megfosztva gazdatársadalmunkat az elsőségtől. Pedig közvéleményünkben az a hit tartja magát, hogy csongrádmegyei népességünk 70%-a a kiskgazda. Ebből csupán annyi igaz, hogy ennyi, sőt ennél is több, aki mezőgazdaságból él, de hogy valamennyi kiskgazda lenne, az merőben téves. Kik is voltaképpen a kiskgazdák, akikről a harmincas évek óta annyi szó esett? A statisztika arról győz meg, hogy ez a népréteg sokkal kisebb, mint amekkorának a köztudat ismeri. Ezzel szemben annál nagyobb a mezőgazdasági munkásokból, kubikusokból és kétkézi napszámból élő szegény emberek száma. Egyik szociográfusunk becslése szerint az egész ország kiskgazda társadalma alig tesz ki 150—180 ezer családot, ami többgyermekes hajlékokat véve tekintetbe és a becslés legmagasabb értékeit alkalmazva is csupán 900.00 lelket tesz ki: az össznépszségnek tizedét sem adják! E megállapítás vonatkozik Csongrád vármegyére is, amely a testéből kiszakadt másik két törvényhatóság nélkül az ország tipikus mezőgazdasági munkás megyéje. Helyzetére több jelentős szociográfiai munka mutat rá.

A 188.505 hektáron a népesség 148.529 lélek. A népsűrűség 1930-ban 78.8. Lakosságának $\frac{1}{4}$ része kubik földmunkából él. Egyes helyeken, mint Kiskundorozsmán, más elem is csatlakozott a kubikus munkássághoz, azok, akik normális időkben téglavető és cserépmunkára szegődtek el országszerte, kora tavasztól késő őszig. Amint Csergő Károly mondja, az a helyzet, hogy „a gazdagon termő Alföldön a gazdasági munkásosztály jelentékeny százaléka, a viszonyok sajátságos fejlődése folytán, elvesztette a biztos, nyugodt megélhetés előfeltételeit és súlyos gondok között

és bizonytalanságban néz a jövő felé." Szegénységünk törzsét azonban mégsem a kubikus osztály alkotja: ez csupán a munkanélküliek zömét szolgáltatja. A fő tömeg a mezőgazdasági munkásság és gazdasági cselédség! Az 1928. évi mezőgazdasági biztosítási statisztikai felvétel az országban 778.000 földnélküli mezőgazdasági munkavállalót tüntet fel, akikhez az öt holdon aluli törpebirtokost és kisbérlok népes rétegét hozzászámítva, a szám az egymillió fölé emelkedik, de a kubikus nélkül is több, mint a kiscgazda! Észre kell vennünk az elmondottak nyomán, hogy a szegénység nagy számának okait hol kell keresnünk: egykori úrbéres társadalmunk kapitalista szellemében s önkormányzatának nagy individualizmusában.

Különleges jelentősége van ennek éppen Csongrád vármegyében, amelynek városai csupán szervezetükben városok, egyébként megmaradtak azoknak a kapitalista szellemű nagy telepeknek, amilyenekké a XVIII. század folyamán kialakultak. „Nagy- és középbirtokosaink nem minden esetben tanúsítanak szociális érzéket akár a város közügyeiben, akár alkalmazottaikkal szemben“ — állapítja meg Weis István 1936-ban. Pedig városaink lakosságának túlnyomó többsége a szegénységből telik ki. Összetétele vegyes, jellege azonban ebben a vármegyében mindenütt agrár. Nemcsak Szentese és Csongrád, hanem önálló törvényhatóságainké is. Hódmezővásárhely szakasztott mása Szentese; csak kettőzött méretben, a bajok és hiányosságok ott tehát fokozottabban jelentkeznek. Agrár jellegű Szeged is, jóllehet az iparosodás az elmúlt évtizedek alatt e városban nagy léptekkel haladt előre. E városokban a társadalmi és gazdasági berendezkedés akkori alakja leginkább a napszámosokat, mezőgazdasági munkásokat és egyéb kétkézi foglalkozást űző népet sújtotta. Azokat, akik a mezőgazdasági bérmunka idényjellege miatt a legnagyobb bizonytalanságban tengették életüket amugy is, mert az aratórész elmaradása valósággal nyomorba döntötte az egész családot.

Összegezve az elmondottakat, meg kell állapítanunk, hogy a kiscgazda osztály lényegében nem akkor határolódott el olyan élesen a szellérségtől, amikor a jobbágyrendszer megszűnt, hanem már a XVIII. század elején. Az azóta lezajlott két évszázad alatt egyre fokozódott a bajok népjóléti jelentősége, mert bármilyen nagy erőt is képvisel az ipari munkásság, a mezőgazdasági munkásosztály számra nézve jóval meghaladja ezt. Csongrád vármegyében pedig lényegében csak vele kell számolnia szociális politikánk. Ilyenformán logikus, hogy társadalmi és gazdasági életünknek legelső kérdése a mezőgazdasági munkásság helyzete.

Igy festett a helyzet a második világháború kitörése évében.

Zalotay Elemér

Főbb irodalom:

Zalotay E.: Csongrádvármegye társadalomrajza és általános ismertetése. Bpest, 1938.

Banner J.: Békés község területének története a honioglalásig. Részletes irodalmi utalásokat lásd Banner: Régészeti kutatások Békés megyében. Gyula, 1940.

Banner J.: Az első alföldi paleolitikus lelet. Dolg. Szeged, 1936.

- Roska Márton*: Az ősrégészet kézikönyve I. kt. 327—330.
- Tompa F.*: A szalagdíszes agyagművesség kultúrája Magyarországon. Arch. Hung. 1929. — *Hillebrand J.*: Magyarország őskőkora. Arch. Hung. 1935.
- Hillebrand J.*: A pusztaisvánházai koraréz kori temető. Arch. Hung. 4. 1929.
- Zalotay E.*: A Körös—Tisza—Maros vidékének betelepülése és népi összetevődése az idők folyamán. 1938.
- Patay Pál*: Korai bronzkori kultúrák Magyarországon. Bpest, 1938.
- Zalotay E.*: Csongrádvármegye őskori települése. 1932.
- Márton L.*: Szkita sírleletek Gyöngyösön. A. É. 1908. 37.
- Párducz M.*: Szkítakori leletek a szentesi múzeumban. A. É.
- Fellner N.*: A zöldhalompusztai szkítalelet. A. H. XV. Bpest, 1934.
- Hunyady Ilona*: A kelták a Kárpátmedencében.
- Gallusz S., Horváth T.*: A legrégebb lovasnép Magyarországon. Bpest, 1932.
- Külföldi és hazai bibliográfiája a Kr. e. III. sz. körüli korra: *Párducz M.*: A szarmatakor emlékei Magyarországon c. műve első fejezetében és annak jegyzet-rovatában.
- Alföldi András*: Leletek a hún korszakból és ethnikai szétválasztásuk.
- László Gyula*: Adatok az avarkori műpar ókeresztény kapcsolataihoz. 1935. — Újabb keresztény nyomok az avarkorból. Dolg. 1940.
- Niederle*: A szlávok Magyarországon.
- Malán M.*: A X. századbéli szentesi csontmaradványok embertani vizsgálata. Folia Arch. 1941.
- Bartucz L.*: Hevesi honfoglaló magyar csontváza. F. A. 1939.
- Moravcsik Gy.*: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. Szt. István Évk. 1938. 173—217. l.
- Zalotay E.*: Területünk a magyar élet első évezredében. 1938.
- Váczy P.*: Magyarország/kereszténysége a honfoglalás korában. Szt. István Évk. 1938. 215—265. l.
- Széll Márta* értekezései a szegedi Dolgozatokban és a Folia Hung.-ban (1941—1943).
- Csergő Károly*: Az Alföld problémái. Bpest, 1931.
- Ecseri Lajos*: Telepítési ügyünk. Bpest, 1899.
- Vadnay Andor*: A Tisza mellékéről. Bpest, 1900.
- Zalotay E.*: Társadalmunk a második évezred küszöbén. Bpest, 1938.
- Weis István*: A magyar társadalom. Bpest, 1936.
- Ecseri Lajos*: A magyar földműves nép munkája. Szentes, 1930.

UJRA KAPHATÓ!

JUHÁSZ GYULA ÖSSZEGYÜJTÖTT VERSEI

A 400 oldalas, műnyomó papíron készült könyv a nagy költő életében megjelent verseköteteinek teljes gyűjteménye.

SZUKITS KIADÁS, SZEGED

Békebeli kiállítás! — Ára kötve 40 forint

Szentesi gyermekvilág a 18. században

Miképpen nevezték Gyermeküket nagy részént a Szülék, az Oskolába járatás idejéig

Az alföldi települési képződmények történelmi életet csak a XVIII. század elején kezdenek élni. Az alföldi nagy városok XVII. századbeli képződmények, török uralom alatti alakulások. Így Szentes is. A határrészek nevei őrzik az elpusztult, Szentesbe olvadt falvak emlékét, melyeknek lakói a török elől mentve magukat, sarcot könnyebben viselni, tömörültek egy nagyobb helységbe.

Sajátos, önálló, zárt életükben egyéni vonások jellemzik e városok kultúráját. Elégé ismeretlen területe még a történelmi és néprajzi tudományoknak a 18. század alföldi nagy falu-városa. Ebből a kultúrából egy pillanat-felvételt közlünk alább abból a közreadatlan, vasládában őrzett, egykorú *Krónikából*, melyhez hasonló bizonyára nem egy Ekklesia vasládájában várja a felfedeztetést.

Ez a *Krónika* Szentes város történelmének, városá születésének hősi korában íródott. 1748-ban kezdte meg az írását Béládi István káplán és felsőparti tanító. Ő az 1700-tól való dolgokat írta meg, ami egy fél évszázad alatt történt a községgel, egyházzal, hazával. 1764-ig Gál István prédikátor folytatta a *Krónika* írását, majd utána Kiss Bálint prédikátor 1825-ig. Ettől fogva nem akadt prédikátor, ki méltónak találta volna e nemes munkát utódok okulására folytatni.

Hihetetlenül gazdag dokumentuma ez a hatalmas, 604 oldalra terjedő, folió kötetben kézzel írott munka a független életközösségre kárhozott (!) alföldi falu-város mindennapi életének. A művelődéstörténet kutatói, néprajzkutatók, várostörténetírók, egyháztörténészek, mind megtalálják benne, amit keresnek.

Íme egy részlet!

Megszületvén a kised, egy kis ruháskába bé takarva félre tette a Bába — itt sírdogált, míg az anya körül dolgát végezte. Az anyát le fektetvén, mikor már a gyermek a fázás miatt szinte meg kékült, meleg ferdőbe tette, meg mosogatta, és az utána meg törölvén, vajjal meg kente, hogy, amint szokták mondani, a Pogány bőre könnyebben le mennyen, lehet gondolni, hogy ha kivált avas a vaj, milyen kedvetlen érzést okozhatott ez a kis dednek — ezzel addig barált a Bába, hogy a gyermeknek a fázás miatt az álla is vatzogott ekkor bé pólálta kezeit lábait faslival úgy össze kötözte, hogy a fején kívül egyebet nem mozgathatta. Hanyat fektette, az Anya lábához tette, és így kellett neki 4—10 óráig lenni. Akkor ismét kibontotta, meg füröszötte s megint le kötözte, s megpróbáltatták velle a szopást, s ha az Annának még teje nem volt, valamejik közel lévő szoptatós asszonnyal jól tartatták, — két három nap mulva az Anya dunnába bé kötözte, maga melié fektette, mellyben télen a meleg házbann, nyáronn meleg időben úgy fel hevült, hogy szinte görgött rőlla az izzadság. Eleget sírt a szegény rab tsejsemő, de sírásának okát senki sem értette. — Az Anya szoptatta — ha e nem használt, mák levét adott neki, vagy opiumot — vagy pedig a böltőbe tetette ott egy éretlen gyermek addig ringatta, míg a gyermek el szédülvén el aludt — Ha a gyermek egésésenek láttatott, 4—5 napig késtek a kereszteléssel, de ha gyengélkedett, rökton vitték kereszteltetni, akármí rossz idő volt, még pedig sokszor nem gondolván előre a szülék, tsak valami kis ruháskába takarták azt bé, és valami nagyotska gyermeknek főkötőjét tették a fejére, mellyben annak fél ökölnyi feje tsak úgy lötyögött és semmi melegséget nem tartott, egy keszkendőli ugyan terítették rá, de úgy hogy ennek is kevés haszna volt.

Néha az ilyen gyengélkedő kisdedekeket a Parochiánn kereszteltették meg a Lelki Pásztorral, de ha csak lehetett, a Templomba kereszteltette az ilyeneket is a Bába, hadd lássák, milyen sok gyermek születik az ő kezében. — Az Isténi tisztelet alatt, kivált mikor télelenn Magyarázat is vólt, a mellyiknek vékony takarója volt, össze fázaott, az után a keresztelő helylyre vitték, melly a templom közepein olyan helylyen van, a hol a szél leg inkább érheti, itt mikor ki bontották, a már egészen el hült vizzel meg öntődött, egészen által fázott a kiseded, melly mennyire árthat egy olyan kis gyermeketske egészségének, a ki most jött ki az egyforma melegségből, lehet gondolni! — Ha kereszteléskor a főköttő madzagát a Bába meg nem tudja oldani, tsak hátra vonnya azt, majd meg fojtván a kisededet. — Ha a templomban sírt a kiseded, a bába motskos ujját a szájába tette, hogy kinnyában rágja azt, mint a szökött katona a golyóbist, mikor vesszőzik. Haza vitetvén az elfázott gyermek, alszik fél nap is és sokszor tsak a nagy fázás után következett forróságból származott nyavaja által serkentetik fel. — Amikor belé áll a nyavaja törés, s el sem hagyja, míg el rongált testéből ártatlan lelke ki nem szakad.

Nézzük tsak meg a holtak Lajstromát, mindjárt szemünkbe fog tűnni, melly sokan halnak meg a tsetsemők közzül minden Esztendőben a nyavaja törésben, kik nagy részént a helylytelen vélek való bánásnak áldozatai.

A kisededet az Annya rendesen Esztendeig szoptatja; ha nem közbe közbe kaptják az ételre, elsőben is annak az ételnek a levéből adván néki, mellyet a Kereszt Anyák küldenek. Az után pedig téjjel pépet főznek nekik lisztből, vagy pedig tejes kenyeret adnak enni. Ez okozza osztán a sok gilisztás gyermeket, kik el sáppadván, el fonnyadván 2—3 esztendős korokban elhalnak. Míg a gyermek jární nem tud, leg inkább dunnába takarva hordozza az anya, vagy kis leány dajkátska által hordoztatja, ugyan ezenn dunnával bé takarva kötözik le a böltöskébe. Ezt a gyermek tsak nem minden nap meg vizellvén, kivált a mellyiknek gondatlan Annya vagy dajkája van, lehet gondolni mitsoda döglétes levegő veszi körül a kisededet élete első esztendejében és menyire huz ez a Hottentoták szokásához, kik az ő kisdedeiket először sirral békenik azután pedig marha ganéjjal. E miatt lessz osztán sok kiseded, kivált a mellyiknek a vére is már hajlandó reá, ótvarassá, koszoszá, rühessé, sápadttá, tseneviszetté. Sok fiatal Anyának tanátsoltam, hogy vegyen két vagy három rőf flanelt, ebbe takargassa dunna helyett kisededét, ha tisztátalanná lessz, mossa ki — de hijjába, szegénységet mutatott volna ez — a tarka dunna szebb énnél. — A szokás nagy Ur, nem könnyü ki vetni! —

Már fél esztendős korábann tud a gyermek ülni és szeretne más kální, de ez néki nem engedődik meg, mert így karton ruhátskáját, tzipőjét és strümpflitskéjét el keverné, hanem karon kell hurtzolni szomszédról szomszédre, mellyre osztán úgy rá szokik a gyermek, hogy esztendős korábann is nehezen kap a járásra, ha tud is jární, ölbe vágyik a vanda gyermek. Szerentsések az olyan kisdedek, a kiknek annyok olyan szegény sorsu, hogy ha tsak el nem megy maga is dolgozni, a gyermek fogás mellett fel aszna az álla, az ilyenek sokkal szabadabban nőnek fel — már fél esztendőre ülnek, másznak, szabad levegőbenn élnék s az ilyenekből válnak osztán egészséges, busa, minden munkára s a katonaságra is alkalmas emberek, amint ezt sok kenyerenn kukoritzán, sült tökönn nőtt kerítész gyermekekenn lehet látni.

Öltözete a gyermeknek 3—4 esztendőskoráig, egy hosszú ing, az után ing-gatya, a gatyás gyermeknek már szereznek a szülei kalapot vagy sapkát, később egy kis lajblitskát. — Leg utolsó és leg ritkább a tsizma. — Láttam több izbe olyan gyermekeket, kik egy sapkába s egy ingbe, két öklöket a hónok alá tevén egész halotti predikáció alatt mezitláb állottak a jégen. — Némelyik rá vévén az apja lajbliját, ki ült téli időbenn is a ház végihez s ott nézte a világot.

Lakó helyek a gyermekeknek télen által rendesen a patka és a kutzkó, innen ezt a szegény háznaknál tseléd háznak nevezik, s ha valamelyik gyermek ezenn kívül a házban ögyeleg, ezzel utasítódik rendes helyére: „patkára gyermek“. Nyáron által a ház eleje és vége, vagy pedig az uttza, ahol csoportonként játtzanak a porban, vagy pedig mikor a gyümölsítés éres ideje van, a szöllők felé lakók a szöllőből jövőktől gyümölsítőt kunyorálnak és így kapják a nyalánságra.

Az Anyai nyelvre rendszerint rosszul kaptják, nem a szokott néven nevezvén a dolgokat, hanem a kenyeret popának, a vizet tütünek, a gyümölsítőt bojónak, az ételt tsótsának nevezik. És a mint a gyermek hibásan, sejpesen beszél, ők is úgy beszélnek.

Vallás beli és erköltsi igasságokra nem igen szokták figyelmeztetni, — hogy az Isten az égen lakik, és a zörög, mikor menydörög, és akkor haragszik, hogy a föld az Isten kátsija, ha káromkodik, meg veri az Isten, mind ezek a főbb vallásos ideái a gyermeknek. Vagnak mind az által olyan szülék, kik a Mi Atyánkra 3—4 esztendőskor gyermekeket meg tanítják, és azt azok a kementze mellett, vagy az ágyon fejeket a takaródzóval bé takarva el is tudják mondani, s szüleiüknek testvéreiknek jó éjtzakát tudnak kívánni, de ők ezekből semmit sem értenek. — Esmertem olyan Édes Anyát, a ki 4 esztendőskor, már holmi kis notátskákat tudó, eleven eszü kis leánykájához egy estve így szól: „Édes kis jányom imádkozzunk az Istennek, úgy feküdjünk le, ládd már más kis jányok tudnak imádkozni“. No imádkozzunk hát, így szól a kis leány. Mondjad hát kis jányom: Mi Atyánk. A leány: Apám Uram. Anya: ki vagy. Leány: Én vagyok Édes Anyám, hát nem tudja kend? Ekkor az egész ház nép el nevetvén magát, fel hagyott az Anya az imádkoztatással; hanem a hogy tudta meg magyarázgatá, kinek miért kell imádkozni, s az utánn úgy bóldogult a kis jányal.

Nyáron a halotti temetésre az Anyák s Nagy Anyák el szokták vinni magokkal gyermekeiket, hogy otthon kárt ne tegyenek, de hogy miképpen viseljék ott magokat s miért szoktak oda menni, arra éppen nem oktatják, s ezért az ilyen gyermekek sok alkalmatlanságot követnek el.

Az Oskoláról és általjában a belső emberekről hibás vélekedést tsepegtetnek gyermekeiknek elméjékbe, hogy a kántor a fiu gyermeket a gödörbeviszi, a Pap a könyvével meghajítja, az oskolába a tanító megveri. Mint hogy pedig vagnak sok olyan indulatos tanítók, a kik minden igaz ok nélkül ütik verik a szegény gyermekeket, meg maradnak sokan egész életükben a belső emberek eránt való hibás vélekedésben. — Soha azokat érdemek szerént nem szeretik, nem betsüllik és még a tőlük tanult tudományt is és jó intéseket is meg vetik. Ha a gyermek kényeskedik, makranzozkodik, szó fogadatlanokodik, másokat tsufol, káromkodik, azt el hallgatják, azzal menévén hibájokat, hogy még nem értik a jó intést, nints

ideje a regulálásnak, — ha pedig tsuport för vagy a kenyeret el hánnya, azért meg verik — ha lop, tsal, azt ugy nézvén mint élelmességet, s el nézik fenyíték nélkül. Az Anyák pedig még kevesebbet gondolnak az erköltsi neveléssel, ha oskolába fel adják is nem högy segitenék a Tanítókat a nevelésben, hanem inkább akadájjozzák; kényeztetik gyermekeiket, és szidják előttök a Tanítójukat, ha az őket valamelly rosszaságokért meg fenyítik. Nem tsuda hát, ha sok a kevély tsufołodó, makrantzos, tsalárd lopó, rossz erköltsü az Ecclában. Mig Anglus Doctor Jenner fel nem találta a mentő himlőt, és mig ennek közönségessé tevését jó királyunk I-ső Ferentz nem sürgette: minden esztendőben sok 100-an hóltak meg nagy kínök közt a gyermekek közül a hójagos himlőben, sokann lettek vakokká, dísztelen ábrázatuakká — de más az ólta ha hogy a Doctorok nem restek, a szülék pedig nem hűségtelenek gyermekeikhez, alig hal meg ebben a nyavajában 5—6 esztendön által.

Közli: Nyíri Sándor

S Z Í N H Á Z

Továbbfolytatódó kísérletek a Szegedi Nemzeti Színház harmadik évében

Harmadik évéhez érkezett el Szeged Állami Nemzeti Színháza. Az első két év biztató kísérletezései után azt reméltük, hogy a harmadik esztendőben több állandóságot, nagyobb tervszerűséget, egyre magasabb színvonalra való emelkedést sikerül megvalósítani mind a műsor, mind pedig a társulat megszervezése tekintetében. Kétségtelenül történetek erre való törekvések, de az előzetes jelentésekből és az idénykezds eddigi eseményeiből azt kell látnunk, hogy ezek a jószándékú törekvések nem mindenben sikerültek.

Az elmúlt két év során a legtöbb panasza a drámaműsor és a drámai együttes ellen merült fel. Az idén új vezető került a drámai társulat élére, *Abonyi Géza*, a budapesti Nemzeti Színház tagja, a színészek szakszervezetének elnöke személyében. *Abonyi* egységesebb szempontok szerint, nemes művészi törekvésektől vezettetve szerkesztette meg műsorát, szervezte meg társulatát, mint elődje, tökéletességre törekvő szándéka azonban egyelőre nem látszik megvalósultnak.

A *műsortervezetben* kétségtelenül szerepel Shakespeare és Molière egy-egy műve, a műsorba felvett többi szerző és

a darabok kiválogatása azonban közepeszerűségre mutat. A műsorpolitika szűk-sége alapelveit, a magyarságot, az európaiságot, a tökéletes korszerűséget nem találjuk eléggé határozottnak, hangsúlyozottnak és egyenletesen elosztottnak a bejelentett műsorban. Különösen a nemzeti irodalom klasszikus és modern műsorának fejletlenségét kifogásoljuk a színház tervezetében.

A *drámai együttes* igen népes, ennek ellenére hiányosságai vannak. Míg egyes szerepkörökön, különösen a nőknél nagy a zsúfoltság, addig másutt, különösen a férfiaknál nagyok a hiányosságok. Ennek következményeként tekinthető, hogy az igazgatóság mindjárt a szezon elején vendégszereplőt kényszerült szerződtetni egy fontos szerep eljátszására, holott előkelő színvonalú, önálló szegedi drámaegüttes kifejlődésére csak akkor számíthatunk, ha tagjainak sorsa egészen Szegedhez lesz kötve.

Az *operaegüttes* szólóénekesi gárdájával kapcsolatban körülbelül ugyanazok a kifogások hozhatók fel, amik a drámatársulatnál: túlszervezettség egyes szólamoknál; például a bariton és basszus szólamnál, nem kielégítő megoldások másoknál. Nyitott kérdés például,

hogyan sikerült-e a szoprán szólamot megerősíteni és a Simándy távozásával meggyengült tenort, Megyessy beígért szerződötetésének a jelek szerinti elmaradása folytán teherbíróvá tenni?

A kétségtelenül nem elsőrendű fontosságú, de elengedhetetlenül szükséges operettműsor összeállításában mindjárt a szezon elején kapkodás jelentkezik. Két fontos szerepkör, az énekes primadonnai és a bonviváni szerepkör betöltését teljesen figyelmen kívül hagyták, holott a vendégszerepő-rendszer itt sem kielégítő megoldás. Jelenlegi költségvetési kerete mellett a színháznak feltétlenül gondoskodnia kellett volna ennek a két szerepkörnek a betöltéséről a társulati részlekek egyenletesebb elosztása révén.

Általában kétségtelenül megállapítható, hogy az operaegyüttes túlméretezett a színház másik két részlegének, főleg a drámai részlegnek rovására. Ezen a bajon a jövőben csak úgy lehet majd segíteni, ha a drámai társulat az operával egyenlő hatáskörű és erélyű igazgatót kap.

*

Az *idénykezdés* a *Liliomfi* előadásával nem kapta meg azt a nyomatékot, amit az ilyen esemény, különösen új vezető bemutatkozásakor kíván. Nemzeti klasszikusaink valamelyik élvonalbeli műve alkalmasabb és kívánatosabb lett volna a harmadik év nyitányául. Végeredményben azonban elfogadjuk a Szigligeti komédiáját, mert vígjátékirodalmunk egyik korszakát és stílusirányát reprezentálja. A *Liliomfi*, mint általában a kitűnő dárabíró-mesteremberek művei, csak vázot, keretet ad s ezeket a kereteket a színészeknek kell játéktartalommal feltöltenie. A darab születésének idején, egy évszázaddal ezelőtt, a nagy színész-nemzedék idején ez szinte stílusirány volt. A szegedi színház rendezője (Abonyi Géza) és színészei méltó módon a klasszikus nagy nemzedék aktoraihoz megtalálják és sikeresen alkalmazták a darabhoz a megfelelő játékmódot. Jőkedvű, gátoatlan komédiázásuk igazi színház volt a javából. Az előadásnak talán néha ez is ment a kárára, ez az áradó jókedv, ez az elragadó színpadi hancurozás, mert olykor, különösen *Liliomfi* és *Szellemfi* párhuzamos jeleneteiben túlsufoltá tette a játékokat.

A *második prózai előadás*, a Steinbeck—Kaufman-féle *Egerek és emberek* című, méltán híres színijáték bemutatója korántsem nyújtott olyan zavartalan el-

vezetet, mint a *Liliomfi*, sem a játék meggyőző ereje, sem egysége, sem felépítése, sem pedig zavartalanul pendülő tempója és folyamatossága szempontjából. A vendégszereplő Greguss Zoltán alakítása ugyan komoly művészi erőki-fejtés eredménye, de a maga kétszáz előadáson át érlelt beidgzetségével, az idegen együttesben inkább zavarólag, mint lendítőleg hatott. A szegedi előadás várt sikerét mégsem ez, hanem a darab főhősének, George szerepének téves kiosztása akadályozta meg. Rajz János, ez az istenáldotta tehetségű mulattató legtöbbször idegenül mozgott a meglehetősen komplikált lelkialkatot képviselő szerep bonyolult útvesztőiben és rendszerint a legtöbb bensőséget igénylő jeleneteiben nem tudta feledni a feledetni groteszk mozdulatai, meg mimikája emlékét.

Első idej operabemutatóként Verdi *Othellója* került színre. Nagyon nehéz, igényes vállalkozás, sajnos nem mondhatjuk, hogy dicséretes is, mert dicséretes csak akkor lehetne, ha maradéktalanul sikerült volna nehézségeinek leküzdése. A zenekar volt az, amely Vaszy Viktor irányítása alatt — néhány túlhajtott tempó ellenére — hiánytalan élvezetet nyújtott drámai és lírai kifejezésben egyaránt. A szólóénekesek egyrészének képességeit már túlhaladta ez a forró, drámai kifejezést igénylő játék és éneklés. Király Sándor sem hangterjedelemben, sem hangerőben, sem az éneklés kultúrájában, sem pedig a játék természetességében nem jutott el a fejlődésnek arra a fokára, hogy minden részletében érzékelteni tudta volna a címszerep szépségeit. Ráadásul indiszponált is volt a bemutatón, hamar kifáradt és a harmadik, hegyedik felvonásban sokszor, s legtöbbször éppen a nagy jelenetekben üres deklamásnak hatott éneke és játéka. Pócza Ella hangjának fénye és ereje még az indiszponáltság fátyolán is áttört, amíg ő is ki nem fáradt. Az előadás erősségét a zenekaron kívül a kórus és a kisebb férfiszereplők jelentették. A kisebb női szolisták nem emelkedtek fel eddig a színvonalig.

Összegezve az elmondottakat: a Szegedi Nemzeti Színház a harmadik év kezdetén nagyrészt még mindig a kísérletezés állapotában van, holott ez az idő már az érettebb és megállapodottabb produkció, az önállóbb és sajátosabb stílus megvalósításának ideje lenne.

SZÁSZ FERENC.

S Z Á M A D Á S

Kálmány Lajos hagyatéka*

Kálmány Lajos, a nagy magyar folklorista 1919 december 5-én halt meg Szegeden, alsóvárosi elhagyott házában. Haláláról, temetéséről s halála alkalmából életéről is Móra Ferenc számolt be annak idején (Ethn. 1919:94—99. 11.), szokásos anekdotázó stílusában. Nekrológját később szinte életrajzi vázlattá s elbeszéléssé kerékíti (A szegedi tulipános láda c. kötetben, Bp. 1956. I. 205—219. 11. „Az utolsó magyar sámán” címen). Egyebek közt beszámolt arról, hogy Kálmány rettenetes körülmények közt hagyta itt ezt a világot: „Tudós, — írja (Ethn. 1919:95.) — *akinek egész életében a néplelekben való áskálás volt a mestersége, soha stílusosabb környezetben nem hagyta még el a világot, mint Kálmány Lajos.*” Ma is élő szemtanúk, így például Ablaka György szegedi nyomdász-mester, aki egy alkalommal, mint a Kálmány munkáit nyomó Dugonics-nyomda nyomdavezetője korrektúrárt vitt a tudós papnak, csodálkozva látták, hogy a külön tudós szobájának padlója toronymagasságig tele van papirokkal, kéziratokkal. Szörnyű piszok és rettentő pipabűz fogadta a hagyatékot menteni akaró Mórát és munkatársait. „Még csak takarítót sem tartott, — írja Móra (i. m. 98.) — mert az ő lakása valószínűleg nem volt takarítva attól a naptól kezdve, hogy beköltözött.” „A könyvek, kéziratok térdig borították a két szoba padlóját és a konyhát.” (I. h.) Móra, Szalay József, a literátus szegedi rendőrfőkapitány, Cs. Sebestyén Károly szegedi historikus-ethnografus tanár és még két múzeumi alkalmazott három napig szedték rendbe a hagyatékot. Az eredményről Móra így számol be: „*Előkerültek a magyar tudományos élet vezetőalakjaitól Kálmány Lajoshoz intézett levelek, köztük még a hetvenes évekből valók is, Kálmány Lajos levélfogalmazványaival együtt és becses, adalékokat nyújtanak megírandó életrajzához; és végre előkerült Kálmány Lajosnak vagy tíz fasciculust kitevő tömördek kézírata, jegyzete, köztük nyilván sok kiadatlan is, egy irdatlan rengeteg, amely évekre dolgot fog adni kincskereső kezeknek. Az örökösök, Kálmány Lajos testvérének, Ferencnek gyermekei a kéziratokat nagylelkűen a Nemzeti Múzeumnak, a könyveket és leveleket a szegedi Somogyi-Könyvtárnak engedték át.*” (I. m. 99.)

Bálint Sándor rendelkezésemre bocsátotta az általa lemásolt jegyzőkönyvet, amelyet Móraék vettek föl annak idején a másolatát 38/1920. számmal és 1920. január 27-i kelettel a szegedi Somogyi Könyvtár irattárában helyezték el.

* Jelentés Kálmány Lajos hagyatékának sorsáról és a vele kapcsolatos főadatokról, (összeállította: Péter László dr. a Kálmány Lajos Kör tagja).

„Jegyzőkönyv.

Készült Szégeden, 1920. január 27-én. Jelen voltak az alulírottak. Mint a Somogyi-Könyvtár képviselői megjelentünk Széged, Oltványi-u. 2 sz. alatt, hogy néhai Kálmány Lajos ny. plébános néprajzi író könyv- és irodalmi hagyatékát rendezzük, megbecsüljük és a Somogyi-Könyvtár részére való megszerzés iránt a lépéseket megtegyük.

Mindenek előtt a könyvekből kiválogattuk az elhunyt által írottakat és azokat az örökösök rendelkezésére bocsátottuk azzal a figyelmeztetéssel, hogy ezen a címen őket még szerzői jog is illeti. Azután a könyvekből kiválogattuk azokat a teljes és töredékes műveket, amelyeknek irodalmi becsük van, s amelyek ezen a címen a Somogyi-Könyvtárnak gazdagodását jelentik. Ilyen művet 150 darabot találtunk, melyeknek becsárát, tekintettel azok erősen megrongált állapotára, 350 koronában állapítottuk meg.

Végezetül feldolgoztuk az iratokat és ezekből külön válogattuk az elhunyt folklorisztikai kézíratait, amelyekre nézve ő már életében dr. Sebestyén Gyula múzeumi igazgatónak és dr. Szalay József főkapitánynak kijelentette, hogy ezeket a Nemzeti Múzeumnak hagyományozza.

Sebestyén Károly

Dr. Szalay József
ker. főkapitányMóra Ferenc
könyvtarigazgató

Sebestyén Gyula, a néprajzi múzeum akkori igazgatója 70/1920. II. 0. 22. számú levelében Mórát a hagyaték ügyében tájékoztatásra kérte. Móra a következő — írójára jellemző stílusa miatt is értékes — levéllel válaszolt:

„Ad 70/1920.

Méltóságos

dr. Sebestyén Gyula úrnak

Budapest

Nemzeti Múzeum

Méltóságos uram,

testi nyavalyáskodás, esztendőzáró statisztikázás, sokféle hivatalos ügy-baj akadályozott meg eddig a Kálmány-hagyatékra vonatkozó jelentéstételben. Méltóságod szíves sorai után ugyanis kötelességemnek éreztem, hogy szemmel tartsam a dolgot és ne hagyjam bitangságba menni, ha valami tudományos érték akad a lim-lomok közt. Számot vettem a rossz postával, a rossz vasúttal, Méltóságodék egyéb elfoglaltságával s gondoltam, jobb lesz minden intézkedés bevárása nélkül biztosítani a hagyatékot. A dolog annál sürgetőbb volt, mert az örökösökben — szegénysorsú együgyű emberek — nagy hajlandóság volt rá, hogy az írásokkal enyhítsék a fainséget, a könyveket pedig eladják az ócskás zsidónak. Nem annyira a garas miatt, amit kinéztek belőlük, mint inkább azért, hogy föl szabaduljon a három odu, amelyben az öregúr a legromantiku-

sabb fantáziát is megszégyenítő piszok és szemét közt reménykedett. Megbeszéltem a dolgot Szalay kerületi főkapitány úrral, akire bizonyára méltóztatik még a F. F. szegedi exkurziójából emlékezni, mint minden múzeumi ügy lelkes támogatója — ha kell, kivételes tekintélyével is — és Cs. Sebestyén Károly tanár úrral, aki meg az Etnográfia régibb évfolyamaiból ismerős Méltóságod előtt. Hárman nekiálltunk és nekifeküdtünk a szemétdombnak* és két intézeti szolga segítségével fel- és szétkotortuk. Szalmatörekéből, fosztatlan lúdtól közül, ágyak alól kellett előkaparni az irományokat és könyveket, amelyek minden bibliophil lény otthagya a nyomát, a szép szakállas penésztől a pocokig. De akárhogy kavargott a gyorrunk, megnéztünk minden cédulácskát s három halomra osztottuk az egész leletet. Az elsőbe tartoznak a Kálmány Lajos művei. A Hagyományokból van pár száz példány, még kibontatlan csomagokban, ahogy a nyomda szállította őket. De van meglehetősen a Koszorúból s a többi munkából is. Ezek a család birtokában maradnak s valahogy majd értékesítik őket. Majd igyekszünk valami becsületes könyvkereskedőt találni, talán odafönt, mert mivelénk ez a species, már tudniillik becsületes, ismeretlen. A második csoportban vannak a Kálmány irományai, tömördek apró cédula jegyzésekkel, egy halom faszcikulus, köztük az Abafi Folklore-gyűjteménynek kéziratai, tán hat nagy kötetben. Hogy kerültek ide, tán Méltóságodék jobban tudják. Hogy a Kálmány saját gyűjtéséből mi a kiadatlan, mi nem, annak megállapítása persze szakemberek dolga lesz. Tömegre minden esetre sok, pár mázsa súlyú bizonyosan lesz. A mai nap folyamán az egészet beszekerestük a Kultúrpalotába, itt félrefesszük s amikor Méltóságodék parancsolják, felküldjük az örökösök adományaként, illetve Kálmány Lajos hagyatékeként. Szalay főkapitány úr ugyanis hajlandó meghitelni rá, hogy a boldogult többször megismételt kijelentése szerint kéziratát, amint természetes is, a Nemzeti Múzeumnak szánta, a meghitelésre azonban nincs szükség, mert sikerült az örökösökkel megértetnünk, hogy az írások nekik semmit sem érnek, és senki másnak a világon, csak a Nemzeti Múzeumnak. Hogy azonban az atyafiak valahogy becsapottak ne érezzék magukat, a hagyatékek harmadik osztályát, a könyveket pénzen vesszük meg tőlük a Somogyi Könyvtár számára. 100—150 mű lehet, biztosan nem lehet tudhatni, mert nagyobb részük fűzött, széthullott, egymásba keveredett s hetekig fog tartani, míg annyira visszük, hogy emberi formájuk lesz. A magyarokon kívül majdnem kizárólag német munkák, mesegyűjtemény fordítások és egy csomó régi egyházi könyv. A Nemzeti Múzeumnál, vagy a Néprajzi Társaságnak aligha pótolnának hiányt, ellenben nagyon fogják emelni a mi Folklore-szakunknak a becsét. (A mult évben választottuk külön ezt a szakot, amely eddig szét volt szórva, földrajz, történelem, szépirodalom stb. közt. Különösen értékes darabok vannak benne a Somogyi-féle törzsanyagból, én magam teroszerű fej-

lesztését céloztam, persze még akkor nem tudtam, hogy egész kultúránkat csontvázzá fogja szárítani a politika.) Eredetileg az a szándékom volt, hogy az intézet izzadja ki valahogy a Kálmány könyvtár árát, de Szalay úr megszánt, ő fogja kifizetni az örökösöket és a könyveket ajándékkul adja a Sömogyinak. Ilyképpen azt hiszem, szerencsésen el van intézve az egész Kálmány hagyaték ügye s Méltóságodnak nem lesz más gondja, mint utasítani bennünket, hová és mikor küldjük a kéziratokat. Vagy ha lejön valaki az átnézésükre és a leszállításra érdemesek kiválogatására, azt olyan szíveem fogjuk látni, mint-ha csak hazajönne. Végezetül szabad legyen azt kérnem, Méltóztatnék néhány köszönő sort írni vagy íratni Sebestyén tanár úrnak és különösen a kerületi főkapitány úrnak, akinek fő része van a hagyaték megmentésében s aki napokon át maga végezte azt a förtelmes munkát, amire a szolgák sem vállalkoztak.

Méltóságodnak mély tisztelettel

Szeged, 1920. január 20.

Móra“

A Nemzeti Múzeumnak szánt hagyatékot Melich Jánosnak, a Széchenyi Könyvtár akkori igazgatójának július 1-én kelt kérése levelére 1920 július 31-én indította Móra vasúton útba a Nemzeti Múzeum címére, amint ezt Ad. 256/1920. VII. 3. sz., aznap kelt, Melichnek írt levelének másolatából tudjuk.

Ettől kezdve a Kálmány hagyaték kétfelé vált: Pesten a nagyobb kéziratok, jegyzetek, Szegeden a könyvek és a levelek. (VO. Móra i. m. 99.)

*

A Pestre került hagyaték sorsával jó ideig senki sem foglalkozott. Kálmány Lajos egyénisége, életműve a feledés homályába merült: ahogy életében, úgy halálában is megfélekedtek róla a hivatalosak, akik valami ösztönszerű idegenkedéssel néztek mindent, ami a magyarságtudatot, a népköltészetben tükröződő magyar sorstudatot tisztán mutathatta volna föl a magyar társadalomnak. Kálmány sorsa így halálában is tragikus volt; alig akadt évtizedek múltán egy-két tudós, aki emlékét fölidézte. Előadásában Bálint Sándor emlegette sűrűn a szorgalmas tudós papot; ő és Ortutay Gyula első gyűjteményeiket (Szeged Népe. Új Gyűjtés I. Szeged, 1933., illetve Mondotta... Szeged, 1933) „Kálmány Lajos emlékezetének” szentelték. Ebben az időben nem tudni, miért, az a hiedelem kapott lábra, hogy Kálmány Lajos egész hagyatéka a visszavonultan élő, mogorva öreg tudósnál, Sebestyén Gyulánál rejtőzik. Féja Géza, aki Kálmányt mitológiai jelentősége miatt először emelte be a magyar irodalomtörténetbe és állapította meg igazi jelentőségét (Nagy vállalkozások kora. Bp. 1943. 94—103. 11.), egyik irodalompolitikai tanulmányában a népköltészet fontosságától írva hibáztatja, hogy a Kisfaludy Társaság gyűjtéseiből származó népköltési anyag állítólag „egyik tudósunk fürdőszobájában várja a föltámadást.” Ezzel kapcsolatban írja Kálmányról: „Kálmány Lajos elsőrangú értékű anyagának csak egy részét bocsá-

totta közre gyér garasaiból, a maga költségén; kéziratban maradt gyűjtésének még holléte is ismeretlen — némelyek szerint az előbb említett fürdőszobában Kálmány kézíratai áporodnak. Így sáfárkodnak Kálmány mindenképpen nagyvonalú és megbízható hagyatékával, — a legújabb folklorista nemzedék is érthetetlen okokból mélységesen hallgat Kálmány Lajosról.” (Magyar irodalomszemlelet. Bp. 1942. 13—14. 11.)

Féja tévedett. Abban is, hogy Sebestyénnél sejtette Kálmány egész hagyatékát,¹ abban is, hogy a legújabb folklorista nemzedék hallgat Kálmányról. Hiszen éppen a magyar néptudomány egyik jellegzetesen új kutatómódszere, az úgynevezett egyéniségkutatás (vö: Ortutay: Fedics Mihály mesél. Bp. 1940. 5—19. 11. és Uő: Két előadás. Bp. 1947. 81. 1. jegyz.) őt tartja zseniális megsejtőjének és úttörőjének. Az Új Magyar Népköltési Gyűjtemény majdnem minden kötetében találkozunk Kálmány nevével, műveinek címével. Ortutay Gyula pedig — az egyéniségkutatás magyar meghonosítója s az úttörésben Kálmány utóda — a szegedi egyetemen magántanári előadásában Kálmány Lajosról beszélt (l. Ortutay: Kálmány Lajos és a modern néprajzi gyűjtés. Szellem és Élet. 1941. IV:192—202. 11.). Itt tette azt az ígéretet, hogy gondja lesz Kálmány kallódó hagyatékára: „Ugy érzem — mondta — hogy ez a megtisztelő magántanári megbízatás kötelességemmé teszi, hogy Kálmánynak ezt (Hagyományok III.) s még egyéb kiadatlan kézíratait az elkövetkezendő fél évek során megmentsük a magyar tudomány számára.” (195.)

Bálint Sándor 1944-ben a Dugonics-Társaság megbízásából fölkereste Sebestyén Gyula balatonszepezi villáját, hogy érdeklődjék a hagyaték után. *A külcnc öreg tudós nem engedte be a villájába!* Halála után (1945) — úgy értesültem dr. Mikessy Sándor egyetemi tanársegéd barátomtól — bizottság ment ki a villájába, az ott lévő hagyaték után kutatni. Az eredményről tudomásom nincs, de közben nyilvánvalóvá lett, hogy Kálmány hagyatékának nagyobb része nem ott van. Féja Géza 1947. január 3-án kelt levelében kérésemre így tájékoztatott; s egyben a Kálmánnyal kapcsolatos föladataikra eképp mutatott rá:

„Kedves Barátom,

leveledben nagy örömöm tellett, jól esik látnom, hogy egy s más valóra válik mindabból, amit hosszú esztendőök során oly hiába sürgettem. Kálmány Lajosra nézve ezeket közölhetem.

A Kálmány-hagyaték mégsem Sebestyén fürdőszobájában lappang, állítólag a Kisfaludy Társaság kiadatlan népköltési gyűjtései pihennek ottan. Midőn már egészen fenyegető cikkeket írtam a Kálmány-hagyaték rejtegetői ellen, kiderült, hogy ott a hagyaték a Nemzeti Múzeumban, csak eddig nagyszerényen hallgattak róla. Bizonyára érdekében állott valakinek, vagy valakiknek.

Néhány éve egy kiadó vállalkozott arra, hogy Kálmány megjelent tanulmányait kiadja. Egy néprajzos, úgy emlék-

szem Varjúnak hívják,² az Egyetemi Könyvtárban könyvtáros, össze is gyűjtötte őket. Am a zavaros események folytán a kiadó elejtette a tervet. Pedig ez lenne az első lépés. Kálmány megjelent tanulmányainak európai súlyuk s tekintélyük van. De hozzáférhetetlenek. A Nemzeti Múzeum könyvtárában van belőlük egy-egy példány. Ki kellene újból adni gyűjtéseit is, végül pedig hagyatékát.

Mindez azonban csupán a feladat egyik része. Életrajzát is meg kellene írni. Azt hiszem, ma még meglelhetnők a szükséges adatok. Érdemes lenne próbakutatásokat végezni azokon a helyeken, ahol lelkészkedett. Egy népmesegyűjtő, akinek a nevét elfelejttem, mesélte, hogy járt azokban a falvakban, ahol Kálmány lelkészkedett és sok érdekes adatot halott. Többek közt járt egy gazdánál, aki Kálmány saját verseit, még pedig szerelmes verseit őrizte. Kálmány nála helyezte el ezeket a verseket, hogy biztonságban legyenek. Allitólal túlteng bennök az erotikus realizmus. Hát mindezeknek a dolgoknak utána kellene járnotok.

A kiadást vállalhatná Szeged városa, mely életében úgy is gyalázatosan bánt véle. Nem kell a költségektől megijedni, évente egy-egy kötetet megbírna a város. A magyar folklóre jövője szempontjából döntőnek tartom műveinek megjelentését.

Valamikor azt terveztük Bálint Sanyival, hogy emléktáblával jelöljük meg a házat, ahol Kálmány utolsó éveit töltötte. A dolog elmaradt, nemzedékem jelentékeny része ugyan is végkimerült a Bahits-kultuszban. Hát megérdemelné az emléktáblát. A szóbanforgó házban lakott egy pék, aki utolsó éveiben sokat beszélgetett véle. Üdvös lenne, ha mind véle, mind az őt ismerő kortársakkal beszélhetek s az adatokat följegyeznék.

Szeretettel köszöntelek:

Féja Géza“

A Kálmány-hagyaték nyomára bukkanva a Néprajzi Múzeumhoz fordultam fölvilágosítáért. Dr. Fél Edit egyetemi magántanár 1947 jan. 8-án kelt levelében így tájékoztat: „A Kálmány-kéziratok a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárában vannak, egyelőre rendezellenül. Rendezésük, mint azt az azokat kezelő kollégámtól tudom, igen nagy munkát venne igénybe. Ezt a munkát el is kezdte éveekkel ezelőtt Vargyas Lajos kollégánk, akit azonban a bombázások és ezekkel kapcsolatos veszedelmek megakadályoztak munkája folytatásában. Legújabbban Ortutay Gyula vállalta a kéziratok rendeztetését s úgy tudom, az átkérési ill. átadási folyamat el is indult.“

Időközben Szegeden egyetemi és főiskolai hallgatókból Kálmány neve alatt népismereti tudományos munkaközösség alakult (L. Péter László: A Kálmány Lajos Kör. *Tiszatáj*. 1947. évi 1 sz. 25—32. 11. és klny. A *Tiszatáj Füzetei* 2. sz. Szeged, 1947. Vö. Ethn. 1947:147.), amely egyik legfontosabb föladatának Kálmány hagyatékának megmentését tekinti. Ennek a nevében fordul e

sorok írója személyesen azokhoz, akik valamit is tudnak tenni a hagyaték rendezése és kiadása ügyében. Targyaltam Vargyas Lajossal: ő az egyedüli, aki néhány éve heteken át tanulmányozta a hagyatékot s tisztában van a munka természetével. Sajnos azonban egyéb tudományos föladatai, hivatalos kötelességei s nem utolsósorban a sok kézirat böngészésével veszélynek kitett gyenge szemére való tekintettel, ezt a föladatot nem tudja vállalni. Fél Edit szerint a Néprajzi Múzeum jelenlegi tudományos személyzete egyéb munkája miatt nem ambicionálja a hagyaték földolgozását.

Végül is: Ortutay Gyula tett kérésünkre ígéretet, hogy minisztersége után maga lát a hagyaték földolgozásának s elintézésével, az Egyetemi Néprajzi Intézet munkatársaival kiadásra kizsíti elő.

A hagyatékot az Ethnológiai Adattárban volt alkalmam megtekinteni. Tizenhárom, barna csomagolópapírba burkolt, egyenkint kb. tíz kilós papírcsomag. Az egyes csomagokban rendezetlenül, össze-vissza Kálmány legkülönbébb jegyzetei, cédulái, gyűjtései. Nagy ív papíron prózai szövegek, a Nyelvórból, vagy egyéb gyűjtésekből ismeretlen célból kimásolt népdalok, balladák, önálló gyűjtésű balladák, apró cédulákon táncszók, hiedelmek stb. Néhol egy-egy magánlevél is a papirok közt.

Egy helyütt (idézett tanulmányomban, klny. 5. 1.) azt állítottam, hogy a Kálmány-hagyaték „rendezetlenül porosodik.“ A félreértések elkerülése végett a hagyatékról beszámolva itt el kell mondanom, hogy ez úgy igaz, mint ahogy minden muzeumi tárgy „porosodik.“ Egyszóval: az ügy érdekében egy kis „költői túlzással“ állítottam ezt s nyilván igaz a Fél Editnek, mikor levelében (1947. jun. 24. figyelmeztet. hogy a „*muzeumi rendezetlenség nem egyértelmű a rendetlenséggel.*“ Kálmány hagyatéka — igaz — poros sőt néhol még papirokra ragadt sár is van bennük, de ez így van 1919 óta, mióta Mórának megmentették. Amiért ezt kihangsúlyoztam, nem az, hogy a Néprajzi Múzeum tisztviselőit gondatlansággal vádoljam, hanem, hogy a rendezés és kiadás halaszthatatlan munkájára rádöbbsen az illetékeseket. A hagyaték kezelésében nincs hiba, örülnünk kell, hogy majd harminc év és egy szörnyű háború után még megvan; de a rendezés sürgősségét ma is vallom!

A hagyaték természete szerint a következő föladatokat rója rendezőire: a kiadott Kálmány-féle gyűjtések alapos ismeretében ki kell válogatni azokat, amelyek nyomtatásban megjelentek s azokat, amelyek még nem. Az előbbieket kötetek szerint különválogatva, a kutatás számára hozzáférhetően katalogizálva kell elhelyezni: a javítgatások, a nyomtatott és kézirat szöveg közti eltérések Kálmány képzettségére, olvasottságára stb. életrajzírójának hasznos adatokat nyújtanak (éppúgy, mint a szegedi Somogyi Könyvtárban lévő könyveiben az aláhúzások, széljegyzetek stb.). A kiadatlan anyagot műfaja szerint kell rendezni és megfelelő kötetbe csoportosítani. Az odakeveredett magánleveleket át

kell adni a szegedi Somogyi Könyvtárnak, azok a többi ott lévő levél közé helyezendők.

Móra nekrológiáját olvasva jöttem rá, hogy a Kálmány-levelezés a szegedi Somogyi Könyvtárban lehet. Kérdésekre Szőke Mihály igazgató igennel felelt s közölte velem a kéziratgyűjtemény katalógusszámát is,³ majd külön engedélyével át is néztem őket. Addig egy zsineggel összekötözött papircsomag volt, amelyet a könyvtárosok éppen kiselejtezni szándékoztak, mivel Bálint Sándor — Mórán és Viski Károlyon kívül⁴ egyetlen, aki eddig látta — félreérthetően azt írta rájuk, hogy „Már nem kell”, t. i. neki, mert már azokat át nézte. Meggyőződve a félreértésről s ellenkezőleg, hogy nagyon is nagy értékű iratok ezek, Szőke igazgató ettől kezdve külön keménytablás papirdobozba tette s gondosan őrizteti a levelezést.

A hagyaték fölhasználásához azonban előzetesen rendezni kellene a leveleket. Annak idején Móra rendezhette nagyjából, azonban azóta az áttekinthetetlenségig összekeveredett. E sorok írója — ismét nagyjából — a Móra-féle rendezés szerint megpróbálta újrarendezni, azonban ez nem elégséges. A földolgozáshoz sokkal alaposabb rendezésre van szükség.

A következőképpen vélem áttekinthetővé tenni Kálmány levelezését:

Az 1. csoportba kell szedni azokat a mellékesebb dolgokat, amelyeknek sem tudományos, sem jellemtani, életrajzi szempontból különösebb értékük nincs (üdvözlőlapok, adásvételi szerződések, családi levelezés stb.). A 2. csoportba Kálmány okmányait kell gyűjteni (kinevezési, áthelyezések, kérvénymásolatai, bírói végzés stb.). A 3. csoportba az ő levélfogalmazványait három alcsoportban: a) azokat, amelyekről megállapítható, kinek szánta; b) amelyekről nem állapítható meg; végül c) a levéltörvédeiket. (Kálmány utolsó éveiből rengeteg megkezdett és félbehagyott levélfogalmazvány maradt; sok talán nem is készült masszilis-levélnek, hanem naplószerű följegyzés.) A 4. csoportba a kortársak Kálmányhoz írt leveleit helyezném, tökéletesített ábécé-rendben, azon belül az egyes levélírók szerint s még azon is belül időrendben. (Természetesen a 5. csoportba sorolt Kálmány-féle levélfogalmazványokat is az egyes alcsoportokon belül időrendben kellene őrizni; ahol a kelet bizonytalan, az írásmódról ott is megállapítható, hogy szélütöttsége — 1907 — előtti, vagy utáni. (Az egyes leveleket a jobb sarkban piros ceruzával sorszámozni kellene. Végül az 5. csoportba osztható az eddigiekbe nem férő, vegyes (paria), vagy nála lévő idegen anyagok (nyomtatványok, műdalok idegen kézírással stb.).

Az így rendezett levelezésből sok publikálni való anyag lenne. A publikálás nem mechanikusan vagy kronológikusan egymás után helyezi az egyes leveleket, hanem különböző (alkalmi) szempontok szerint (pl. írói barátságait bemutató) önálló tanulmányokban dolgozná föl. Így találnánk rengeteg adatot, szempontot, szub-

jektív véleményt Kálmán egyes műveihez, életrajzához, jelleméhez, előkerülhetnének egyes publikálatlan, vagy tervezett folklorisztikai műveire, vizsgálataira, terveire való célzásai stb.

Ortutayval való megbeszélésünk értelmében a szegedi hagyatékok földolgozását szegediek — a Kálmány Lajos Kör, az Alföldi Néprajzi Intézet, esetleg az Alföldi Tudományos Intézet — rojgák elvégezni és publikálni.

Befejezésül szólni kell azokról a föladatakról és tervekről, amelyek Kálmánnyal kapcsolatban a magyar tudományos életet, a magyar közéletet s elsősorban a szegedi tudományos és közéletet tettekre kötelezik.

Banner János egyetemi tanár, a Dugonics-Társaság volt elnöke volt szíves 1947. május 1-én kelt levelében tájékoztatni azokról a tervekről, amelyeket a Dugonics-Társaság készített annak idején. Idézésére azért van szükség, mert máig sem valósultak meg s ma is időszerű követelményeket tartalmaznak:

„Kedves Barátom!

Nagyon köszönöm a különlenyomat megküldésével tanúsított szíves figyelmét. Újat már nem találtam benne, tekintettel arra, hogy a Tiszatúj 1. számát olvastam. Készséggel elmondom azt, amire még emlékszem a Kálmány Lajos emlékének megörökítése dolgában tett előterjesztésemből.

Halálának 25. évfordulójára terveztük, hogy azt az egy kötetre való anyagot, amit még ő maga rendezett össze s amely Sebestyén Gyulához került, kiadjuk, Bálint Sándor volt megbízva a tárgyalásokkal, de úgy tudom, hogy a 1944 nyara már az ő számára sem volt alkalmas arra, hogy terveit megvalósíthassa. Erre vonatkozóan tőle bizonyára kaphat fölvilágosítást s az úgy soha jobbkor nem kerülhetne kivitelezésre, tekintettel arra, hogy a miniszter folklorista. Feküdjenek bele ebbe a mindenképpen érdemes dologba, ami nekem is szívügyem volt, örökölvén azt Móra Ferentől, még abban az időben, amikor 1920-ban a világfölfordulás Szegedre vetett.

A másik terv az volt, hogy szobrot emelünk Kálmány Lajosnak, azon a kis téren, amely a Szeged p. u. közelében, a Boldogasszony-sugárút végén, a Szent Ferenc-utca keresztezésén van, az előtt a ház előtt, amelyben valamikor bank volt, éppen szemben a Bors szállodával. Azért itt, mert az a ház, amelyikben K. meghalt, ennek közelében van. Terveztük a ház emléktáblával való megjelölését is. Futotta volna abból a bizonyos Mussolini-féle márványból, amelyből a Dugonics emléktábla keretét megcsináltattuk s amelyből a Vedres és Reizner emléktáblát is meg akartuk csináltatni a kultúrpalota falára. A márvány, azt hiszem még megoan, a városházán bizonyjára tudnak róla, hol tartózkodik. Nézzenek utána. Annak idején nagy hadakozások voltak miatta.

A szobrot Tápay Antal tervezte volna s én adtam neki oda — később ajándékba is — a Kálmány összes műveit, hogy

azokból merítsen ihletet azokra a reliefekre, amelyek az egyszerű szobor talapzatára kerültek volna. Ez az elgondolás ma is méltó volna hozzá. Tápayvat bizonyára ma is lehetne szót érteni s talán az a mód, ahogyan mi pénzt akartunk szerezni, ma sem volna egészen járatlan út.⁵ Próbálják meg a Dugonics Társasággal együtt. Bálint Sándor bizonyára éppenszóval lelkesebben befekszik, mint minden más érdemes dologba.

Az értelmi szerző magam voltam azokkal az urakkal egyetértve, akikben volt érzék a múlt és a múlt embereinek megbecsülése iránt. Nagy tehertétel ez az ember számára, de emberré teszi az embert.

Nagyon örülnék, ha mihamarabb konkrétumot hallanék s tudnám azt, hogy az elgondolásaimnak az enyémtől függetlenül követői vannak az ifjúság táborában. Csak az ifjúság jelenthet jövőt.

Szíves barátsággal köszönti
Budapest, 1947. V. 1.

őszinte híve: Banner János

Ezek a tervek ma is tervek még, egyedül az emléktábla terve vált tette. Kálmány születésének 95. évfordulóján, 1947. május 3-án avatta föl az Oltványi-utca 2. sz. ház falán „A magyar népköltészet fáradhatatlan gyűjtőjének” szentelt emléktáblát a Kálmány Lajos Kör, a szegedi Kálmány Lajos Népi Kollégium ifjúsága és a szőregi Kálmány Lajos cserkészcsapat. A szegedi társadalom további föladata, hogy utcát nevezzen el Kálmányról, a Banner által javasolt szobrot készíttesse el, domborművét a Dóm-téri Pantheonban helyeztesse el, műveinek kiadását anyagilag támogassa stb.⁶

A tudománypolitika föladata „Kálmány Lajos összes művei” című vállalkozás megszervezése.⁷ Ortutay Gyula megbízásából és támogatásával e sorok írója gyűjti össze és rendezi sajtó alá a vállalkozás I. köteteként „Kálmány Lajos összegyűjtött tanulmányai” címen Kálmánynak különféle folyóiratokban megjelent, szétszórt dolgozatait, cikkeit. A vállalkozás tervezete szerint a II. kötet az eredetileg két kötetben megjelent „Kicszorúk az Alföld vadvirágaiból” című gyűjteményt (1877—1878), a III. a háromkötetes „Szeged Népe” című gyűjtést (1881, 1882, 1891), a IV. kötet a kétkötetes „Hagyományok” (1914, 1915) című népmesegyűjteményt foglalná magába, esetleg a Banner-féle tudósítás szerint valóban Sebestyénnél lévő és sajtórakész Hagyományok harmadik kötetével bővítve. A további, V., VI., stb. kötetek anyagát az Ortutay által földolgozandó kéziratok hagyaték adná; hogy hány kötetben, azt egyelőre még nem lehet tudni. Ha a tervek szerint 1947 karácsonyára megjelenő első kötetet a magyar művelődéspolitikai és Szeged város támogatásával évenként egy-egy kötet követhetné, négy év múlva az addigra földolgozott hagyaték is sajtó alá kerülhetne.

Kálmány Lajos jelentősége még néhány kisebb-nagyobb föladata rólunk. Tankönyviróink számára például azt is, hogy ez-

után a középiskolai magyar könyvekbe nemcsak a közismert Arany—Gyulai és Kriza-féle balladák, mesék kerüljenek bele, csak mert ez a legkényelmesebb megoldás s ezek művei hozzáférhetők a legkönnyebben, hanem a Kálmány-gyűjtötte, igen jellegzetes és értékes alföldi népballadák, népmesék is. (Jellemző pl. hogy Szende Aladár ifjúsági népköltési gyűjteménye is — Süss föl nap. Bp. 1944. I—II. — alig hoz Kálmánytól, s amit hoz is, a leghozzáférhetőbb Hagymányok c. kötetéből való. Egy kicsit több utánajárást, fáradozást kérünk az ilyen szemelvényes művek szerkesztőitől!).

A másik főadat: Kálmány rejtett élete utáni nyomozás. A falusi értelmiség (papok, tanítók, jegyzők, diákok, munkás- és parasztértelmiségiek) hivatása lenne, hogy azokon a helyeken, ahol Kálmány élt, utánakutatassanak: abból az időből való anyakönyvekben, plébánia irattárakban, historia domusban nincs-e valami érdekes adat (okmány, levél, bejegyzés róla, vagy tőle) és nem tudnak-e, főként Csanádpalotán és Szeged-Alsóvároson a népszerű „nótás pap” életéből eddig ismeretlen eseteket.⁸

Szeged városa és a hivatalos magyar művelődéspolitikai mellett a budapesti Magyarságtudományi Intézet, a Magyar Néptanulmányi Társaság, a Magyar Néprajzi Társaság a sajtó alá kerülő hagyatéknak, valamelyik tekintélyes kiadóvállalatunk (Egyetemi Nyomda, Franklin Társulat, Általános Nyomda és Grafikai Intézet stb.) már megjelent gyűjteményeinek, a szegedi Alföldi Tudományos Intézet pedig az írói barátságok szerint földolgozott levelezésének kiadását becsületbeli kötelességének érezhetné. Egy neki szentelt *Emlékkönyv* szerkesztése a szegedi Kálmány Lajos Kör, életrajzának megiratása pedig a Dugonics-Társaság — amelynek első négy alapítója között volt — hivatása és terve.

Ezek lennének azok a halaszthatatlan főadatok, amelyekre Kálmány Lajosnak, a tragikus életű nagy magyar paptudósnak tudományos és nemzeti jelentősége, különös egyéniségének tanító, nevelő értéke⁹ a mai magyar társadalmat, különösen Szeged város társadalmát elháríthatatlanul kötelezik. „Ha már szégyelnünk kell magunkat — írta Móra Ferenc — az utolsó nagy magyar sáman életéért, haláláért, legalább az emléke, megbecsülése legyen javunkra szóló enyhítő körülmény.”¹⁰

¹ Mint alább kiderül, a Hagymányok III. kötete, amelyről már Móra is megemlékszik (Ethn. 1919:99.), valóban Sebestyénnél volt, illetve ma is hagyatékakában rejtőzhetik.

² Vargyas Lajos dr.

³ H. g. 684. „Kálmány Lajos levelezése, Irodalmi és magánlevelek.” Néhányat már publikáltam: Kálmány Lajos harcai (Puszták Népe, 1947. évi 2. sz. 112—118. 11.); Löw Immánuel és Kálmány Lajos barátsága. Bp. 1947. (Kluy. a Löw Immánuel Emlékkönyvből, Semitic Studies in Memory of Immanuel Löw. Bp. 1947. . . . 11.) Vö. A Kálmány Lajos Kör. Szeged. 1947. 4—5. 11.

⁴ Viskinek — Szőke igazgató szerint — az volt a véleménye, hogy „érdemes, de nem értékes anyag” a levelezés. Annyira valóban nem értékes, hogy az egészet egy kötetben kiadjuk, de alkalmi közlésekben igen jól hasznosíthatók és Kál-

mány életére, amelyről ugyanis olyan keveset tudunk, fényt vetnek. Életrajzírójának és folklorisztikus szempontból értékelőjének pedig nélkülözhetetlen, szubjektív vallomásai és gondolatai miatt.

⁵ Banner János előzetesen megküldött nekem egy kis nyomtatványt, amelyet a csanádegyházmegyei papságnak szándékozott a Dugonics-Társaság megküldeni. A hátulján ezt írta Banner: „Örömmel olvasván a Tiszatájban írt szép közleményt, adalékul küldöm ezt a német megszállás miatt már szét nem küldött nyomtatványt. Talán utat is mutathat a szoborra szükséges pénz előteremtéséhez. Bpest, 1947. IV. 14. Banner János.”

⁶ Megismételjük Móra kérését: „Lesz-e valahol, valamikor a legnagyobb magyar folkloristának valami kis emléke szülővárosában? Egy kis emléke a szülővárosában? Egy kis mellszobor, egy relief, vagy legalább egy márványtábla? Valamelyik nagyszavú ember, vagy vezető testülete a városnak kezébe vehetné a dolgot!” (A szegedi tulipános láda, I. 219. 1. Vö. Szögedi Pétör: A nótás pap. Délmagyarország. 1946. dec. 25. III; évf. 291. szám. 8. l.)

⁷ Vö. A Kálmány Lajos Kör, 6. 1. 5. jegyz.

⁸ A föladatakat lásd részletesen Szögedi Pétör: Kálmány Lajos nyomában c. cikkében. Márciusi Ifjúság (szegedi ifjúsági folyóirat). 1947. márc. 15-i I. évf. 1. sz. 26—26. 11. Vö. A Kálmány Lajos Kör, 5. 1. 3. jegyz. A kutatandó falvak egyrésze (fölsorolásukat l. Móránál) Jugosztáviához tartozik. A délszláv-magyar kulturális kapcsolatok, reméljük, mihamarabb lehetővé teszik, hogy a határon túl is kutathatunk a néppárti tudós pap rejtett élete után, sőt talán az a Berze-Nagy Jánostól is fölvetett ötlet is (Ethn. 1945. 106. l.) megvalósulhat, hogy — ha még él — a ma is hetvenen inneni Borbély Mihályt Egyházkéren megegyeszer megszólaltathatjuk!

⁹ Vö: Péter László: Kálmány Lajos emlékezete. Vándortűz. 1947. júniusi, szegedi szám, 4. sz. 16. l.

¹⁰ Móra: A szegedi tulipános láda. I. 219. 1.

K Ö N Y V E K

TÓTH ÁRPÁD: ÖSSZES VERSEI.
(Szabó Lőrinc bevezetésével. Athenaeum.)

Az ismert Tóth Árpád-kötetek — a *Hajnali szerenád*, *Lomha gályán*, *Az öröm illan és a Lélektől lélekig* — verseit gyűjti össze a második kiadás, fiatalkori és hátrahagyott darabokkal és töredékekkel gazdagítva, előljárójában Szabó Lőrinc, a barát és kortárs, finoman értékelő soraival. Tóth Árpád költői sorsában is nagy tragikum rejlik, mint korai elmúlásában is. Az idők nem kedveztek sem a stílusának, sem a mondanivalójának. Tóth Árpád az elmúlás fájdalmat variálta mélyrengésű verseiben, olyan korban, mely élni akart, möhön és mindent merően és a nagy költő-prófétában, Adyban, éppen az életigenlés nagy gesztusait és szavait csodálta. Tóth

Árpád a „nehéz bánat”, a permanens élethullás csendes hősiességét vállalta. És aki „ráér” szenvedni — megcsendesedni, megvilágosodni — az ráér „szép” verseket is írni, olyan értelemben, hogy pontosan, fegyelmezett műgonddal önti formába belső hangjait. Tóth Árpád olyan teherrel járt, mely súlyossá és jelentőssé tette minden lépését: az intenzív átélésnek ez a külsőleg sokszor súlyosan rezdülő lassúsága pontos formai adekvációja a költő belső stigmatizáltságának, végső eliteltségének.

Nagy költő, mert amit érzett — kivételes mélységgel — azt teljes értékű formába tudta önteni és jelentősége olyan mértékben fog nőni, amily mértékben ráérnek majd az emberek a szenvedésben való elmélyedésre.

VAJTAI ISTVÁN

ZELK ZOLTÁN: GYERMEKBÁNAT.
(Hungária.)

Zelk Zoltán költői életlátását, verseinek alantónusát ismerve nem jelenthet különösebb meglepetést az, hogy egy kötetnyi gyermekverset írt. Tavalyi mesekönyve jelent meg, ebben is voltak gyerekversek: gyerekeknek írt mondóka-szerű versikék.

Most kiadott kötetében azonban egészen másfajta gyerekverseket találunk. Ez a kötet egy teljes gyerekvilágot zár magába: a korábbi kötetéből ismert proletármilió e'evenedik meg a *gyerekeszedet sti izáló* strófákban. *Hitelesen*, de a korábbiaknál valamivel lágyabb árnyalatokban: a gyerekversek monoton, mélabús zenéje, néhol tudatosan primitív rimelése és darabossága is tompítja a nyomor színeit.

Persze, nemcsak a versek alaphangja idézi korábbi köteteit, hanem költői módszere is: itt is a *szegénység köznapi tárgyaiból* építi fel a proletár környezetet. S ahogy eddigi költészetében valóságos szimbólumjellegget nyert a szalmazsák, a petróleumszag, a piszkos vödör, a rossz rugóú divány — itt meg a „sparherd“, a fászlada, meg a „hokkedli“ jelképezik a proletárgyerek birodalmát, amit a konyha négy fala zár körül. Játsszótársakká szelídülnek a köznapi élet eszközei, ezeket a tárgyakat *meghitt kapcsolat* fűzi hősiükhöz, a konyhábazárt proletárgyerekhez:

*A hokkedli öregasszony:
nagyanvó,
a sparherd meg öregember:
nagycpó.*

A *Gyermekbánat* nemcsak a miliórajzban hiteles, hanem a *proletárgyerek életkérajzában* is. Egy-két jellemző vonással érzékelteti a magárahagyott gyerek uralmát, félelmét, dacos haragját, természetutáni vágyakozását, báméskodó ábrándozásait:

*A konyhában van előbb estc,
mint künny, az udvaron,
kócoshajú árnyak futosnak
keresztül a falon.*

*Az egyik a plafonra ül,
másik asztal alatt.
Mert magának fekhelyét,
keres nálunk alszának,*

*Mert itt alusznak éjszaka —
s ha holnap felkelek,
ha visszaszöknek a falon:
én is velük megyek.*

Néhány vonással egy teljes, de nem

tágas világot épít fel: számára a gyerekkor nem „királyi birodalom és emlékek kincsháza“, ahogy Rilke látja és nem sóvárogja vissza, nem idealizálja, mint Kosztolányi a „végtelent, a távol élelet“.

„Milyen mély börtön volt gyermekkorom“ — írja egyik korábbi kötetében és két strófával alább:

*Ó kamaszkor! első szabadulásom!
Kertek, lovak, kutyák... szép ámulásom
a Homoród partján! Én ott tanultam
típegni, ott, a tiszta, lankás tájon...*

*Csak ott lettem gyermek inaskoromban
szemem a világra csak ott nyitottam,
S ajkatok lesve, gyár népe, parasztlak
Ha szóltatok, már veletek dadogtam.*

E versekben hiába keresnénk prógrammszerű önéletrajzot, mint Szabó Lőrinc Tücsökzenéjében, vagy Kosztolányinál, nem kétséges azonban, hogy élményeik mögött teljes hittelével ott áll Zelk gyerekkora.

A *Gyermekbánat* kis proletárijának kialakkta, hangulatvilága két-három vonásból összerakható. Távol áll tőle a „Szegény kásgyermek panaszainak“ családi hagyományok és túlvilági hangok iránt egyaránt fogékony, koráértit, erotikus sejtésekkel kúszkódó, ideges, érzékeny „polgárgyereke“.

Zelk érdeme, hogy „*horizontálisar*“ kitágította a gyerekkor élményanyagából fakadt költészet határait: ezek a megkapóan egyszerű, természeteshangú versek, irodalmilag „kiaknázatlan“ területet, a valóság alig ismert részletét tárják fel.

VARGHA K.

RÁBA GYÖRGY: BUVÁR. (Versek.
Hungária.)

Fiaatal költőink, következetesen: oldott-egyeniségek s viszonyitva az előző nemzedékhez, jóval rugalmasabbak, alkíthatóbbak, mint nagy elődeik s nem a „hegybontás“ módszerét követik, inkább használnak vargabetűket s nem törlik át a gátat, de alámossák, így haladnak előre öntudatos fejlődésükben az egyénenként kitűzött célok felé. Rába György egészen más, teljesen kivétel. Ő az „egyenés folyosó“ útját választotta s ha az első kötete, az „*Úr vadászata*“ óta elért eredményeit felmérjük, bizony, felöltik a kérdés: vajjon, mégis nem jobb-e a Rába által követett út? Mert bár a nyílegyenés út torlaszai Rábát, megérezni versein, sokszorosán megse-

bezték és első versei kamaszos kedves-ségét és néha csinált csillogását elfakították, sőt lekoptatták, de a „Büvár“ versein e sminkből semmi sem maradt, mindjárt az őszinte alapszín kerül szemünk elé és igazi ez a meztelenség, s egy-két képben, már majdnem monumentális. (Pl. a „Nyugtalan batáron“ néhány szakasza.) És még említhetnénk néhány példát, kiragadva innét-onnét, de Rábánál ez fölösleges, mert a legjelenteklenebb verse is igazolja az igazi költőt, az olyan költőt, aki mint ember is ki tud állani minden verse minden soráért. Rába nem csinálja a verseket, nem „ihli“, sokkal inkább sajátja minden verse, valósággal úgy vedli le őket, mint kígyó a bőrt és ugyanúgy, ott is hagyja. Ez nem a versek „adjusztálására“ akar célzás lenni, mert e versek kivételése igazán kifogástalan — arról van szó, hogy Rábánál, bármily keveset is ír, túlgyors az iram, kötetének mind-egyik verse annyira más mondanivalójában és hangulataiban, hogy ezt nem azzal magyarázhatjuk, mintha költőjük a válogatásnál túlsok „összekötő“ verset hagyott volna ki és ezért nem tudnánk két vers közt az összefüggést rekonstruálni — de Rába „pillérei“ túl messze vannak egymástól.

Célratorés ez a rohanás, vagy menekülés?

Itt érezzük meg azt a veszélyt, amely a kitűnő költőt, nem mint művészt, de mint embert fenyegeti. Az erős lelki-pedantéria, a megnemalkuvás és ezzel egyidőben a fokozott érzékenység próbára teszik, bár felmagyúsítják erejét és egyéniségét, fokozott lökést adnak a továbbhaladáshoz és előre kiszámíthatóvá teszik pályáját, mindig föl-felé, a társtalanság, az űr felé.

Szerényen megkérdezzük, nem a „Büvár“ élménytjelentő, legjobb verseinek (mint az Eső, Apámmal beszélgetek, Büvár, Hazám helyett, Imbolygó batáron) nagy tehetségű íróját, nem a költőt, akiért igen-nagy kár volna s akit az emberrel együtt féltünk, de magát az embert, hogy a bírálót elején nem tévedtünk-e mi is, mármint abban, hogy valóban annyira jó és helyes-e járnunk azon a „túl-egyenes folyóson“?

D. E.

KORMOS ISTVÁN: DÜLÖNGÉ-LÜNK. (Versek. Egyetemi nyomda.)

Kormos István kötete erősen bizonyított, hogy igenis lehet jó költészetet csinálni nvaktörő lebegés és kozmikus tornamutatványok teatralis koc-

kázata nélkül. Kormos szerény költő, kísérletet sem tesz arra, hogy erején fölült produkáljon, jól ismeri erejét és azzal okosan bánva, sikerült oly költészetet teremtenie, mely hitelességével egyformán állja a kritikus és az olvasó bírálatát.

Kötetének versei, bár nem egyhangúan, de mind a dalformát variálják s mert ez líránkban ma oly ritka, kellemesen lepik meg az olvasót frissességükkel és magával a ténnyel, hogy e műfaj még nemhogy nem veszett ki, de új színnel gazdagult. Élő költőink közül egyedül Weöres Sándor volt eddig az, aki meglepőd és újat tudott adni a dalforma megporosodott keretei között. Mások meg sem kísérelték, elavultnak véelve és az alaki-újításra törekvő költőink inkább más formákkal kísérleteztek. Mostanában Kormos az első, akinek, mint embernek a bőre, annyira sajátja a dal. Amennyire sajátja e legtisztább forma, annyira övé képeiben, nyelvezetében és mondanivalójában az egészséges realizmus. Néha közelít a transzcendenciához, de ilyenkor is világos, amit mond. Mégis, mondanivalóit általában a költészetének biztos alapját adó „felszíni“ valóságból veszi s 26 versében pontosan rajzolódik ki eddigi küzdelmes élete, szerelmei és könnyed borongása s bár minden oka megvolna a komorságra, ha csak utólag is, — verseiben hetykén szólal meg az a fuvola-hang, mely jóval hitelesebb bármely állnépi „dudaszónál“.

További útját könnyű kirajzolni: tiszta humanizmusa biztosan fordul át a tudatos szocializmusha, anélkül azonban, hogy eltokosodás, plakátköltészeté változás veszélyeztetné mostani üdéségét. Ennél jóval erősebb egyéniség és tehetség és kötetének számos verse biztosítja azt, hogy a jövőben sem fog eltévedni sem a giccs bohócporondjára, sem pedig a valóságfölöttiség kétes „magasságaiba“.

DARÁZS ENDRE.

VAS ISTVÁN: KETTŐS ÖRVÉNY. (Franklin Társulat.)

Vas István összefoglaló verseskötete a *Kettős örvény*, felborítja minden eddigi elképzelésünket, melyet a líra feladatáról és lehetőségeiről alkottunk. Ha az irodalmat a kifejező és ábrázoló műfajoknak, a teremő én, vagy a valóság által meghatározott csoportjaira osztottuk, a lírát feltétlenül az elsőbe utaltuk. A *Kettős örvény* meggyőz arról, hogy egy eredeti művész mindig átörönceti az esz-

tetika korlátozó elméleteit: Vas István könyvét egyfolytában végigolvashatjuk, mint egy érdekes regényt, az érdeklődés percnyi lankadása nélkül, mindamellett a legszélesebb és változatosabb hangszerelésű költészet hatását hagyja az olvasóban. Előttünk a példa: a valóság számtalan arca és a föléje hajló költő más-más nézőpontja mintegy újraalkotja az átélt világot, a maga szerves, eleven egészében. Vas István a realista lírikus, akinek a realizmus nem pusztán stílust jelent, hanem hűséget is az anyag világának igazához.

*Hát mit felelnél, mondd, ha kérdenek,
Vörösmartynak és Petőfinck?*

*Továbbadom a századokon át
a kornak, sorsnak forró áramát,
s onnan ahova végzetem vetett,
felmutatok egy emberéletet.*

(Egy ifjú költőhöz.)

Óda az észhez a kötet első verse és utolsó szava az emberek. E két eszme pólusa körül szikrázik Vas István lírája. Céhbeli gondolkodóhoz méltó, ahogy a bonyodult fogalmakat megragadja s egyben minden sorát, a legelvontabbat is, a szenvedély láza fűti: így lesz költészete értelem és szenvedély összefonódásából az élet teljes egészének kifejezője. „Kell az élet, meg a halál szörnyű egésze nekem“. Virtuóz rímei, változatos ritmusai, legkivált jambusainak hajlékony hullámváza megtanít arra, hogy az igazi költő a forma kérdését elsőrendűen fontosnak tekinti, de csak akkor, ha a forma a kifejezés egyik lehetősége. Vas István formái változatossága az élet változatossága.

Tetszetős volna a kötetben tapasztalható „fejlődésről“, az „egyenesvonalú emelkedésről“ beszélni. Vas István érese kétségtelen az első versek fanyar-édes fzeitől a már-már klasszikus, utolsó versek zamataíig. Mégis ez a tökéletesedés a már néhány évvel ezelőtt írott költeményekben is megmutatkozik: a *Hűsvéti ének a testről*, a *Kérdezed barátném*, vagy *A törvény szépsége* vetekszik az *Alföld*, *A békekötés cse*, a *Vilám*, *leketező*, a *Gyertyaszentelői elégia* félelmetes nagyszerűségével. Legigazibb dicséretük, ha a kritikusk bevallja őszinte fájdalomát, hogy műfajánál fogva csak ennyit szólhat róluk.

RÁBA GYÖRGY

SZABÓ MAGDA: BÁRÁNY. (Versek, Egyetemi nyomda.)

A ma írónemzedékének három kiemelkedő költőjének műveit olvashattam. Nemes Nagy Ágnes vagy Gyarmathy Erzsébet írásainál időzve, egy érzés váltódott ki belőlem: az olvasó ámulata az erős tehetség alkotta szépségek láttán és a magános lélek hálája, hogy a betűkön keresztül szól hozzám az az embertársam, akinek mesélő-kedvet, kifejező-készséget, egyszóval tehetséget adott Isten.

Nem így Szabó Magdánál. Az ő sorait nézegetve, valahogyan rokonnak éreztem és nem voltam egyedül. Igen, velem volt — legalább is a leírt gondolatain keresztül — a versek megírója és amit olvastam, nem csak láttam, de mint ha hallottam volna. A cím-adó versben olvasva:

*... megszűnt a nézés és a hang,
a suttogás is kiabált.
Nehézságú sűrű kötés
takarta testem tépett húsát
és mint az árny, ellepett
a tanácstalan szomorúság.*

itt önkéntelenül visszafójtottam a lélegzetemet és vártam, hogy megszólalhaszak és valami vizagszalat mondjak majd.

Szabó Magda írásaival szemben elfogódott vagyok, annyira beleélem magamat versei hangulatába, hogy nem tudok velük vonatkozásban egyetlen hűvös szót sem leírni. Szavait, mondait — még a ki nem mondott gondolatait is — valóságosan a magaménak érzem. Hogy miért van ez? Igen egyszerű — mert Szabó Magda igazi költő. Hangja őszinte, amit ad, magából adja. Ösztönösen engedelmeskedik a művészet egyetlen igazságának: a Szépségnek.

Túl ezen, lehetetlen meghatódás nélkül olvasni verseit:

*... majd ha két violák szememre
ejlik az árnyuk
s megrogy a térdem, ahogy boilom
a végtelenben,
állsz a kapun odafenn, szemed eltáruj
és gyönyörű kezeden leng a sötét-
ben a hold.*

(Anyám a kapun áll.)

Emberekké lettünk, akiknek akarva-nemakarva szerepet kell játszani és az az igazi ember, aki a ráosztott sorsot őszintén vállalja. Szabó Magda ezt cselekszi. Nem tetszeleg a nem-felettség, helyesebben alattiság hazug álarcában,

hanem női mivoltában marad hű ember-ségéhez. Egyszerűbben és meggyőzőbben a sors vállalásáról nem is lehetne írni.

A költészet rendkívül kényes és finom hangszer, az ő avatott kezében igényes fülnek is jólesően zeng.

Sok jótulajdonsága mellett talán legfőbb érdeme, hogy seholsem erőszakolt. Nem igyekszik hermaphrodita halandzsával megtéveszteni olvasóját, hanem egyszerűségében tiszta, tisztaságában egyszerű marad és ez hozza meg számára a sikert, hogy a kötetét forgató ember nemcsak nézegeti írásait, hanem igenis lelkesedéssel, figyelemmel, őszinte érdeklődéssel, sőt szeretettel olvassa azt.

Sajnálom, hogy Weöres Sándor rendkívüli írása, Károlyi Amy verseiről előbb jelent meg, mint az én „vallomásom”, mert pontosan ugyanazt írtam volna Szabó Magda írásairól, amit Weöres olyan megfelelőbezhetetlenül mondott Károlyi Amy asszonyiségében teljes értékű, emberi művészetéről.

Ezeken túl már csak ismétlésekbe bocsátkozhatnék, hisz nem egyszer megírták róla: látása, kifejezőkészségének biztonsága tiszta és megfelelőbezhetetlenül végleges. Tehetsége, ereje vitathatatlan.

BORSI D. JÓZSEF.

ILLÉS ENDRE: KÉVÉLYEK. (Franklin.)

Egy kisregény, s tíznel több rövid novella, — néhány valahogyan az esszé és az intellektuális káprázat között, — ez Illés Endre új köteté. Első könyvének, a Zsuzsának a megjelenése óta öt év telt el; a szigorú műhelygond, a könyörtelen önbírálat nem fizet bő termés-sel. A legtöbb novellát már olvashattuk folyóiratokban, ilyenkor mindig ennek a gondosságnak és mértékismerésnek az ízeben éreztük meg összetartozásukat, sajátosság egyvezésüket. Most a kötetbegyűjtött régi és új írások közös jegyei mélyebb, bensőbb közös törvényről beszélnek. Egyfolytában olvasva „a könyvet, „izgalmasabbnak“ és lényegesebbnek tűnik a novellák születésének belső, művészi-emberi genealógiáját kutatni, mint megkeresni és megvilágosítani helyüket az irodalom folyamatosságában.

A novellákban ábrázolt világ: környezet, emberek, sorsok zártan azonosak. A díszletek: Nápoly, Capri, Firenze, olasz tengerpart és a budai hegyek villái, a belváros külön-világ lakásai. (Az utóbbiak az ábrázolás finomságában valami heves és reménytelen nosz-

talgiával lebegnek a klasszikus tájak felé.) S az események szűkebb színterére, alkalma: operák, vadászatok a havas erdőn, párbaj a lovardában, vacsora az előkelő étteremben, vitorlázás a Balatonon, autótűt a fenyők között.

De nemcsak a témák kerete változatlan, belül a kereteken mindig ugyanaz a klasszikus igényű „analyste terrible“ kutatja, szinte görcsösen, ugyanazokat a végsőkig kiélezett motívumokat, helyzeteket. A kisregény hőse, az elvált férj, kényszerű várakozásban régi íze-sége holtteste mellett felvillanó képekben idézi fel a közös multat. Éber könyörtelenséggel vetkőzteti az emlékeket, két egymástól idegen ember közös életét, melyet a polarítások olcsó vonzódása tett közössé; a vak kíváncsiság és a sznob képzelgés. Megalázásnak és megalázottságnak szinte zenei motívumai szállnak fel a megelevenedő élménytöredékekből.

S a kis novellák anyaga: valakit egy „csúnya história“ kapcsán lelőnek párbajban; fiatal nő vadászsétán szeméket és hangjával megszelídít egy őzt, de megsimogatás után megüti, hogy az állat „megtanulja, mi az ember“; étteremben értelmetlenül és okatlanul megaláznak egy embert; a fiatal tanítványlány pajtásos kacérságát bemocskolja egy véletlenül megtalált „förtelmes“ fénykép, melyet titokban készített testéről öregedő professzora; egy szenvedélyben közönséges nő kínosan-szálnalmasan megvallott szerelmét fölénytel utasítja vissza a választott férfi. Legbensőbb magjában mind azonos téma: tragikusá duzzadt kicsinyességek, — de ezek a kicsinyességek a lélek feszültséggel telt göcai. Az egyéni felszín ionjai alatt az egyéni valóság „megfejt-hetetlen benulásai, régi sérülései“ élnek és könnyen támadnak melléjük újak.

Hogyan növekszenek ezek a témák novellákká? „Teljes világítás“, ezt a címet viseli a kötet egyik darabja. Valóban Illés Endre minden írásában teljes a világítás, — kicsit talán úgy, mint a dezinficiált hangulatú műtőkben. Ez a fény megkeres minden sötét sarkot, s oda világít legélesebben, ahol még valami homályos maradna. A figurák is úgy lépnek elő, — nyugtalanul és előreterhesen valami közelgő veszélytől, melynek magját már magukban hordják, — mintha szereplésük a novellában eleve megfosztaná őket hétköznapi egységüktől, természetes rendszeretüktől. (Kísérleti nyulak vizsgálóznak így

a laboratórium szokatlan levegőjében.) Sorsuk nagyjából egyforma lesz: valaki szenvtelenül, vagy kedélyesen, vagy kiábrándultan megalázza őket, kitakargatja lelkük sérüléseit, megvillanyozza lelkük bénulásait. Epizódjuk után, — melynek tanúi leszünk, — majd kiugranak egy emeleti ablakon, halálos párbajt vívnak, öngyilkosok lesznek, vagy csak tovább mennek egy kínos-arcpirító, egy új súlyos sérüléssel.

Illés Endre következetesen kegyetlen teremtett alakjaihoz. Több ez, — vagy nem, — mint a stílus és kritikai igénynek kizárólagos illetforrássá, művészi principiummá válása? Önkritikája mindenestre rendkívüli erejű és tulajdonságú, nemcsak kézhez szokott építőmérce, hanem elv, szemlélet, cselekményt teremtő erő. Lehet-e megbocsájtó, megértő, derűs vagy könnyelmű alakjaival szemben az író, aki könyörtelenül precízen, szavak és mondatok biztos és gépies mérlegelésével ír, pontos kézzel gyomlálva ki sorai közül még a tetszetős és kellemes gyomokat is? Ugyanakkor stílusa nagyvilágian — aszkétikusan könnyed, — de könnyedsége ritkán oldja könnyűvé, lebegővé az írások élményanyagát.

„Egyetért, vagy irozinál?” — tette fel a kérdést Illés Endre egy régebbi kritikusa. Külön egyik sem, de együtt mindakettő: egyetért és irozinál. Alakjaival él, velük szenved, nem ítéli el senkit közülük és nem emel fel senkit. Világa zárt, s Illés Endre belül él ezen a zárt világon. A magas műveltség s a klasszikus dekadens polgáriság világa ez, — a „kevélyeké.” — s Illés Endre ennek a világnak a valóságtitkajt vadássza. Mert anyaga mégis a valóság, a résznyi valóság. Ő maga így fogalmazza ezt: „Egy titok mindig csak annyi, mint a valóságnak harmada, vagy tizede. De mindig csak a valóság tud titok lenni, a tört valóság, a kevés valóság.” S az indulat képletét, melynek erejére alkotás lesz a tört valóságból, így határozza meg: „A szeretet a legnemesebb halál, ... közömbössé könnyen válunk, ... de milyen forró és boldog indulat ellenséggé válni.” Ez a forró indulat biztosítja izolációját, fölényét a „kevélyek” zárt világán belül, — de ha vállalná az egész valóságot, mennivél többet mondhatna erről a világról, melyről olyan kevés valóságosat, hiteleset mondtak még.

CZIBOR JÁNOS.

BÓKA LÁSZLÓ: ZENEKISÉRET. (Cserépfalvi.)

Egy filológus önvallomását tartalmazza a regény, aki emellett, hogy ennek az elvont tudománynak szenteli életét, határozottan művész is, mégpedig a dolgok meglátásában, az életszemléletben, és a gondolkozásban. Őszinte és leplezetlen mondanivalói, rokonszenves egyénisége, művelt, mindig átlagon felüli szemlélődése felkelti érdeklődésünket és megbocsájtjuk neki a bécsi aranyifjú Walter (szélfhámos, fezőr, tolvaj) túlzott befolyását. Walter pezsgő, csapongó, kispolgári keretekből annyira kirívó egyénisége, színes fantáziája, rendszertelensége, a fiatal Zámory életének, gondolkodásának bizonyos irányt szab, sőt csodálatosképen előrelendíti. Érdekes, furcsa életet élnek ők ketten Bécs éjszakai világában. Am ettől függetlenül Zámory pályája egyre felfelé ívelő. Furcsa, csapongó hangulatú feleségéhez, Selinához való viszonya; hollandiai nászútjuk s a Kuik-család zenekari együttese nem mindennapi élmény. A főhős egyéniségéből fakad, hogy politikailag is felismeri az egyetlen járható utat, és szakítva osztályának konvenciójával, meggyőződéses demokrata lesz. Bóka László mindvégig érdekes mondanivalójával, újszerű meglátásaival, leírásainak életszerűségeivel egyszerre a biztoskezü regényírók sorába lépett.

K. I.

RÓNAY GYÖRGY: AZ ALKONY ÉVÉ. (Stúdió.)

Rónay György rendkívül finom, intuitióknak gazdag verseit ismerjük, mely műveltségre valló esszéit, kitűnő műfordításait szívesen olvassuk, s így kétszeres örömmel vettük kezünkbe új regényét, „Az alkony évét” is.

A főhős Kende Gyula zongoraművész. Köréje csoportosulnak a hozzá hasonló művészek és művészetpártolók, írók, kritikusok, szépasszónyok és szerelmes lányok. Az életük könnyed, természetes, sokszor lázas és túlfűtött, minden szép iránt fogékony a lelkük, és meghitt pillanataikban gyerekesen egyszerűek. Érdekes típusok lépnek elénk a könyv lapjain; a hervadásában is a szerelemhez és a fiatalághoz ragaszkodó szép asszony tökéletes figurája, a szép, csillogó, de lelkiében üres Eszter, Kende Gyula inspirálója, Szőlády Anna, a híres színész, és végül Babuka, a tiszta, melegszívű lány ragyogó portréja, akimél Kende zaklatott élete lecsendesedik. A

zongoraművész érdekes egyéniségével szemben áll Szabó, a tipikus sznob, aki minden műveltsége ellenére is bizonyos alacsonyabbrendűséget érez és ezért kegyetlen, erőszakos és önző. Szívósságával elérli Ilmer Olgát, a gazdag, idősebb, érzelmeiben szinte már megdermedt aszszonyt. Általa váltja valóra álmát, gazdag és befolyásos ember lesz, de az igazi írók és művészek megvetik.

A regény témája nem rendkívüli, de az alakok mintázása, az események csoportosítása, a lélekrajzok, tehetséges íróra vallanak. Jól felépített, szerkezeti-leg egységes „Az alkony éve.” Minden sorából, főleg elragadó leírásaiból s a sokszor határozott ritmusú mondatokból előbukkan a tehetséges költő is.

K. I.

SINCLAIR LEWIS: ELMER GANTRY. (A PRÉDIKÁTOR.) (Nova.)

Sinclair Lewis új könyve nem meglepetés számunkra: túlzusfolt eseményeivel, éles és őszinte kritikájával, melyet az amerikai kisvárosok, gazdag és tekintélyes polgárok, különböző vallásfelekezettek vezetői felett gyakorol.

Elmer Gantry erőszakos, hiú, becsvágyó egyéniség, aki másoknak, sőt önmagának a félrevezetésével jut el a megálmódott pozícióig. Nincs benne semmi az igazi lelkesek egyéniségéből, érzelmes, szilaj. Mindenkit megteveszt külső ihlettségével, hangja erejével, pátozával. Sok megpróbáltatáson megy keresztül, először nem is akar prédikátor lenni, később csatlakozik Sharon Falconer evangélista csapatához. Ezek a „lélekmentők” az emberek misztikus, romantikus hajlamaira támaszkodva, nem a legtejsőbb ártatlanságban élnek egymással. Elmer Gantry megy a maga kijelölt útján, mindent elér, amit akar, az érénycsősz szerepét is játssza, közben erkölcstelen életet él. „Majdnem leleplezik, s ekkor a javuás útjára próbál lépni, ijedtségből és pozícióféltésből.

A regény óriási anyagot ölel fel. Tarkogatás nélkül festi írója az amerikai kispolgárok életét, a methodista és baptista egyházak vezetőinek hibáit és érényeit. Alakjai valóságosak és eredetiek, és ami a legfontosabb, nagyon emberiek. Sinclair Lewis biztos kézzel irányítja hőseinek sorsát, nyelvezete kifejező és tömör. A fordítás László Ferenc munkája.

KELEMEN IMRE.

A SZERETET BREVIÁRIUMA. Az Új Idők kiadásában az utóbbi évek egyik legszebb könyve jelent meg Sik Sándor és Juhász Vilmos szerkesztésében. Öszszefoglaló mű ez a szeretetről, erről a mindinkább kihaló, elfelejtett érzésről, melyet az emberiség történelmének nem egy korszaka megtagadott, kizárt, de amely tartósan soha nem vonulhatott ki életünkéből.

Milyen nagy tanulság rejlik az első oldalakon: Szeress, és tégy, amit akarsz! Talán elfér ebben a jelszóban az igaz ember teljes élete! Igen, ezzel kellene kezdeni és befejezni minden emberi dolgot... Szent Ágoston örök igéivel; s biztosan könnyebb lenne minden probléma és nehézség, véges életünkben.

A könyv szemelvényekben mutatja be az indiai s általában a keleti bölcse-lők megnyilatkozásait a szeretetről. Görök költők szemelvényes versekkel és példázatokkal szerepelnek. Gazdag s jelképes bibliai idézeteket és a középkor kimagasló szelleminek intelmeit halljuk tisztán zengni a véres gyűlölettel teli századokon át. Milyen közel vannak e felemelő igék a Föld emberének szívéhez s mégis mily távol! Beszédesen bizonyítják ezt az elmúlt századok. Shakespeare Lear királyából, Pascal gondolatából kell sokat megjegyezni a szeretetről, ha megakarunk változni, ha egyáltalán él bennünk a szándék ahhoz, hogy jobba legyünk...

Megszívlelendő az a pár sor is, amit Withman írt a demokrácia megszeretéséről!

Az orosz irodalom halhatatlanjai szerencsés részletekkel szerepelnek. Különösen megkapó Gorkij Maxim Anya c. regényrészlete.

A nyugati írók közül meglepetés a hívős Huxley-t így idézni: „Csak azt szeretjük, amit ismerünk. A szeretet tehát egyik módja a megismerésnek.” Thomas Mann bátor hangját halljuk a humanizmus és szeretet mély kapcsolatairól s a kötet végén nagy magyar költők legszebb verseikkel szerepelnek.

Ó. Z.

SZABÓ DEZSÓ: ÉNEK A RÉVEEN. (Körmendy.)

Posthumus regénye ez a 90 oldalas könyv annak a Szabó Dezsőnek, akit minden tévedése ellenére meg kell becsülni a magyarságnak. Mert aki az elmúlt korszak hajlángó, címkórságos, nyavalyás köz- és magánéletét ennyi gúnnyal, mi több: szenvedélyes ironiával kísérte és jegyezte fel, végsőleg nem

lehet a magyar demokrácia ellensége! Kétségtelen, hogy túlzó sovinizmusa romboló hatású volt, de mi ismerjük az építő Szabó Dezsőt is! S nem értünk mindenben egyet a kísérő tanulmányt író Tolnai Gáborral, aki, saját bevallása szerint, néhány bekezdés után félretette „Az elsodort falu“-t. Ugyancsak más a véleményünk Szabó Dezső stílusáról. Szerintünk a „megigésített mondatok“ még nem veszítették el varázsukat s nem is porosodtak be. Félreértés ne legyen: nem Szabó Dezső bűneit védelmezzük és mossuk, de erőnyeit és érdemeit. Egy szóval: tárgyilagos képet adni arról a szerencsétlen egyéniségről, akiben a végletek (németgyűlölet, fajimádat) sajnálatosan összeolvadtak. Ez nagy bűne volt, mert tömegeket — könnyen rosszra hajló tömegeket — terelt tévútra, s ezt nem lehet, sőt nem szabad mentegetni. De igenis lehet, sőt kell, hogy átmentjük belőle azt, ami maradandó és hasznos, építő és időtlen.

Az „Ének a révben“ kétségtelenül ez utóbbiakhoz tartozik.

ŐSZI ZOLTÁN

OLAH GÁBOR: DEÁK GYÖRGY, A BÉRKOCISIS. (Miszttótfalusi.)

Háborús regény, az első világháború idejéből, de az író csak szokványos korrajzot ad, egész erejét a főalak megformálására fordítja. Deák György, a bérkocsis, afféle őseréjű ember, a romantikus naturalizmus látásmódja szerint. A regényben csak ő számít, de a nagy crejével voltaképp nincs kivel megküzdeni, ha csak a sorssal nem, amely mind a három fiától megfosztja, utoljára a legkedvesebbiktől. Ebbe a csapásba már beleeszedül, elhagyja magát, pocskéolni kezd a vagyonát és végül oda jut, ahol kezdte, a büszke fiákeres beáll talyigásnak.

Kétségtelen, a keményderékű bérkocsisnak a sorssal való harcában van valami a szegényemberi, paraszi élet végzetességéből. De inkább öröklődés, elkopás, mint harc. Deák György nagy erejének árnyékában a körülötte élők semmivé törpülnek: nincs szó igazi személyes harcról. Az asszony mulkani se mer, a negyedik fiát, aki otthon a beteg tüdejével és háború-ellenes világnézetével kínlódik semmibe se veszi, leányának a sorsa pedig, aki egyetlennek száll vele szembe, az apa megkerülésétől kissé a rémromantika vágányára tolódik át.

A regényben kétségtelenül nagy írói kvalitások csillannak meg, nyelve izés, szemléletes.

V. J.

SZABÓ PÁL: MACSKA AZ ASZTALON. (Miszttótfalusi.)

Ennek a kisregénynek alig van cselekménye, de az író ért hozzá, hogy a „kis dolgok“ mozgosításával is életet teremtsen. A falu élete nem különleges alakok sorsán keresztül tárul elénk, inkább közösségi képével hat. Kondoros Béla — „iparoslegény, akiből nem sok van a faluban“ — teszi a szépet Lőrincz Mihály „úri és női cipész“ leányának, a néhány „polgárijá“ birtokában kisasszonyt mímelő Lilinek. Az anyja — a családon korlátlanul uralkodó Fazokos Amál — jobbmódú, gazdagabb iparoshoz adná inkább, a molnárhoz, noha ez már kissé öregecske. A fiatalok győznek, de mindez nem történik különösebb robajjal. A kisregény inkább az atmoszférájával hat, mint meghökkentő cselekménnyel, vagy lélektani finomságokkal. Egészséges realizmussal, nyitott szemmel és józan emberismerettel nézi és ábrázolja az életet.

V. J.

MOLTER KÁROLY: ÖRÖKMOZGÓ. Életkép 3 felvonásban. (Miszttótfalusi.)

A szindarab időszerű kérdést bogozgat: a polgári renden levők győgyíthatatlan öröklétségiét. Egy székely kisváros úri kupaktanácsa forgolódik előttünk. (Állandó színhely: az öreg Gyuraki vendéglője.) Lényegileg ennek az úri klikknek a szociológiai képe rajzolódik elénk, amennyire ez egy vendéglő szűkreszabott „színpadán“ lehetséges. Ezek az „urak“ mindenekelőtt nagyképzűek: a kitüntettetett úgy ünneplik, mint valami providenciális államférfit, de egyébként sanda gyanúval lesik egymást és ha az egymás utalása kirobban belőlük (mint pl. a III. felvonás 11. jelenetében), kitűnik, hogy milyen jól ismerik egymást. De azért, ha csúnyán tudnak is egymásról csúnyákat mondani, életük tartalma és szociológiájuk mottója mégis az: urak vagyunk. Jó úrnak lenni — az öreg Gyuraki is valami úri dologgal — bizottsági tagsággal — akarja tisztességes polgári múltját megszépíteni. Nagyobbik lánya, Zsuzsika is azzal bizonytalankodik végig a darabot, hogy nem tudja eldönteni: ügyvédné legyen-e belőle, vagy Bedő Pali mellé szegődjék, aki ugyan talpig ember, de csak afféle „mindenes“. Igaz, olyan értelemben is az, hogy mindenhez ért: ő szerkeszti székely észével az „örökmozgót“ — afféle zenélő, flekkensütő masinát. De hiába, nem úriember és nem — párbajkezes.

A bonyodalmat okozó motívum — Zsuzsika kezéért a vendéglő úri törzs-

vendégei versenyt hirdetnek és rendeznek meg holmi „fetalalók” között (Bedő Pali is „fetalaló”) — erőteltet és bántó is (érzi ezt maga Zsuzsika is), de jó alkalmat ad az írónak, hogy színes, érdekes, feszült helyzetekkel telített drámai cselekményt szerkesszen meg.

VAJTAI ISTVÁN

VERES PÉTER: HÚSZ ÉV. (Misz-tóftalusi.)

Két ember van ma ebben az országban, akit a népi irodalmon nevelődött ifjúság sajátos közvetlenséggel „bácsinak” nevez: Sándor bácsi, Karácsony Sándor, a magyar észjárás és magyar műveltség misztikusa, és Péter bácsi, a világos, paraszti józanság, kristálytisztá gondolkodás és stílus irodalmi megvalósítója. Veres Péter most múlt 50 éves: erre az alkalomra adta ki a gyűjteményes kötetet a kiadó. Vagy életében, vagy halálában minden valamirevaló író megéri, hogy írásait gyűjteménybe, szemelvényes kötetekbe, antológiákba szedik: Veres Péter ötvenedik születésnapján megérte, hogy legszebb írásaiból válogatott kötetet ünnepejjék, s egyben bemutassák húsz éves írói pályájának legértékesebb ter-mészeit.

Aki nem ismeri még Veres Pétert, az író: ebből megismerheti. Aki nem tud hozzájutni tizegynéhány kötetéhez, most a legfontosabbakat ebből az egyből olvashatja. Aki nem ér rá elolvasni Veres Péter összes könyvét, ebből az egyből tájékozódhat azokról a világnézeti, társadalmi, politikai eszmékről, amelyekkel Veres Péter a világot s benne a magyarság sorsát nézi, és írói hitvallásáról, amellyel a benne elválaszthatatlanul eggyéforrott politikai és írói feladatát, hivatását vállalja.

Szép és hasznos ajándék ez a könyv, az áldozatos kiadó dícséretet érdemel érte. Azon ugyan lehetne vitatkozni, hogy a szemelvények miért ebből s miért nem amabból a műből valók (pl. miért van öt fejezet a *Mit ér az ember, ha magyar* kötetből s miért csak egy a *Számadásból*), s az is szépirodalmi részlet), de ez minden szemelvényes munkánál vitatható. Jó lett volna azonban, ha itt újraolvashatnánk Veres Péter első cikkét, amelyet hozzászólásként írt 1928-ban a *Századunk* c. folyóiratban s melyet kötetbe szedve egyébként sem láttunk még. Ebből s a *Számadásnak* a magamegrajzolta lelki fejlődését tartalmazó részéből meglátnánk Veres Péter írói és politikai útját. Az első cikkéből például tanulságosan derül ki, hogy az író, aki

még eddig nem jutott ahhoz, hogy ki-írja magát, tele van mondanivalóval, té-mabőséggel, s hely híjján ebbe az első cikkbe zsufolja bele gondolatjelek, záró-jelek közé és hosszú, hosszú alárendelt mellékmondatokba. Amint felfigyelnek a paraszti „östehetségre” s megnyílik előt-te a szerkesztőségek, könyvkiadók ajtaja, úgy tisztul ez a zsufolt mondanivaló: al-kalma van szépen sorjában, józan rideg-paraszti logikával kifejtteni nézeteit. S eb-ben utólérhetően Veres Péter: olyan ize-sen, magyarul, egyszerűen és mégis szín-vonalasan tán senki sem tud beszélni és írni ebben az országban, mint ő.

Ismételtem: a könyv hasznos, szép mű, de még hasznosabb lehetett volna, ha a kiadó tekintettel lett volna bizonyos iro-dalomtörténeti szempontokra is, termé-szetesen úgy, hogy se az irodalmi, se a ma mellőzhetően, helyes értelemben vett politikai nézőpont ne maradjon fi-gyelmen kívül.

P. L.

KARÁCSONY SÁNDOR: A MAGYAR BÉKE. (Exodus.)

Karácsony Sándornak elolvastam már néhány kiló könyvét, de még mindig nem tudtam vele teljesen tisztába jönni. Ebben hálistennek nem állok egyedül: *Németh László* is azt mondta egyszer, hogy ha ráér, utánajár ennek a Kará-csony Sándor-féle csodának. Annak tud-niülük, hogy ez a csodálatos, *Szabódezső-típusú professzor hogyan vált egy egész nemzedék nevelőjévé, nemcsak, sőt nem annyira írásai, mint sajátos egyénisége által.* Az Exodus könyvkiadó majdnem egész működése abból áll, hogy évről-évre kiadja — előre meghatározott gyű-jtőcím alatt — Sándor bácsi az évben írt cikkei, elmondott beszédeit. Legérdeke-sebb, hogy az így egybetuszkolt írások-ból álló kötet aztán odasorjázik Sándor bácsi eddigi köteteihez. A *neveléstudomány társas-lélektani alapjai* című élet-mű IV. részének (amely *A társas-lélek alsó határa és a jogi nevelés* tudós címet viseli) második kötetként: *A magyar bé-ke fő- és Háborúból békére (reformra) nevelés* alcímmel.

Sándor bácsi sajátos észjárása az elő-szóban bizonygatja, hogy magától állt össze köteté évi munkája, mint a többiek is, de nem tud meggyőzni arról, hogy a folklorisztikus kutatásokra való buzdi-tása lényegi kapcsolatban van a békével, a jogi neveléssel s így tovább, vagy lega-lábbis több köze van a békéhez mint bár-melyik más kötetének címében adott fo-galomhoz. Egyszóval: van ebben a könyv-

ben minden. Van valóban a magyar békeről, van a nyelvélektan tudományos eredményeiről, tudományos életünk reformjáról, szabadművelődési problémákról, népkultúráról, nevelési kérdésekről, érettségi dolgozatok bírálatáról, Pestalozzi nevelési rendszeréről, és novellisztikus formában Sándor bácsinak a román, szerb, cseh és ruszin népek közötti élményeiről. *Egyetlen, ami valóban egygyékapcsolja ezeket az írásokat, írójának profétikus szerepe.* Az, hogy Sándor bácsi minden megnyilvánulása papírt lát, természetesen bőséges ismétlésekre vezet, nemcsak az egyes kötetekben, hanem egy kötetben belül is. Nem sajnáljuk tőle ezt az ismétlési lehetőséget, hadd olvassák a legfontosabb igazságokat azok is, akik csak egyik-másik könyvéhez jutnak hozzá.

Karácsony Sándor ezután is titok maradv előtem. Mégis úgy látom, hogy jelentősége nem írásainak valamiféle rendszerétől, mondanivalóinak objektív értékétől függ. Amit ő magyar nevelésül követel például, az — hiába is írja le s mutatja meg — nem tanulható meg könyveiből, azt utána nem tudja senki sem csinálni. *Szerepe két dologban nyilvánul meg igazán: az egyik az írásaiban szerte-szét szórt pompás gondolatok, ötletek, jellegzetesen magyar magatartást bizonyító adatok gazdagsága, a másik az a hatalmas igény, amely benne testesül meg: a magyarul élés fanatikus akarása.* Lehet, hogy Sándor bácsi sem találta meg még a magyarság igazi ismervét, de életműve ércnél maradvandóbban testesíti meg egy egész nép igényét: magyar vagyok, magyar módra akarok alkotni, beszélni, gondolkodni, egyszóval: magyarul élni.

PÉTER LÁSZLÓ

ERIC LINKLATER: A GYÁVA ANGELO. (Révai.)

A háború jó és hálás regénytéma volt mindig. Újabban azonban az emberek annyira belefáradtak a háborusdiba, annyira benne élünk mindnyájan a pergőfűzben, annyira nincs még kellő távlat a borzalmas napoknak, hogy bizonyos előítélettel és idegenkedéssel vesszük kezünkbe az ilyen irányú könyveket. Eric Linklater könyve a Szövetséges Hatalmak olaszországi partraszállását írja le sok humorral, úgy, ahogyan Angelo, az olasz katona látja. Így azután határozottan könnyedebb és érdekfeszítőbb lesz a könyv. A gyáva Angelo nem is annyira gyáva, mint inkább antimilitarista. Fázik mindentől, ami katonai. Szereti az életet, s áldott olasz termé-

szete — a dalos, áriákban kitérő, művészetet kedvelő. — átsegíti a nehézségeken is. Pompás jellemzést kapunk a német katonák zsarnoki, szadista természetéről. Megvetésük az olaszok iránt, kegyetlenségük, hideg számításuk, egész beállítottságuk bemutatása reális. Eppen ennyire reális Tefer Simon személyén keresztül az angol katonák jellemzése. Don Agesilas, barátnöje: Marchesa, Angelo és a többi olasz szereplők által pedig tökéletes képet kapunk az itáliai lelkületről. Lukrécia, a temperamentumos, s a háború folyamán annyiszor megtévedt, parasztlány figurája sem ellesszenves, inkább mulattató, felfogásánál fogva is. Általában a könyvet sok humor, egészséges, sokszor cinikus humor jellemzi. Ez a könyv nagy előnye a többi hasonló témájú regény mellett. Bókav János fordítása hibátlan.

B. K.

J. B. PRIESTLEY: HÁROM CIVIL-
RUHA. (Új Idők.)

Érdekes és igen aktuális problémát vet fel a regény. Frontról, több évi távollét után visszatérő katonák hogyan illeszkednek bele a polgári életbe, pontosabban a civileletbe, olyan győztes államban, mint amilyen Anglia is. Mit várnak, milyen lélekkel és milyen megváltozott felfogással (a társadalmi átforgalmódást illetően) lépik át hazájuk, illetve otthonuk küszöbét és ezzel szemben az itthonmaradottak mit tudnak nyújtani nekik? Ez Priestley munkájának alapmotívuma, amelyet emberien vezet le és old meg.

Alan Strete, Herbert Kenford és Edie Mold az angol királyi hadsereg őrmestere, illetve káplárjai megérkeznek egy kis vidéki városba, szülőföldjükre. Mást várnak, mint amit kapnak, már a legközelebbi hozzátartozóktól is. Ők hárman a fronton egy új, demokratikus közösséget alakítottak ki maguk között. Ideálisabbat, mint amelyet otthonukban találtak. Alan Strete, a vidéki nemes ifjú tisztí rangjáról is lemondott, hogy bajtársaival maradhasson. Együtt voltak jóban, rosszban, megírták Afrika poklát, ezerszer néztek szembe a halállal, megedződtek a háború borzalmaiban. Más lett az ízlésük, világnézetük, — talán jobbak lettek — de türelmetlenebbek is. Alan kicsinek találja házukat, kopottnak és ósdinak a benne lakókkal együtt. Messzinek és idegennek tűnnek fel társadalmi osztályának felfogásai és törvényei. A szép Betty asszony a maga frivolságával pillanatnyilag lehűti, de amint volt bajtársai hoz-

zá jönnek tanácsért, mert eltévesztették az utat, mely az emberi közösségre vezet, hátat fordít az asszonyiak és megpróbál barátaival újra itthon élni. Eddie Mold megbocsát feleségének, aki megcsalta őt, megpróbál emberiben közeledni az emberekhez, Herbert Kenford hátat mer fordítani a támogatásra kész családtagjainak, hogy egy hozzá hasonló gondolkodású, bátor és intelligens gyári munkásnővel próbáljon új, valóban új életet kezdeni. Tanuiságos, megragadó, értékes könyv J. B. Priestley regénye.

B. K.

PALOTAI BORIS: ANYÁK. (Cserépváralvi.)

Komolyhangú, melegszerű kis novellák gyűjteménye az édesanyákról. Néhány karcolat a névtelenekekről, akik a világ pillérei, a társadalom széthulló rendjének vérükkel megacélozott kapcsolatai, akikről gyermekeik mégis annyira el tudtak szakadni.

Kik a főhősei Palotai Boris könyvének? A varrónő, aki álmokkal, színes mesékkel próbálja gyermekét megmenteni a szegénység szomorú, szennyes színeinek, megismerésétől, mely azonban a téli hideg beálltával és a munkalehetőség csökkenésével csődöt mond. Együtt dideregnek, együtt nélkülöznek ezután. És az anya didergő magányát csak a férfi szerelme tudja feloldani. A gyermek nem érti meg anyját, makacs, nyugtalan, sírásával megzavarja az asszony legszebb pillanatait. És — a novella itt sűrűsödik egészé — az anya még akkor is magához öleli gyermekét, amikor az a pillanat nyugalmát zavarja meg nála.

A másik anya a proletársorsból, szegénységből emelte fiát az „úri sorba”, kuporgatott fillérekkel, vérrrel, vereitékkel, átvirrasztott éjtszakákkal, s mikor aztán a parkettás lakásban meglátogatta fiát, megriad, hogy hova került tőle, számára milyen idegen világban él. Megzavarja fiának mesterként öröme, amivel bemutatja őt és öreg társát az előkelő vendégeknek, de egy tiszta pillanat (beköti fia véres ujját a tiszta, szegényszagú gyolccsal) elegendő, hogy feloldjon benne mindent és egy percre ismét magához láncolja elszakadt gyermekét.

Azután megismerjük a polgári sorsban élő anyát, akinek egyetlen öröme van: a vasárnap, amikor gyermekeit vendégül láthatja. Pedig ezek végtelen messze vannak tőle, más világban

élnek, a szeretetük is erőltetett, hamis hangú, önző, ő azonban szíve minden melegével, fáradhatatlan szeretetével, könnyesen és reménytelenül, de minden vasárnap várja őket.

Végül megismerjük a meddő anyát, fájdalmas, szomorú erőlködésével, amellyel az idegen, örökbefogadott kisgyermeket a magáénak, sajátjának hiszi el.

Az író minden alakja élettel teli és nagyon emberi. A novellák felépítése, egész szerkezete, a szereplők megrajzolása, a téma megoldása mesteri kézre vall.

BARITZ KÁROLYNÉ

SÁNDOR KÁLMÁN: NEANDERVÖLGYI FŐKÖNYVELŐ. (Szikra.)

Esett, kispolgári emberek, főleg könyvelők a főhősei Sándor Kálmán novelláskönyvének. Egy-két, határozottan jól sikerült irodalmi portrét kapunk öregedő és öregedésükben gyermekké lett emberekről. Az élet árnyékos oldalát járó szipkaúr, boltiszolga, házmester, magányos, levitézlett kiskereskedő életéből kapunk egy-egy villanásnyit izeltől. Az új magyar elbeszélő-irodalom határozottan tehetséges tagja Sándor Kálmán. Biztosan felépített, mindig lélektani alappal bíró novellák ezek, jól megrajzolt figurákkal. A kisemberek, kispolgárok kicsit szomorkás, csendes, de nagyon is emberi életének megrajzolásával, mindig tompított, de reális színezéssel elbeszéléseivel Sándor Kálmán kis könyve nyeresége új novellairódmunkának.

K. N.

NAGY ISTVÁN: ERDÉLYI UTON. (Szikra.)

A jönevű író, akinek nem egy nagyszerű írásában gyönyörködtünk már, merész feladatra vállalkozott. Az első világháborútól, illetve az 1918-as terrordalomtól az 1946 májusáig terjedő időt fogja át egy-egy esemény, egy-egy emberi típus bemutatásával, vagy párteseményvel, bevonással kapcsolatos epizódokkal; mindig erdélyi földön pergetve az eseményeket és mindig erdélyi szemel bírálva azokat. A kis könyv naplószerű, öntudatos vallomása a munkásról Nagy Istvánnak, aki nagyszerűen tudja összegezgetni pártjának nemzetközi felfogását a maga nemzeti, illetve szűkebb értelemben vett erdélyi jókálpatriotizmusával. Önvallomás a kis könyv, melyben felvillannak az erdélyi kispárasztok, munkások alakjai is, a

szürke kis névteleneké, akik kisebbségi sorsban élve, az eljövendő román és magyar demokráciáért dolgoznak. Erőteljes írás, de valahogyan úgy érezzük, hogy egy nagyobb, egészebb alkotás vázlatát kaptuk Nagy Istvántól az eljövendő igaz műből.

KISS NÁNDOR

SZÁNTÓ GYÖRGY: MESSIÁSOK.
(Bárd Ferenc és Fia.)

„Mindig a téma talált rám és nem én a témára”, vallja a regény szerzője. Baráti biztatásra megkapván a témát, az író magábaéli a XVII. század három zsidó nagyságának: a misztikusnak, a forradalmárnak és a filozófusnak küzdelmekkel terhes és költőileg színezett pályafutását.

Manasse ben Israel a harmincéves háború idején amsterdami nyomdász, rabbi és tudós könyvek híres szerzője volt. Hitte és várta a zsidóság megújult és immáron közeledő megváltási évét és világhuralmát. Szívós kitartással kopogtatott Anglia bezárt kapuján, hogy végre ez is felnyíljon a galut hányattatásait szenvedő zsidóság előtt. Öregedő szíve lángra lobbant a hozzá kitüntetően kegyes Krisztina svéd királynő ellenállhatatlan szökecséje iránt, mély barátság fűzte a festők fejedelméhez, Rembrandt-hoz, aki a zsidó negyedben üttette fel tanyáját s megjelenhetett Cromwell színe előtt.

Amíg Manasse ben Israel gáncsvetések és hódolások közepette Nyugaton szötte messiási álmait, addig *Sabbatai Cevi*, Keleten kergette a világmegváltás ábrándját. Viharos botrányok és ujjongó ünneplések között nagy tömeg nyüzsgött körül, amelyben éppen úgy voltak komoly talmudisták, mint eszelős csavargók. Szónoki erejének rejtélyes varázslatossága híveinek lelkesedését szinte őrfjörgő imádatná fokozta. A Páguusz-hegy tetején — a sófár megfűjása közben — kihirdették a huszonhat tartományra felosztott földgömb uralkodóinak névsorát. („Az ozmán birodalom Sabbatai Cevié!”) A zsidó világhuralom megalapozása céljából nagy karavánnal fölkerelkedve, Konstantinápolyba jutott, ahol a török hatalmasságok börtönbe vetették. A vértanúság előtt a mohamedán hit fölvetelével menekült meg, de turbánja belsejébe „Jave” nevét írta.

Manasse ben Israel csiszoltgyémánteszü tanítványa volt *Baruch* (Benedectinus) *Spinoza*, aki szüleiivel Spanyolországból vándorolt Hollandiába. A

talmud és a rabbinisztikus törvények ellentéteit korán felismerő Spinozát a rabbikollégium előbb megintésben részcsitette, majd a nagy átokkal sújtotta. Descartes filozófiai rendszerének folytatásában hozzáfogott politikai-theológiai traktátusának megalkotásához. A választófejedelem a heidelbergi egyetemen tanszékkal kínálta meg. Függetlenségének megóvása céljából a megtisztelő ajánlatot elhárította magától. Spinoza elfordult Izrael Istenétől és a meggyőződése szerinti igazi Istent kereste, a mindenséggel egybeolvadó teljesség Istent.

Szántó György vallomása szerint: „Manasse ben Israellel és rajta keresztül Spinozával és Cevivel azért kellett találkoznom, hogy feleletet keressék a zsidókérdésre, mely Hitler Adolf háborújának egyik alapmotívuma volt.”

A szerző távlatos tudása, izgalmas meseszövése, drámai lüktetésű előadása, festői képzeletének szárnyaló költőisége és színes ragyogású nyelvezete nem szorul fölfedezésre.

MÁRKY IMRE

PANTHEON. — Filozófiai tanulmányok. I. (A szegedi egyetem Filozófiai Intézetének kiadása.)

Szegeden, a tiszatáj métropoliszában új tudományos időszaki füzet sorozat indult meg: a Pantheon. Az új szemle — tartalmával és célzatával — ugyanazon a nyomon jár, mint az egy évtizeddel ez előtt szintén a szegedi egyetem kiadásában megjelent Szellem és Élet c. folyóirat. Célja tehát a bölcsélet és az élet szintézise. Igyekszik az emberben felmerülő lélepszemléleti kérdéseket a bölcsélet mérlegére tenni és jelentőségüket a szellem világánál megállapítani. Négy nagyobb tanulmányt közöl.

1. *Földes-Papp Károly: A filozófia szabadsága.* A filozófia — a szerző meghatározása szerint — az értelemnek olyan műve, amelynek célja az Egészre irányuló összefüggések áttekintése. Ezután sorra veszi az egyes „emberi hatalmasságok”-at (vallás, tudomány, művészet, irodalom, politika). Ezek valamennyien sok rokonságot mutatnak a filozófiával. Azonban „e hasonlóságokban sok megtevesztő balhitélet rejlik.” Mégpedig az, hogy — a szerző szerint — a vallás, tudomány stb., vagy módszerét akarja ráerőszakolni a filozófiára, vagy a filozófiát akarja a maga szolgálatába állítani. S így veszélyeztetik a filozófia szabadságát. Pedig a filozófia — tudomány.

elméleti szempontból tekintve — ezekről független disciplina. — A vallás és filozófia viszonyának vizsgálatában ezt mondja: „a vallás lényegileg mindig tekintélyre támaszkodó magatartás, a valódi filozófia pedig nem ismer el semmiféle tekintélyt sem, hanem kizárólag az értelem önbizonyosságára épít.” Azonban további érvelése hitelet megingatja egy szakmabeli rövidlátás. Elzárkózik u. i. attól, hogy ezt a tekintélyt *isten*-nek mondjuk. Szerinte a vallásnak tekintély-jellegéből folyó balitelete az, hogy a vallás mellett nincs önálló filozófiára szükség, s a filozófia feladata „a vallás álláspontját védeni az ész előtt.” Ezzel kapcsolatban utalunk az Athenaeum 1941. évfolyamában a skolasztikáról rendezett vitára, melyen megállapítást nyert, hogy a skolasztika ugyan a keresztény hit-tételeket volt hivatva igazolni, azonban ez a kapcsolat korántsem jelentett logikai függést. — A matematika exaktségával és formalisztikus jellegével volt nagy csábítás a filozófiára. Az irodalom és művészet él ugyan a filozófia eszméivel, de módszerükben merőben különböznek egymástól. Fenyegeti a politika is a filozófia szabadságát, amikor egy-egy politikai rendszerben világnézet is akar lenni. Pedig „egy politikai rendszer számára kiagyalt filozófia” tárgyánál fogva távol esik az objektívum és metafizikum világotól.

2. *Horkay László: Egy magyar filozófiai forradalom tragédiája.* A XIX. sz. Hegel-kultuszát, továbbá Erdély, Jánosnak üszögében maradt bölcséleti kezdeményezését vizsgálja. Erdélyi munkásságának hatása az, hogy igazolta nyelvünk kiépítésében a filozófiai elemek szerepét, melynek folytán nyelvünk alkalmas „a legfinomabb elemzések végrehajtására.” Másrészt rámutatott gazdag gondolkodókincsünkre, melyek népünk gondolkodó hajlamát bizonyítják: „a bölcselmiség első alkotásait a népi tapasztalás és eszmélkedés maximáiban: a közmondásokban” ismerhetjük fel.

3. *Simon Péter: A kétarcú ember c.* tanulmányában jellemlelektan alapon elemzi a férfi és nő egyéniség összetevőit. A férfi és a nő lelki alkataban, érdeklődésében, az étellel, a sexualizmussal való állásfoglalásában elárulja, hogy a teremtetésnek külön célja volt vele. Különbözőségüket egy általuk megvalósítandó értékeszme magyarázza meg.

4. *Prohászka Lajos: Shaftesbury c.* nagyjényű értekezésében erkölcsbölcséleti kérdést vet fel: Milyen elv szabályozza az egyén etikai és esztétikai érzu-

letét. A *self-control* esztétikáját vázolja, jelentős szerepet biztosítva a *moral sense* (érzelmi belátás, szellemiség tapintata) eszméjének. Az ideális magatartás másik tényezője a *moral taste* (erkölcsi érzület, erkölcsi ízlés). Mivel pedig a szerző szilárdan vallja a szellemiség elsőségét, egyenes úton jut el az antik humanizmushoz: t. i. a szellem az, amely az érzelembe a mértéket beleviszi. Az pedig kétségtelen, hogy a *mérték*, az *arány*, a *harmonia* gondolata az antik embereszmény és életnézet legfőbb szellemi öröksége az európai emberiség számára.

A *Breviárium* rovatban Hegelnek, a szellemről való nézetét olvassuk. Pascal gondolataiból pedig Halasy Nagy József fordításában ismerünk meg néhányat.

A *Pantheon* újabb színt jelent Szeged tudományos-irodalmi életében. A tanulmányok témája és tárgyalásmódja szerencsésen egyesíti az „*utile dulci*” elvét. Szakkérdéseket szakszerűen tárgyal, de nem a céhbellek elvont formanyelvén, hanem a művelt nagyközönség számára is érthető fogalmazással. Ez az alpthozott és ködösített kerülő nyelvi előadás és feltétlen tudományos nivó szép jövőt ígér a Pantheon-sorozatnak.

VISY JÓZSEF

A DUNA—TISZA—CSATORNA. A magyar földművelésügyi miniszter megbízásából szerkesztette Lampl Hugó és Hallóssy Ferenc. Budapest.

A magyar köztársasági elnök nyitó szavain, Bárányos Károly földművelésügyi miniszter szakértő és tárgyilagos előszaván kívül a könyv öt nagy fejezetre tagolódik. Ezek a következők: a csatorna története és irodalma, — a csatornára vonatkozó tervek összefoglaló ismertetése, — a különböző rendszerű és rendeltetésű csatornatervek műszaki szempontú vizsgálata és összehasonlítása, — a csatorna általános tervények ismertetése, — a csatorna gazdasági jelentősége.

Az első fejezet az idő által már tulajdonképpen lezárt vitákat mutatja be; ezek évtizedeken át folytak szakértők é érdekeltségek között. Összegezve adja a csatorna irodalmát Benyovszky Imre 1805. évi „szabad értekezésé”-től kezdve egészen az 1943. év végén készült törvényjavaslatig. A különböző szempontú és változó értékű régi művek közül messze kiemelkedik *Vedres István* 1805-ben megjelent dolgozata (*A Tiszát a Dunával össze-kapcsoló új hajókázható tsa-torna*), mert ebben Vedres a modern csatornatechnika számos gondolatát fel-

veti már és nyomos közgazdasági érveket sorakoztat fel a mellett, hogy a csatorna tiszai torkolatát Szegedre helyezték. Ugyanezt kívánja egyébként Szeged törvényhatósága is 1906-ban a kereskedelmiügyi miniszterhez intézett emlékiratban; ez a Dömsöd—Akasztó—Kiskörös—Kiskunmajsa—Szeged irányban haladó mélybevágású csatornát tartja helyesnek. A csatornára vonatkozó irodalom legértékesebb termékei mégis azok az ismételten anétek, amelyeknek anyagából egyrészt az 1943. évi törvényjavaslat („Törvényjavaslat országos érdekű vízi munkálatokról”), másrészt a szerzők jelen összefoglalása eredményként származik. Az összefoglalásnak néhány legfontosabb megállapítása a következő: a hajózcatorna megépítése elengedhetetlenül szükséges és sürgős, — a tiszai torkolatot a várható forgalom szempontjából kell megállapítani, — a csatorna elsősorban a hajózás céljaira készül s a vízhasznosítás másodrendű kérdés.

A csatornára vonatkozó tervek összefoglaló ismertetése c. fejezetben számunkra legfontosabb a kivitellel elfogadott terv. Ez végkép 1944-ben rögződött s a szakkörök akkori felfogásukat változtatlanul fenntartják ma is, mindössze néhány kisebb változtatást — főleg a nehéz külföldi anyagbeszerzések miatt szükségessé váló egyszerűsítést — tartanak szükségesnek. Ezek szerint a csatorna a soroksári Dunaágból Dunaharasztnál ágazik ki s egy szintben halad egészen Gyónig. Itt a terep *hirtelen* emelkedik 23 méterre, úgyhogy *az egyetlen* magas lépcsővel legyőzhető. Uána 39 km. hosszban magas, de ugyancsak egy szintben haladó részlet következik, majd a Tisza völgye felé 7 egyforma hajózózsilippel száll le a csatorna: a torkolat Újkécske községnél (Szolnok és Csongrád közt, a kecskemét—szolnoki vasútvonal mentén) éri el a Tiszát. A tervnek minden más terv felett álló nagy előnyeit az indokolás részletesen kifejti; megjegyezzük, hogy az érvek közt főleg ennek a kiviteli módnak a legolcsóbb volta szerepel. Ez Kecskemét számára igen előnyös; a város közvetlen közelében vezet a csatorna.

A különböző csatornatervek műszaki vizsgálata szakszerűségénél fogva túlmutat ezeken a hasábkokon, s a kivitellel elfogadott terv egyes részletei is inkább a szakköröket érdeklik. Ebben a fejezetben a részletanalványok gazdag változata található s a nyomvonal megállapításától kezdve a kitűnően megírt geológiai szerzője (*Miháltz István*), meteorológiai, vízellátási, energiaszolgálta-

tási, csatornakiképzési viszonyok és tervek részletes leírásán túl megtalálja az érdeklődő a tervezett hajózsilipek, szivattyútelepek, hidak (34 új hidat terveznek a csatornán!), kikötők, rakodók, öntözési és halászati lehetőségek részletes leírását. A munkaprogramban örömmel olvashatjuk, hogy a kormány hároméves tervében már szerepel is a csatorna egyik részletének a megépítése: 1950 augusztusáig kell elkészülnie a Dunatorok—Gyón közti 34 km-es szakasznak, míg a hátralévő sokkal nehezebb és költségesebb 72 km-t újabb 5 év alatt tervezik megépíteni. *Ezek szerint a Tiszát és Dunát összekötő modern csatorna 1955-re lesz készen.*

A költségvetési adatok természetesen csak egy adott, mai gazdasági állapot esetére érvényesek és csupán érdekesség kedvéért közöljük a csatorna előirányzott költségének végösszegét: 350 millió forint! Ennek több mint egyharmada megy földmunkára: a köbméterenkinti földmunkát 6 forinttal számolták. Az összeg nagyságán ámulók számára ideírjuk, Magyarország a második világháborúban kiadott háborús kiadásából nem kevesebb, mint 430 ilyen csatornát építhetett volna...

A csatorna gazdasági jelentőségét illetően csupán elképzelések és egyes pontok állanak rendelkezésre, hiszen a gazdasági élet erős átalakulásban van és a csatorna a folyamatban levő új európai elrendezés tényeitől is jelentősen függ forgalom tekintetében. Bizonyos azonban, hogy a víziút az összes szállítási eszközök között a legolcsóbb (2 pengőfillér tonnakilométerenkint) s így az igen értékes és gyors továbbítást igénylő árukon kívül minden tömegcikk továbbjuttatására gazdaságosan számíthat. A tervezet búza, takarmány, hüvelyesek, burgonya, fa, kő és kavics, vasérc és bauxit, szén, mész és műtrágya tömeges szállítására számít, mégpedig — s ez érdekes — úgy, hogy nagyobb lesz a forgalom a Tisza, mint a Duna felé, azaz a forgalom keleti túlsúlyával kalkulál mindenben. A forgalom súlypontja egyébként a csatornatorkolattól valamivel északra, Szolnok közelében lesz, de a forgalom eltető hatásából bőségesen részesül valamennyi létező és tervezett tiszai kikötő: számszerint 52. Tokajtól kezdve a jugoszláviai határ metszéspontján fekvő Gyálárétiig.

A nagy horderejű terv és igazi nemzetépítő munka dícséretét *itt* hangoztatni talán szerénytelenség is lenne: évszázadok álma valósul meg! Mégis úgy érezzük, hogy kifejezésre kell jut-

tatnunk a tiszai tájak örömet. Őszinte kívánságunk: segítse a Mindenható a terveket a megvalósulás felé!

A francia, angol és orosz nyelvű kivonattal ellátott nagy formátumú, izléses mű már pusztán külső kivitel szempontjából is figyelemreméltó. Száznál több fénykép, tervrajz, térkép, műszaki ábra, mellékletek és öt művészi színes festményreprodukció díszíti a kötetet.

ALDOBOLYI NAGY MIKLÓS

GOMBOS IMRE: SZÖVETKEZETI MOZGALOM. (Magyar Állami Nyomda.)

Ez a könyv a magyar szövetkezeti művelés ügyét kívánja szolgálni. Nagy, fontos és nehéz feladat ez, hiszen való igaz az a megállapítás, hogy nálunk még nem alakult ki egészséges szövetkezeti közvélemény. Ennek oka a szövetkezeti műveltség hiánya, a szövetkezés módszeres megoldásának nem ismerése, mozgalmi távlatainak nem látása.

Ebből adódnak a könyv célkitűzései, melyek egyrészt közműveltségünk és szövetkezeti életünk fogyatékoságainak korszerű művelődési mozgalommal való kiküszöbölésére, másrészt a szövetkezeti szellem és közvélemény kialakulásához szükséges legfontosabb ismeretek összefoglalására irányulnak. Ennek megfelelően a mű két részre tagolható: az első rész a szövetkezetek eszmei és szervezkedési kérdéseivel foglalkozik, a második rész pedig a szövetkezeti művelődés kérdéseit boncolja.

A szerző módszerébe, beosztásába sok újszerűt visz. Mellbevágóan szögezi az olvasónak a kérdést mindjárt előljáróban: Miért nincs szövetkezeti mozgalmunk? Erre is, mint minden feltett kérdésre tárgyilagos választ ad. Érdekes és a jelen esetben szerencsés a munka hangjában az elmélet és a gyakorlat vegyülése. A tudományosan megalapozott igazságok hirdetése, az eszmei magasságban lévő elgondolások felsorakoztatása mellett a szerző a valóság talaján jár. Az olyan fejezetek, mint a „Gazdasági élet és társadalom”, „Szövetkezeti szellem”. „Szövetkezeti alapelvek” mellett a

„Szövetkezeti helyzetkép Magyarországon” című fejezet például a maga realizmusában, a szerző személyes tapasztalatain alapuló őszinteségében igazolja előbbi állításunkat.

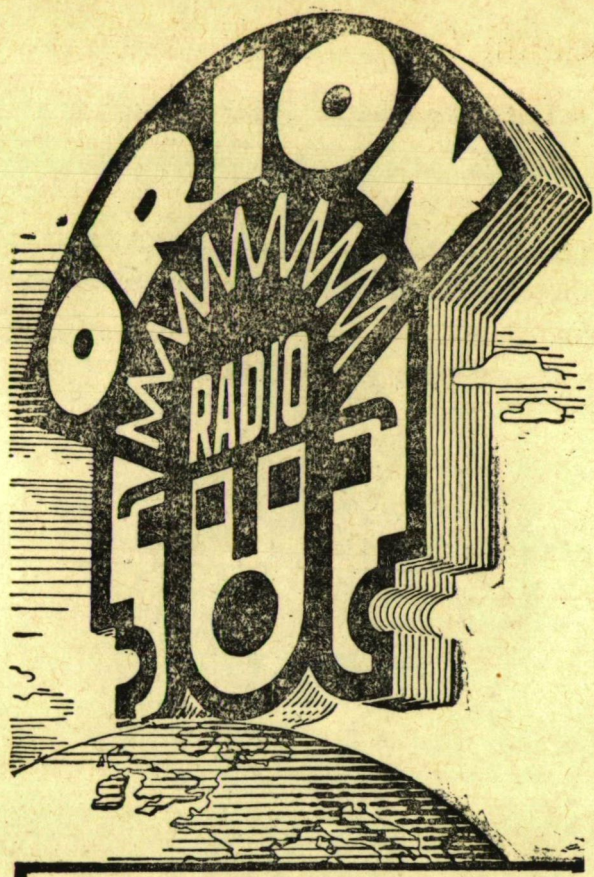
Talán a könyv első részében kaphatott volna helyet a szövetkezeti jog tárgyalása. A könyv célkitűzéseire figyelemmel nem hiány ez, de a szövetkezeti mozgalom tárgyalásánál alig nélkülözhető. Különösen pedig akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy nálunk az új szövetkezeti törvény jelentősége igen nagy s az nem tekinthető a tényleges fejlődés pusztá deklarálásának, hanem egységes, illetve átfogó jellegű szabályozásával új korszakot nyit szövetkezeti életünkben, új kereteket ad szövetkezésünk társadalmi-, gazdasági- és művelődési politikája számára, mely területeket a szerző is igen értékesen bemutat, ezek mellett azonban a szövetkezeti jog (jogpolitika) is némi megvilágítást igényel. A szövetkezeti fajtáknál földreformunk sajátos, különleges célokat szolgáló és sokban különleges szabályok alatt álló földműves szövetkezetei esetleg külön volnának tárgyalhatók.

A könyv második része éppen olyan értékes, mint az első, azzal, hogy ez a rész irodalmunkban hézagpótlónak is nevezhető. Alaposan és részletesen tárgyalja a szövetkezeti nevelés eszközeit, alkalmait és módszereit. A külföldi példák, a dán, svéd, svájci, finn, amerikai, Szovjetbeli, kínai és szomszédos államokbeli szövetkezeti helyzet (művelődés) színes és tanulságos feltárása külön értéke a könyvnek. — Művelődéspolitikánk szövetkezeti feladatait megvilágítva a szerző rámutat a szövetkezeti művelődési mozgalom feltételeire és alaposan átgondolt művelődési tervet ad.

A könyv minden sorából érződik írójának, a szövetkezeti szakembernek, a magyar föld és nép iránti szeretete, gazdasági felemelését célzó törekvése.

Gombos Imre könyve a magyar szövetkezeti irodalom komoly nyeresége.

SZILBEREKY JENŐ.

MAGYAR VILÁGMÁRKA

Az Orion rádió összes típusai részletre is kaphatók

Hámori (Heckinger) Károly

rádiószaküzletében

SZEGED, TISZA LAJOS KÖRÚT 39.

ne csak ruháját védje
szíjait
NIKOTEX^{et}